

คณฺหุตฺตี อตุโถ. ตโต อญฺเณ เพราะยี่ถ่ออย่างแรงกล้า, อธิบายว่า
โนอุปาทานา. ยี่ถ่มั่น. ธรรมอื่นจากนั้น ชื่อว่าโนอุปาทานะ :

๗๕-๘๒. กิเลสโคจจเก

๗๕-๘๒. ฟังทราบอธิบายในกิเลส-

สงฺกิลิฏฺฐตฺติเก วุตฺตนเยเนว อตุโถ
 เวทิตพฺโพ.

โคจจกะ โดยนัยที่กล่าวไว้ในสงฺกิลิฏฺฐตฺติเก
 นั้นแล.

๘๓-๑๐๐. ปิฎฺฐิตุเกสุ กามเ

๘๓-๑๐๐. ฟังทราบอธิบายในปิฎฺฐิตุกะ

อวจรณฺตฺตี กามาวจรา. รูปเ อวจรณฺตฺตี
รูปาวจรา. อรูปเ อวจรณฺตฺตี
อรูปาวจรา. อยเมตฺถ สงฺเขโป,
 วิตุถาโร ปน ปฺรโต อาวิภวิสุสฺสตี.

ตั้งต่อไปนี้ ชื่อว่า กามาวจระ เพราะ
 ทองเที่ยวไปในกามภพ. ชื่อว่า รูปาวจระ
 เพราะทองเที่ยวไปในรูปภพ. ชื่อว่า อรูปา-
วจระ เพราะทองเที่ยวไปในอรูปภพ.
 ความสังเขปในปิฎฺฐิตุกะนี้เพียงเท่านั้น, ส่วน
 ความพิสดารจักมีแจ่มแจ้งข้างหน้า.

เตภูมิกวภูเ ปฺรียาปนฺนา อนฺโตคธฺตตี
ปฺรียาปนฺนา. ตสฺมี น ปฺรียาปนฺนาติ
อปฺรียาปนฺนา. วภูมฺมุลฺลํ ฉินฺทิตฺวา^๑
 นิพฺพานํ อารมฺมณฺํ กตฺวา วภูมฺมโต
 นิยุยฺนตฺตี นฺิยุยฺยานิกา. อิมินา ลกฺข เณ
 น นิยุยฺนตฺตี อนฺิยุยฺยานิกา. จุตฺติยา วา

ชื่อว่า ปฺรียาปนฺนะ เพราะนับเนื่อง คือหยั่ง
 ลงในภายในวัฏฏะอันเป็นไปในภูมิ ๓. ชื่อว่า
อปฺรียาปนฺนะ เพราะไม่นับเนื่องในวัฏฏะนั้น.
 ชื่อว่า นฺิยุยฺยานิกะ เพราะตัดมูลรากวัฏฏะ
 ทำพระนิพพานให้เป็นอารมณ์ แล้วออกจาก
 วัฏฏะ. ชื่อว่า อนฺิยุยฺยานิกะ เพราะไม่ออกไป

^๑ ฉ. ฉินฺทิตฺวา.

คุณรุจิรา ศยามานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ฉบับสาธิตนี้ บ. - ๗. ๑ - ๒๑

อตุตโน วา ปวตุคิยา อนนฺตรํ ผลทาเนน^๑ โดยลักษณะนี้. ชื่อว่า นียตะ เพราะแน่นอน
 นียตตฺตา นียตา. ตถา อนียตตฺตา ด้วยการให้ผลในลำดับแห่งจุด หรือแห่งความ
อนียตา. เป็นไปของตน. ชื่อว่า อนียตะ เพราะไม่
 แน่นอนอย่างนั้น.

อญฺเฌ ฌมฺเม อุตฺตรนฺติ ปชนฺตํ อุตฺตรา, อุตฺตานิ อุตฺตรํ สมฺตํ เถหิ ชื่อว่า อุตฺตระ เพราะข้าม คือละกรรม
 สห อุตฺตเรหิ สอุตฺตรา. นตฺถิ เอเตสํ อุตฺตรธรรมที่สามารถจะข้ามตน (คือโลกีย์-
 อุตฺตราติ อนุตฺตรา. ธรรม) ไปได้. ชื่อว่า อนุตฺตระ เพราะ
 ไม่มีอุตฺตรธรรม.

รณฺนํติ เอเตหิ รณฺนา, เยหิ อภิกฺขตา ชื่อว่า รณฺ เพราะเป็นเหตุคร่ากรรม,
 สตฺตา นานปฺปกาเรน กนฺทนฺติ ปริ- คำว่า รณฺ นี้ เป็นชื่อแห่งกิเลส มีราคา
 เทวณฺติ, เตสํ ราคาทีนํ เอตํ อธิวจัน. เป็นต้น, ที่เหล่าสัตว์ถูกครอบงำแล้วคร่า-
 สมฺปโยควเสณ ปทาเนกญฺจทาวเสณ จ กรรมร่าไรโดยประการต่าง ๆ. ชื่อว่า สรณฺ
 สห รณฺเหหิ สรณฺ. เตนากาเรน เพราะมีรณฺธรรมโดยสัมประโยคกันและโดย
 นตฺถิ เอเตสํ รณฺนาติ อรณฺ. ที่ตั้งอยู่ในพวกเดียวกันกับปทานธรรม. ชื่อว่า
อรณฺ เพราะไม่มีรณฺธรรมโดยอาการนั้น.

^๑ ฉ. ผลทาเน.

สุดตันติกทุกมาติกาปทวณณา

พรรณนาบทสุดตันติกทุกมาติกา

๑๐๑-๑๐๘. สุดตันติกทุกเกสุ
สมุปโยคว เสน วิชชั ภชนุตีติ วิชา-
ภาติโน, วิชาภา เค วิชาโกฏจา เส
วตุนุตีติปี วิชาภาติโน.

๑๐๑-๑๐๘. พึงทราบอธิบายใน
สุดตันติกทุกะ ดังต่อไปนี้ ชื่อว่า วิชาภาติ
เพราะเป็นพวกกับวิชา คอยสามารถแห่ง
สัมประโยค, ชื่อว่า วิชาภาติ เพราะเป็น
ไปในภาคแห่งวิชา คือในฝ่ายแห่งวิชา
กัณฑ์นี้ได้.

ตคฺค วิปัสสนาญาณ มโนมยิทธิ ฉ
อภิญาตี อฏฺจ วิชา. ปุริเมน อตฺถณ
ตาหิ สมฺปยุตฺตมฺมาปี วิชาภาติโน,
ปจฺฉิเมน อตฺถณ ตาสฺ ยะ กัจ
เอภา วิชา วิชา. เสสา วิชาโย
วิชาภาติโนติ เอว วิชาปี วิชาเย
สมฺปยุตฺตมฺมาปี วิชาภาติโนเตว
เวทิตฺตพฺพา. อธิ ปน สมฺปยุตฺตมฺมา
อธิปฺ เปตา.

ในวิชาภาติธรรมนั้น วิชา มี ๘ คือ
วิปัสสนาญาณ ๑ มโนมยิทธิ ๑ อภิญา ๖.
สำหรับความหมายแรกแก่ธรรมที่สัมปยุตด้วย
วิชาเหล่านั้นก็ชื่อว่า วิชาภาติ, สำหรับ
ความหมายหลังในบรรดาวิชา ๘ เหล่านั้น
วิชาอย่างใดอย่างหนึ่งชื่อว่า เป็นตัววิชา.
วิชาที่เหลือจัดเป็นพวกวิชาภาติ รวม
ความว่า วิชาภาติ ธรรมที่สัมปยุตด้วยวิชา
ภาติ พึงทราบว่าเป็นวิชาภาติทั้งนั้น. แต่ใน
สุดตันติกทุกะนี้ ทรงประสงค์เอาธรรมที่
สัมปยุตด้วยวิชาเท่านั้น.

อัญจนสารสินี ป. - ๗. ๑ - ๒๑

คุณรุจิรา ศยามานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมุปโยคว เสเนว อวิชชํ ภชนุตตีติ ชื่อว่า อวิชชาภาคิ เพราะเป็นพวกกับ อวิชชาภาคิโน, อวิชชาภาเค อวิชชา- อวิชชา ด้วยสามารถแห่งสัมประโยค ชื่อว่า โภฏจาเส วตฺตनुตตีปิ อวิชชาภาคิโน. อวิชชาภาคิ เพราะเป็นไปในภาคแห่งอวิชชา คือในฝ่ายแห่งอวิชชา ดังนี้ก็ได้.

ตตฺถ ทุกฺขปฏิจฺฉาทกํ ตโม สมุทฺยาที- ในอวิชชาภาคิธรรมนั้น อวิชชามี ๔ คือ ปฏิจฺฉาทกนฺตึ จตฺสโส อวิชชา. ความมืดที่ปิดบังทุกข ความมืดที่ปิดบังสมุทัย ปุริมฺนเยเนว ตาหิ สมฺปยุตฺตธมฺมาปิ เป็นต้น. แม้ธรรมที่สัมปยุตด้วยอวิชชา อวิชชาภาคิโน. ตาสฺ^๑ ยา กาลิ เอกา เหล่านั้น ก็ชื่อว่าอวิชชาภาคิโดยนัยแรก. อวิชชา อวิชชา, เสสา อวิชชาภาคิโนติ ในอวิชชาทั้ง ๔ นั้น อวิชชาอย่างใดอย่าง- เหว อวิชชาปิ อวิชชาย สมฺปยุตฺตธมฺมาปิ หนึ่งเพียงอย่างเดียว ชื่อว่าเป็นตัวอวิชชา, อวิชชาภาคิโนเตว เวทิตพฺพา. อธิ รวมความว่า อวิชชาก็ดี ธรรมที่สัมปยุต ปน สมฺปยุตฺตธมฺมาว อธิปฺเปตา. ด้วยอวิชชาก็ดี ฟังทราบว่าเป็นอวิชชาภาคิ หนึ่งนั้น. แต่ในสุดต้นตึกทุกะนี้ ทรงประสงค์ เอาธรรมที่สัมปยุตด้วยอวิชชาเท่านั้น.

ปุณฺ อณฺชโณตฺถธมฺมาเวเน ชื่อว่า วิชชูปมธรรม เพราะเปรียบ กิเลสอนุการํ วิทฺธํเสตุํ อสมฺกฺฤตฺตาย เหมือนสายฟ้าแลบ เหตุว่าไม่สามารถจะ

^๑ ส. ปจฺฉิเมเน อตฺถเนน ตาสฺ.

วิชชุอุปมา เอเตสนุติ วิชชุอุปมา. กำจัดความมืดคือกิเลสได้ เพราะกิเลสยัง
 นิสเสสวิทุธสนสมตถตาย วชิร^๑ อุปมา ครอบงำได้อีก. ชื่อว่า วชิรูปมธรรม เพราะ
 เอเตสนุติ วชิรูปมา. เปรียบเหมือนเพชร เหตุว่าสามารถกำจัด
 กิเลสได้เด็ดขาด.

พาลเสสุ จิตตุตตา ยตุถ จิตตา ตทุปจาเรน ชื่อว่า พาลธรรม เพราะเป็นธรรมที่ตั้งอยู่
พาลา. ปณฺธิเตสุ จิตตุตตา ปณฺธิตา. ในคนพาล โดยอยู่ใกล้กับบุคคลที่มีพาลธรรม
 พาลกรรมตุตา วา พาลา. ปณฺธิตกรรมตุตา นั้น. ชื่อว่า ปณฺธิตธรรม เพราะตั้งอยู่ใน
 วา ปณฺธิตา. ฝ่ายธรรมที่ทำให้เป็นปณฺธิต. อีกอย่างหนึ่ง
 ชื่อว่า พาลธรรม เพราะกระทำให้เป็นคนโง่
 ชื่อว่า ปณฺธิตธรรม เพราะกระทำให้เป็นคน
 ฉลาด.

กณฺหาติ กาฬกา, จิตฺตสฺส อปภสฺสร- ธรรมคำ, คือธรรมที่ทำให้จิตไม่ไหวผองแผ่ว
 ภาวกรรมา. สูกฺกาติ โอทาทา, จิตฺตสฺส ชื่อว่า กณฺหธรรม. ธรรมขาว, คือธรรมที่
 ปภสฺสรภาวกรรมา. กณฺหาภิชาติเหตุโต ทำจิตให้ผองแผ่ว ชื่อว่า สูกฺกธรรม, อีก-
 วา กณฺหา. สูกฺกาภิชาติเหตุโต สูกฺกา. นัยหนึ่งชื่อว่า กณฺหธรรม เพราะเหตุที่เกิด
 มาจากธรรมคำ (กณฺหาภิชาติ). ชื่อว่า
สูกฺกธรรม เพราะเหตุที่เกิดมาจากธรรม-
 ขาว (สูกฺกาภิชาติ).

^๑ ฉ. ...กรตฺตา.

อิธ เจว สมุปราเย จ ตเปนุตีติ
ตปนียา. น ตปนียา อตปนียา.

ชื่อว่า ตปนียธรรม เพราะทำให้เราร้อน
 ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า. ธรรมที่ไม่ทำให้
 เราร้อน ชื่อว่า อตปนียธรรม.

อิวิจจนทุกาทโย ตโย อตุถโต
 นินฺนนานาภรณา, พุญฺญชนเมเวตฺถ นานํ.
 สิริวฑฺฒโก ธนวฑฺฒโกติอาทโย หิ
 วจนมตฺตเมว อธิการํ กตฺวา ปวตฺตา
อิวิจนา นาม, อิวิจนาจนํ ปถา ธมฺมา
อิวิจนปถา.

ทุกะ ๓ มีอิวิจจนทุกะเป็นต้น โดย
 ความหมายไม่ต่างกัน, ในอิวิจจนทุกะเป็นต้น
 นี้ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น. จริงอยู่ กัมม
 เป็นต้นว่า สิริวฑฺฒโก ธนวฑฺฒโก (เจริญศรี
 เจริญทรัพย์) มุ่งแต่เพียงชื่อเท่านั้นเป็นสำคัญ
 ชื่อว่า อิวิจจนธรรม, ธรรมที่เป็นเหตุ
 (คลอง) แห่งอิวิจจนธรรม (คือถ้อยคำ
 หมายถึงวจีสัททรูป) ชื่อว่า อิวิจนปถธรรม.

"อมิสฺสงฺขโรนุตีติ โข ภิกฺขเว ตสฺมา
 สงฺขาราติ^๑ วุจฺจนุตี^๒ติ เอวํ นิตฺธาเรตฺวา
 สเหตุกํ กตฺวา วุจฺจมานา อภิลาปา
นिरุคฺติ นาม. นිරุคฺตินํ ปถา นिरุคฺติปถา.

ถ้อยคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างมีเหตุ
 ให้พิสดารอย่างนี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เพราะ
 ประจักษ์แจ้งสังขตธรรมจึงเรียกว่าสังขาร" ดังนี้
 ชื่อว่า นिरุคฺติธรรม. ธรรมอันเป็นเหตุแห่ง
 นිරุคฺติธรรม ชื่อว่า นिरุคฺติปถธรรม.

^๑ ส. ขนฺธ. ๑๗/๑๐๖.

^๒ ก. วิตุถาเรตฺวา.

"ตฤโก วิตฤโก สฤกบุโป"^๑ เอว เตน ที่ชื่อว่า บัญญัติ เพราะให้รู้ได้โดยประการ
 เตน ปกาเรน ฌาปนโต ปญฺญตฺติ นาม, นั้น ๆ อย่างนี้คือ "ตฤโก วิตฤโก สฤกบุโป",
 ปญฺญตฺตึนํ ปถา ปญฺญตฺติปถา. ธรรมอันเป็นเหตุ แห่งบัญญัติธรรมทั้งหลาย

ชื่อว่า บัญญัติปถธรรม.

เอตถ จ เอกํ ทุกํ วตุวาปี ก็ในสุดตันตีกทุกะนี้ แม้จะตรัสไว้เพียงทุกะ
 อิตเรสํ วจเน ปโยชนํ เหตุโคจจกเก เดียวแล้ว ประกอบทุกะนอกจากนี้ไว้ใน
 วุตตนเยเนว เวทิตัพพํ. อธิวจนทุกะ ก็พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้ใน

เหตุโคจจกะนั้นแล.

๑๐๙-๑๑๘. นามรูปทฺเก นาม-
 กรณฺญเจเน, นมนฺญเจเน, นามนฺญเจเน จ^๒
นาม. รูปปนฺญเจเน รูป. อยเมตถ
 สจฺเชโป, วิตฺถาโร ปน นิกฺเขปกณฺเต
 อาวิภวิสฺสตี.

๑๐๙-๑๑๘. พึงทราบอธิบายในนาม-
รูปทฺเก ดังต่อไปนี้ ชื่อว่า นาม เพราะ
 ความหมายว่าตั้งชื่อ, เพราะความหมายว่า
 น้อมไป, หรือเพราะความหมายว่าให้
 น้อมไป. ชื่อว่า รูป เพราะความหมายว่า
 สลายไป. ความสังเขปในนามรูปทฺเกนี้
 เพียงเท่านั้น, ส่วนความพิสดารก็มีแจ้งใน
นิกฺเขปกัณฑ์.

^๑ อภี. ส. ๓๔/๒๖.

^๒ ก. วา.

อวิชชาติ ทุกขาทีสุ อณฺณณํ. ภวตณฺหาติ ความไม่รู้ในทุกข์เป็นต้น ชื่อว่า อวิชชา.
 ภวปตฺถนา. ภวทิสฺสึติ ภโว วุจฺจติ ความปรารถนาภพ ชื่อว่า ภวตัณหา. ความ
 สสฺสํ, สสฺสํว เสน อูปฺปชฺชนทิสฺสึ. เทียง ท่านเรียกว่า ภพ, ความเห็นผิดที่
วิภวทิสฺสึติ วิภโว วุจฺจติ อฺจุเจโท, เกิดขึ้นด้วยอำนาจความเที่ยง ชื่อว่า ภวทิสฺสึ.
 อฺจุเจทว เสน อูปฺปชฺชนทิสฺสึ. "สสฺสโต ความขาดสูญ ท่านเรียกว่า วิภวะ, ทิสฺสึที่
 อตฺตา จ โลโก จา"ติ ปวตฺตา ทิสฺสึ เกิดขึ้น ด้วยอำนาจความขาดสูญ ท่าน
สสฺสตทิสฺสึ. "อฺจุฉิขฺชิสฺสึ"ติ ปวตฺตา เรียกว่า วิภวทิสฺสึ. ทิสฺสึที่เป็นไปว่า "อตฺตา
 ทิสฺสึ อฺจุเจททิสฺสึ. "อนฺตวา"ติ ปวตฺตา และโลกเที่ยง" ดังนี้ ชื่อว่า สสฺสทิสฺสึ. ทิสฺสึที่
 ทิสฺสึ อนฺตวาทิสฺสึ. "อนฺตวา"ติ ปวตฺตา เป็นไปว่า "อตฺตาและโลก จักขาดสูญ"
 ทิสฺสึ อนฺตวาทิสฺสึ. ปุพฺพนตฺ อนฺคตา ดังนี้ชื่อว่า อฺจุเจททิสฺสึ. ทิสฺสึที่เป็นไปว่า
 ทิสฺสึ ปุพฺพนตฺานุทิสฺสึ. อปรนตฺ อนฺคตา "อตฺตาและโลกมีที่สุด" ดังนี้ชื่อว่า อนฺตวา-
 ทิสฺสึ อปรนตฺานุทิสฺสึ. ทิสฺสึที่เป็นไปว่า "อตฺตาและโลกไม่มี
 ทิสฺสึ อปรนตฺานุทิสฺสึ. ทิสฺสึที่กลอย ตามที่สุดเบื้องตน ชื่อว่า ปุพฺพนตฺานุทิสฺสึ. ทิสฺสึ
 ทิสฺสึ อปรนตฺานุทิสฺสึ. ทิสฺสึที่กลอยตามที่สุดเบื้องปลายชื่อว่า อปรนตฺานุ-
 ทิสฺสึ.

อหิริกนฺติ "ยํ น หิริยติ หิริยิตฺพเพนา"ติ^๒ ความเป็นผู้ไม่ละอาย ที่ท่านให้ความพิสดาร
 เหว่ วิตุถาริตา. นิลลชฺชตา. อโนตฺตปฺปนฺติ อย่างนี้ว่า "กิริยาได้อันบุคคลยอมไม่ละอาย

^๑ ฉ. อฺจุเจท.

^๒ อภ. ส. ๓๔/๑๑๓, ๑๑๔.

"ยํ น โอตฺตปฺปติ โอตฺตปฺปิตพฺเพนา"^๑
เอวํ วิตุถาริโต อภายนกอากาศโร.
หิริยนา หิริ. โอตฺตปฺปนา^๒ โอตฺตปฺปิ.

ด้วยสิ่งที่จะพึงละอาย" กิริยานั้นชื่อว่า
อหิริกะ. อาการแห่งผู้ไม่เกรงกลัว ที่ท่าน
ให้ความพิสดารอย่างนี้ว่า "กิริยาใดอัน
บุคคลยอมไม่เกรงกลัว ด้วยสิ่งที่จะพึงกลัว"
กิริยานั้นชื่อว่า อโนตตปปะ. ความละอาย
ชื่อว่า หิริ. ความเกรงกลัว ชื่อว่า โอตตปปะ.

โทวจสฺสตาทีสุ ทุกฺขํ วโจ เอตสฺมึ
วิปฺปฏิกุลาหิมฺหิ วิปฺจฺจนึกสาเต อนาทเร
ปุคฺคเลติ ทพฺพโจ. ตสฺส กมฺมํ โทวจสฺสํ,
ตสฺส ภาโว โทวจสฺสตา. ปาปา
อสฺสทฺธาทโย ปุคฺคลา เอตสฺส มิตฺตาทิ
ปาปมิตฺโต, ตสฺส ภาโว ปาปมิตฺตตา.
โสวจสฺสตา จ กฺลฺยาณมิตฺตตา จ วุตฺต-
ปฏิบัติกฺขนเยเนว เวทิตพฺพา.

พึงทราบอธิบายในโทวจสฺสตาเป็นต้น ดังต่อ
ไปนี้ บุคคลชื่อว่า ทพฺพโจ เพราะว่าคน
ผู้ยึดถือข้างซัดขึ้น ชอบโตแย้ง ไม่เอื้อเฟื้อ
เป็นผู้วายาก. กรรมของผู้วายากนั้น ชื่อว่า
โทวจสฺส, ภาวะแห่งกรรมของผู้วายากนั้น
ชื่อว่า โทวจสฺสตา. ชื่อว่า ปาปมิตร เพราะ
มีบุคคลชั่วคือคนไม่มีศรัทธาเป็นต้นเป็นมิตร,
ภาวะแห่งปาปมิตรนั้น ชื่อว่า ปาปมิตฺตตา.
โสวจสฺสตาและกฺลฺยาณมิตฺตตา พึงทราบโดย
ปฏิบัติกฺขนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล.

๑๑๙-๑๒๓. "ปญฺจปิ อาปตฺติกฺขนุชา
อาปตฺติโย, สตฺตปิ อาปตฺติกฺขนุชา

๑๑๙-๑๒๓. ความเป็นผู้ฉลาดในอาบัติ
ทั้งหลาย ที่ตรัสไว้อย่างนี้ว่า "อาบัติ ๕ กอง,

^๑ อภิ. ส. ๓๔/๑๑๓, ๑๑๔.
^๒ ส. โอตฺตปฺปนา.

อาปตติโย^๑ เอว วุตตาสู อาปตตีสู กิติ ๗ กงกิติ ชื่อว่าเป็นอาปติ" ทั้งนี้ ชื่อว่า
 กุสลภาโว อาปตติกุสลตา. ทาหิ อาปตติกุสลตา. ความเป็นผู้ฉลาดในการ
 อาปตตีสหิ วุฏฐาเน กุสลภาโว อาปตติ- ออกจากอาบัติเหล่านั้นชื่อว่า อาปตติ-
วุฏฐานกุสลตา. สมาปตตีสู กุสลภาโว วุฏฐานกุสลตา. ความเป็นผู้ฉลาดในสมาบัติ
สมาปตติกุสลตา, สมาปตตีสัน อปฺปนา- ทั้งหลาย ชื่อว่า สมาปตติกุสลตา, คำว่า
 ปริจฺเจทปณฺณายะตํ อธิวณฺณํ. สมาปตตีสหิ สมาปตติกุสลตา นี้ เป็นชื่อแห่งปัญญาที่กำหนด
 วุฏฐาเน กุสลภาโว สมาปตติวุฏฐาน- ความแน่วแนแห่งสมาบัติทั้งหลาย. ความเป็น
กุสลตา. ผู้ฉลาดในการออกจากสมาบัติทั้งหลาย ชื่อว่า
สมาปตติวุฏฐานกุสลตา.

อฏฺฐารสฺสุ ธาตุสฺสุ กุสลภาโว ธาทูกุสลตา. ความเป็นผู้ฉลาดในธาตุ ๑๘ ชื่อว่า ธาทู-
 ตาสฺสเยว ธาตุสฺสึ มนสิกาเร กุสลภาโว กุสลตา. ความเป็นผู้ฉลาดในมนสิการธาตุ
มนสิการกุสลตา. จกฺขายตนาทิสฺสุ กุสล- เหล่านั้นนั่นแล ชื่อว่า มนสิการกุสลตา.
 ภาโว อายตนกุสลตา. ทฺวาทสฺสุ เค ความเป็นผู้ฉลาดในจักขายตนะเป็นต้น ชื่อว่า
 ปฏฺิจฺจสมุปฺปาเท กุสลภาโว ปฏฺิจฺจ- อายตนกุสลตา. ความเป็นผู้ฉลาดในปฏิจจ-
สมุปฺปาทกุสลตา. ตสฺมึ ตสฺมึ จาเน สมุปฺปาทมืองค์ ๑๒ ชื่อว่า ปฏฺิจฺจสมุปฺปาท-
 กุสลภาโว จฺานกุสลตา, จานนฺติ การณํ กุสลตา. ความเป็นผู้ฉลาดในฐานะนั้น ๆ
 วุจฺจติ. ตสฺมึ หิ จาเน ตทายตฺตวฺจฺจติตาย ชื่อว่า ฐานกุสลตา, เหตุตรัสเรียกว่า ฐานะ.

^๑ อภี . ส . ๓๔ / ๓๓๐ .

ผล ติฏฐติ นาม, ตสมา "จानน"^๑ติ เพราะธรรมกว่าผล ย่อมตั้งอยู่ในเหตุ
 วุตต์. อฏจาเนสุ^๑ กุสลภาโว อฏจान- เพราะเนื่องกับเหตุนี้, เพราะฉะนั้น เหตุ
 กุสลตา. จึงตรัสว่า "ฐานะ". ความเป็นผู้ฉลาดใน
 อฐานะทั้งหลาย ชื่อว่า อฐานะกุสลตา.

๑๒๔-๑๓๔. อชฺชโน^๒ ภาโว ๑๒๔-๑๓๔. ภาวะแห่งความซื่อตรง
 อชฺชโว. มุทฺทโน^๓ ภาโว มุทฺทโว. ชื่อว่า อชชวะ. ภาวะแห่งความอ่อนโยน
 อธิวาสนสงฺขาโต ขมนภาโว ขนฺติ. ชื่อว่า มุทฺทวะ. ภาวะแห่งความอดทนคือความ
 สฺรตสฺส ภาโว สฺรจฺจ. สมฺโมทกมุทฺ- อดกลั้น ชื่อว่า ขนฺติ. ภาวะแห่งความสงบ-
 ภาวสงฺขาโต สขิลภาโว สขลฺย. ยถา เสงี่ยม ชื่อว่า สฺรจฺจะ. ภาวะแห่งบุคคลผู้มี
 ปเรหิ สทุธิ อคฺคฺตโน ฉิทฺทํ น โหติ, วาจาสอนหวานคือความอ่อนโยนของผู้ชื่นชม
 เอวํ ธมฺมามิสฺสึ ปฏิสฺนฺนธรรณํ ปฏิสฺนฺนธาโร. ยินดี ชื่อว่า สขลฺยะ. การต้อนรับด้วยธรรม
 และอามิส โดยที่คนอื่นหาช่องคิดนโมได้
 ชื่อว่า ปฏิสฺนฺนธาร.

อินฺทฺริยสํวร เกทสงฺขาโต มนจฺฉฺญเจสุ ความเป็นผู้ไม่คุมครองทวาร ในอินทรีย์ทั้ง
 อินฺทฺริเยสุ อคฺคฺตทวารภาโว อินฺทฺริเยสุ หลาย มีมโนทรีย์เป็นที่ ๖ คือทำลายอินทรีย์-
 อคฺคฺตทวารตา. ปฏิกุคฺคณฺนปรีโกควเสน สังวร ชื่อว่า อินฺทฺริเยสุ อคฺคฺตทวารตา
 โภชเน มคฺคํ อชานนภาโว โภชเน ความไม่รู้ประมาณในโภชนะโดยการรับและ

^๑ ฉ. อฏจาเน.

^๒ ฉ. อชฺชภาโว อชชโว.

^๓ ฉ. มุทฺทภาโว.

อมตคณฺณตา. อนนฺตรทุโก วุตต- บริโภก ชื่อว่า โภชเน อมตคณฺณตา. ทุกะ
ปฏิบัติกฺขวเสณ^๑ เวทิตพฺโพ. ถัดไป ฟังทราบข้อความตรงกันข้ามกับทุกะ
ที่กล่าวแล้ว.

สติวิปฺปวาสสงฺขาโต มุฏฺฐสฺสตีสุส ภาโว ภาวะแห่งบุคคลผู้มีสติหลงลืม คือความปราศ-
มุฏฺฐสฺสจฺจ. อสมฺปชานนภาโว อสมฺปชณฺณ. จากสติ ชื่อว่า มุฏฺฐสฺสจฺจ. ภาวะแห่งการ
สรตฺตีติ สติ. สมฺปชานาตีติ สมฺปชณฺณ. ไม่รู้ตัว ชื่อว่า อสมฺปชณฺณ. ชื่อว่า สติ
เพราะระลึกได้. ชื่อว่า สมฺปชณฺณ เพราะ
รู้ตัว.

อุปฺปฏิสงฺขาเน อกมฺปนฺนุเจเน ปฏิสงฺขาน- พละคือการพิจารณา ชื่อว่า ปฏิสงฺขานพละ
สงฺขาคํ พลํ ปฏิสงฺขานพลํ. วิริยสี่เสณ เพราะไม่หวั่นไหวในสิ่งที่ยังพิจารณาไม่ได้.
สตุตฺตโพชฺฌงฺเก ภาเวเนตฺตสุส อุปฺปนฺนพลํ พละที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญโพชฌงค์ ๗ โดยยก
ภาวนาพลํ. ปจฺจนีกธมฺเม สเมตฺตีติ วิริยะขึ้นเป็นประธาน ชื่อว่า ภาวนาพละ.
สมฺโถ. อนิจฺจาทิวเสณ วิวิธเน อากาเรน ชื่อว่า สมถะ เพราะสงบธรรมที่เป็นข้าศึก
ปสฺสตีติ วิปสฺสนา. เสียได้. ชื่อว่า วิปสฺสนา เพราะเห็นโดย
อาการต่าง ๆ ด้วยสามารถอนิจลักษณะ
เป็นต้น.

^๑ ฉ. วุตตปฏิบัติกฺขวเสณ.

สมโณว ตํ อากาโร คเหตฺวา ปุณ
 ปวตฺเตตฺตพฺพสุสฺส สมณสุสฺส นิมิตฺตว เสน
สมณนิมิตฺตํ. ปคฺคาหนิมิตฺตเตปิ เอเสว
 นโย. สมฺปยุตฺตธมฺเม ปคฺคณฺหาตีติ
ปคฺคาโห. น วิกุชฺชิปตีติ อวิกุ เชโป.

สมณนั้นแหละ ชื่อว่า สมณนิมิต ด้วยสามารถ
 แหงนนิมิตของสมณะ ที่พระโยคาวจรถือเอา
 อากาหรั้นแล้ว ฟังให้เป็นไปได้อีก. แม้ใน
 ปคคาหนิมิตก็มีนัยเช่นเดียวกัน. ชื่อว่า
ปคคาหะ เพราะประคองไว้ซึ่งสัมปยุต-
 ธรรมทั้งหลาย. ชื่อว่า อวิกุเชปะ เพราะ
 ไม่ฟุ้งซ่าน.

๑๓๕-๑๔๒. สีสวินาสกา^๑ อสฺวาร-
 สงฺฆาตา สีสสุสฺส วิปตฺติ สีสวิปตฺติ.
 สมฺมาทิสฺสวินาสกา^๑ มิจฺฉาทิสฺสสงฺฆาตา
 ทิสฺสยา วิปตฺติ ทิสฺสวิปตฺติ. โสจรฺจเมว
 สีสสุสฺส สมฺปาทนโต สีสปริปุรณโต^๒
 สีสสุสฺส สมฺปทาติ สีสสมฺปทา. ทิสฺส-
 ปาริปุริฏฺถํ ฌาณํ ทิสฺสยา สมฺปทาติ
ทิสฺสสมฺปทา.

๑๓๕-๑๔๒. ความวิบัติแห่งศีล คือ
 ความไม่สำวรที่ทำศีลให้พินาศชื่อว่า สีสวิบัติ.
 ความวิบัติแห่งทิสฺส คือมิจฉาทิสฺสที่ทำสมฺมาทิสฺสให้
 พินาศ ชื่อว่า ทิสฺสวิบัติ. ชื่อว่า สีสสมฺปทา
 เพราะโสรัจจะนั่นเอง เป็นความถึงพร้อม
 แหงศีล โดยที่ยังศีลให้สมบูรณ์ คือยังศีลให้
 บริบูรณ์. ชื่อว่า ทิสฺสสมฺปทา เพราะฌาณซึ่ง
 เป็นความบริบูรณ์แห่งทิสฺส เป็นความถึงพร้อม
 แหงทิสฺส.

^๑ ฉ. ...วินาสิกา.

^๒ ก. สีสสุสฺส ปริปุรณโต.

จ ปธานสมินฺติ อรหตุตฺ อปตุวา ปธานสมิ
อนิวตฺตนา จ^๑ อโนสกุณตา.

กุศลธรรม. คำว่า อปปฏิวานิตา จ ปธานสมิ
ไตแก ยังไม่บรรลุพระอรหัตแล้วไม่หวนกลับ
คือไม่ทอดทิ้งในการตั้งความเพียร.

วิชานนโต วิชา. วิมุจฺจนโต วิมุตติ.
ชเย ญาณฺติ กิเลสกุชชกเร อริยมกุเค
ญาณ. อนุปฺปาเท ญาณฺติ ปฏิสนธิ-
วเสน อนุปฺปาทภูเต ตตฺตมฺคฺควชฺฌกิเลสํ
อนุปฺปาทปริโยสานเ อูปฺปนฺเน อริยผล
ญาณ. อัย มาติกา ย อนุปฺพุพฺทวณฺณา.

ชื่อว่า วิชา เพราะรู้แจ้ง. ชื่อว่า วิมุตติ
เพราะหลุดพ้น. คำว่า ชเย ญาณ ไตแก
ญาณ ในอริยมรรคที่ทำให้กิเลสสิ้นไป. คำว่า
อนุปฺปาเท ญาณ ไตแก ญาณในอริยผลที่
เกิดขึ้นในที่สุดแห่งความไม่เกิดขึ้นแห่งกิเลส
ที่มรรคนั้น ๆ ประหารซึ่งเกิดขึ้นไม่ได้อีกด้วย
การปฏิสนธิ. พรรณนาความตามลำดับบท
มาติกา มีเพียงเท่านี้.

ทุกมาติกาปทวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาความตามลำดับบทแห่งทุกมาติกา

จบ.

^๑ ฉ. จสทุโท นตฺถิ.

มูลนิธิคณาณะวานิชย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อัญญาสาธิต บ. - พ. ๑ - ๒๒

กามาวจรกุศลปทภาชนีย

บทภาชนียว่าด้วยกามาวจรกุศล

๑. อิทานี ยถานิกฺขิตฺตตาย
มาติกา ย สงฺกฺหิตฺเต ฌมฺเม ปภทฺโต
ทสฺสเสตุ "กตฺเม ฌมฺมา กุสลฺลา"ติ อิทํ
ปทภาชนียํ อารทฺธํ.

๑. บัณฑิตนี้ เพื่อจะแสดงธรรมที่ทรง
รวบรวมไว้ด้วยแม่บท (มาติกา) ตามที่ทรง
ตั้งไว้โดยประเภท จึงทรงเริ่มบทภาชนีย
นี้ว่า "ธรรมที่เป็นกุศลเป็นไฉน".

ตตฺถ ยเทถํ "ยสฺมี สมฺเย กามาวจรํ
กุสลํ จิตฺตํ อูปฺปนฺนํ โทสฺสี"ติ ปจฺมํ
กามาวจรํ กุสลํ ทสฺสสิทฺตํ, ตสฺส ตาว
นิตฺเตเส ฌมฺมวตฺถานวาทโร สงฺกฺหวาทโร
สุญฺญตวาทโรติ ตโย มหาวารธา โหนฺติ.

ในนิตเทศแห่งกามาวจรกุศลจิตข้อแรกที่ทรง
แสดงไว้ว่า "กามาวจรกุศลจิตเกิดขึ้นใน
สมัยใด" ในบทภาชนียนั้น มีมหาวาร ๓
ก่อน คือ ฌมมวัตถานวาร (วาระว่าด้วยการ
กำหนดธรรม) สังคหวาร (วาระว่าด้วยการ
รวบรวม) สุญญตวาร (วาระว่าด้วยความ
เป็นของว่างเปล่า).

เตสุ ฌมฺมวตฺถานวาทโร อุตฺเตสนิตฺเตเส-
วเสน ทฺวิธา จิโต, เตสุ อุตฺเตสวารสฺส
ปฺจุฉา สมยฺนิตฺเตโส ฌมฺมฺนิตฺเตโส^๑
อูปฺปนาติ จตฺตวาทโร ปริจฺเจทา.

มหาวารทั้ง ๓ นั้น ฌมมวัตถานวารจัดเป็น
๒ ส่วน คือ อุตเทศวารและนิตเทศวาร, ใน
อุตเทศวารและนิตเทศวารทั้ง ๒ นั้นอุตเทศ-
วารมี ๔ ตอน คือ ปุจฉา ๑ สมยนิตเทศ ๑
ฌมมฺนิตเทศ ๑ อูปฺปนา ๑.

^๑ ฉ. ฌมฺมฺนิตฺเตโส.

เตสฺ กตเม ฐมา กุสลาติ อัยฺ ปุจฺฉา
 นาม. ยสฺมี สฺมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ
 อปฺปนํ โหติ ฯเปฯ ตสฺมี สฺมเยติ อัยฺ
 สมยนิทฺเทโส นาม. ผลฺโส โหติ ฯเปฯ
 อวิกฺเขโป โหตีติ อัยฺ ฐมนิทฺเทโส^๑
 นาม. เย วา ปน ตสฺมี สฺมเย อญฺเฌปี
 อตฺถิ ปฏิจฺจสมฺปฺปนา อรูปิโน ฐมา,
 อิมะ ฐมา กุสลาติ อัยฺ อปฺปนา นาม.

ทั้ง ๔ ตอนนั้น ตอนที่ว่า ธรรมที่เป็น
กุศลเป็นใจ นี้ชื่อว่า ปุจฉา (คำถาม).
 ตอนที่ว่า ในสมัยที่กามาวจรกุศลจิตเกิดขึ้น
 ฯลฯ นี้ชื่อว่า สมยนิทเทส (แสดงเวลา).
 ตอนที่ว่า ผัสสะยอมมี ฯลฯ อวิกเขปะ
(ความไม่พองชาน) ยอมมี นี้ชื่อว่า ฐม-
 นิทเทส (แสดงองค์ธรรม). ตอนที่ว่า ก็หรือ
นามธรรมที่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น แม่
อื่นใดมีอยู่ในสมัยนั้น, ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า
ธรรมเป็นกุศล นี้ชื่อว่า อปฺปนา (การชี้ชัด).

เอวํ จตุหิ ปริจฺเจเทหิ จิตฺตสฺส
 อุตฺเทสฺวารสฺส ยวายํ ปจฺจโม ปุจฺฉา-
 ปริจฺเจโท. ตตฺถ "กตเม ฐมา
 กุสลา"ติ อัยฺ กเถตุกมฺยตาปุจฺฉา.

ในตอนแรกที่ว่าด้วยคำถามแห่งอุทเทส-
 วาร ที่ท่านจัดไว้ ๔ ตอนดังกล่าวมาแล้ว.
 คำถามว่า "ธรรมที่เป็นกุศลเป็นใจ" นี้
 ชื่อว่า กเถตุกมฺยตาปุจฺฉา (คำถามที่ทรง
 ประสงค์จะทรงตอบด้วยพระองค์เอง).

ปญฺจวิธา หิ ปุจฺฉา อทิสฺสุโชตนาปุจฺฉา
 ทิสฺสุสฺสหนนาปุจฺฉา วิมตฺติจฺเจตนาปุจฺฉา

แท้จริง คำถามมี ๕ อย่าง คือ อทิสฺสุโชตนา-
 ปุจฺฉา (คำถามเพื่อทำลักษณะที่ยังไม่เห็นให้

^๑ ฉ. ฐมนุทเทโส.

อภฺจฺสาธินํ ป. - ๗.๑ - ๒๒

อนุมติปจฺจนา ก. เกตุกมฺยตาปจฺจนาติ.

กระจำง) ๑ ทิสฺฐสังสันทนาปจฺจนา (คำถาม
เพื่อเทียบเคียง กับลักษณะที่ได้เห็นมา) ๑
วิมฺติเฉทนาปจฺจนา (คำถามเพื่อตัดความ
สงสัย) ๑ อนุมติปจฺจนา (คำถามตามความ
รู้เห็น) ๑ ก. เกตุกมฺยตาปจฺจนา (คำถามที่ทรง
ประสงค์จะทรงตอบด้วยพระองค์เอง) ๑.

เอตาสํ อิทํ นานตฺตํ :

คำถามเหล่านั้น มีข้อแตกต่างกันดังต่อไปนี้:

กตมา^๑ อทิสฺฐโชตนาปจฺจนา ?
ปกฺติยา ลกฺขณํ อณฺเฑตํ โหติ อทิสฺฐจํ
อตุลิตํ อตีริตํ อวิภูตํ อวิภาวิตํ, ตสฺส
ฅาณาย ทสฺสฅนายนํ ตุลนายนํ ทีรณายนํ
วิภูตายนํ^๒ วิภาวนตฺตายนํ ปณฺหํ ปจฺจนาติ. อयํ
อทิสฺฐโชตนาปจฺจนา.

อทิสฺฐโชตนาปจฺจนาเป็นไฉน ? โดยปกติ
ลักษณะที่ยังไม่ทราบ ไม่เห็น ไม่ได้พิจารณา
ไม่ได้ไตรตรอง ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ได้อธิบาย
ให้ชัดเจน, บุคคลย่อมถามปัญหา เพื่อทราบ
เพื่อเห็น เพื่อพิจารณา เพื่อความแจ่มแจ้ง
เพื่อจะให้ลักษณะนั้นชัดเจน. นี้ชื่อว่า อทิสฺฐ-
โชตนาปจฺจนา.

กตมา ทิสฺฐสังสันทนาปจฺจนา ?
ปกฺติยา ลกฺขณํ ฅาณํ โหติ ทิสฺฐจํ ตูลิตํ
ตีริตํ วิภูตํ วิภาวิตํ, โส อณฺเฑเหติ

ทิสฺฐสังสันทนาปจฺจนาเป็นไฉน ? โดย
ปกติลักษณะที่ทราบแล้ว เห็นแล้ว พิจารณา
แล้ว ไตรตรองแล้ว แจ่มแจ้งแล้ว อธิบายให้

^๑ ขุ. มหา. ๒๔/๔๐๔, ขุ. จุฬ. ๓๐/๔๗.

^๒ ฉ. วิภูตตฺตายนํ.

มูลนิธิคณาธนะวณิชย์

สร้างคณฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปณฺหิ เตหิ สทุธิ สํสนฺทนฺตถาย ปณฺหิ ชัดเจนแล้ว, เขายอมถามปัญหาเพื่อตอ้ง-
 ปุจฺฉติ. อัยฺ ทิฏฺฐสํสนฺทนาปุจฺฉนา. การเทียบเคียงกับบัณฑิตเหล่าอื่น. นี้ชื่อว่า
 ทิสฺสุสํสนฺทนาปุจฺฉนา.

กตมา วิมตฺติจฺเฉทฺหนาปุจฺฉนา ? วิมตฺติเฉทฺหนาปุจฺฉนาเป็นไฉน? โดยปกติ
 ปกตฺติยา สํสยํ ปกฺขนฺโต^๑ โหติ วิมตฺติ คนที่สงสัย แคลงใจ เกิดความคิดเห็นเป็น
 ปกฺขนฺโต^๒ เทวพุทฺทกฺขาโต "เอวํ นุ โข, ๒ ทางว่า "อย่างนี้หรือหนอ, มิใช่หรือหนอ,
 นนฺ โข, กิณฺนุ โข, กถนฺนุ โข"ติ, โส อะไรหนอ, อยางไรหนอ", เขายอมถาม
 วิมตฺติจฺเฉทฺทนฺตถาย ปณฺหิ ปุจฺฉติ. อัยฺ ปัญหาเพื่อตัดความสงสัย แคลงใจ. นี้ชื่อว่า
 วิมตฺติจฺเฉทฺหนาปุจฺฉนา. วิมตฺติเฉทฺหนาปุจฺฉนา.

กตมา อนุมตฺติปุจฺฉนา ? กตวา อนุมตฺติปุจฺฉนาเป็นไฉน ? พระผู้มีพระ-
 ภิกฺขุณฺโณ อนุมตฺติยา ปณฺหิ ปุจฺฉติ "ตํ กิ ภาคเจา ทรงถามปัญหาตามความรู้เห็นของ
 มณฺณถ ภิกฺขเว รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ ภิกฺษุว่า "ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็น
 วา"ติ. อนิจฺจํ ภาณฺเต. "ยมฺปนานิจฺจํ, ความข้อนั้นเป็นไฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง".
 ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา"ติ. ทุกฺขํ ภาณฺเต. ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า. "ก็รูปที่ไม่เที่ยงเป็น
 ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลุํล ทุกฺขหรือเป็นสุข". เป็นทุกฺขพระเจ้าข้า.
 นุ ตํ สมนฺนุปลฺลฺลิตุํ "เอตํ มม, เอโสทมฺมสฺมิ, ก็รูปไม่เที่ยงเป็นทุกฺข มีความแปรปรวนไป
 เอโส เม อตฺตทา"ติ. โน เหน็ด เป็นธรรมดา, ควรหรือหนอเพื่อจะตามเห็น

^๑ ฉ. สํสยปกฺขนฺโต.
^๒ ฉ. วิมตฺติปกฺขนฺโต.

วิมุตตสาธิต ม.-ท.๑-๒๒

ภนุเตติ^๑. อัย อโนมติปุจจา.

รูปนี้ว่า "นั่นเป็นของเรา, เราเป็นนั่น, นั่นเป็นตัวตนของเรา". ขอนี้ไม่ควรเลย พระเจ้าข้า. นี้ชื่อว่า อโนมติปุจจา.

กตมา กถेतุกมฺยตาปุจจา ? ภควา ภิกฺขุณฺโณ กถेतุกมฺยตาย ปณฺหิ ปุจฺจติ "จตุตทาโรเม ภิกฺขเว สติปฏฺฐานา. กตเม จตุตทาโร"ติ.^๒ อัย กถेतุกมฺยตา- ปุจฺจา.

กถेतุกมฺยตาปุจจาเป็นไฉน พระผู้มี- พระภาคเจ้าตรัสถามปัญหาด้วยทรงประสงค์ จะตอบด้วยพระองค์เอง แก่ภิกษุทั้งหลายว่า "ภิกษุทั้งหลาย สติปฏฺฐาน ๔ เหล่านี้. สติ- ปฏฺฐาน ๔ เป็นไฉน". นี้ชื่อว่า กถेतุก- มฺยตาปุจจา.

ตตฺถ พุทฺธานํ ปุริมา ติสฺโส ปุจฺจา นตฺถิ, กสฺมา ? พุทฺธานํ हि ติสฺส อทฺธาสุ ภิกฺขุ จิ สงฺขตํ อทฺธาวิมุตฺตํ วา อสงฺขตํ อทฺทิจฺจํ อนนฺถณฺตํ อชฺเชตฺตํ อคฺคฺลิตฺตํ อตีริตฺตํ อวิภฺวตฺตํ อวิภาวิตฺตํ นาม นตฺถิ, เตน เตสํ อทฺทิจฺจชฺเชตฺตนาปุจฺจา นตฺถิ.

ในการถาม ๕ อย่างนั้น สำหรับพระ- พุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่มีการถาม ๓ อย่าง ข้างตน, เพราะเหตุไร ? เพราะอะไร ก็ตามที่ปัจจัยปรุงแต่งในกาลทั้ง ๓ หรือที่ ปัจจัยไม่ได้ปรุงแต่งอันพ้นจากกาล ที่ชื่อว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ยังไม่ทรงเห็น ยังไม่ กระจ่าง ยังไม่พิจารณาเห็น ยังไม่ไตรตรอง เห็น ยังไม่แจ่มแจ้ง ยังไม่ชัดเจน ย่อม

^๑ ส. ขนฺธ. ๑๗/๑๐๘, วิ. มหา. ๔/๒๖.

^๒ ม. มุ. ๑๒/๑๐๓.

บริษัท ช.การช่าง จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยัม ปน ภควตา อตุตโน ณาณน ปฏิวิทฺธํ,
ตสฺส อญฺเณน สมณน วา พุราหฺมณน
วา เทเวณ วา มาเรณ วา พุรหฺมณา
วา สทฺธิ สันนทนกิจจํ นตฺถิ, เตนสฺส
ทิจฺจสันนทนาปุจฺฉา นตฺถิ.

ยสฺมา ปเนส อกถํกถิํ ตินฺนวิจิจฺจโน
สพฺพธมฺเมสฺส วิทสฺสโย, เตนสฺส
วิมตฺติจฺเจทนาปุจฺฉา นตฺถิ.

อิตรรา ปน เทว ปุจฺฉา ภควโต
อตุตฺถิ. ตาสฺส อยํ "กเถตุกมฺยตาปุจฺฉา"ติ
เวทิตพฺพา.

ตตฺถ "กตฺเม"ติ ปเทณ นิตฺทิสิตพฺพ-
ธมฺเม ปุจฺฉติ, "ธมฺมา กุสลลา"ติ ทิ

ไม่มี, เพราะเหตุนั้น อธิฐโชนาปุจฉา
จึงไม่มีแก่พระพุทธเจ้าเหล่านั้น.

ก็ขอใ้คนพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแทงตลอด
ด้วยพระญาณของพระองค์, กิจที่จะต้อง
เทียบเคียงข้อนั้น กับสมณพราหมณ์ หรือ
เทวดา หรือมาร หรือพรหมอื่น ย่อมไม่มี,
เพราะเหตุนั้น ทิฐุสังสันทนาปุจฉาจึงไม่มีแก่
พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น.

ก็เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงปราศ-
จากความสงสัย ข้ามพ้นวิจิจฉาเสียได้
กำจัดความสงสัย ในสรรพธรรมได้แล้ว,
เพราะเหตุนั้น วิมติเจทนาปุจฉา จึงไม่มีแก่
พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น.

ส่วนการถามอีก ๒ อย่าง ย่อมมีแก่พระผู้มี
พระภาคเจ้า. ในคำถามเหล่านั้น คำถาม
ที่ว่า กตฺเม ธมฺมา กุสลลา นี้ ฟังทราบ
เป็น "กเถตุกมฺยตาปุจฺฉา".

บรรดาบทเหล่านั้น พระผู้มีพระภาค-
เจ้าตรัสถามธรรมที่จะฟังชี้แจง ด้วยบทว่า

บริษัท ช.การช่าง จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อัญสาณีน บ. - ๗.๑ - ๒๒

วจนมตฺเตน "กั กทา, กั วา กโรนฺตี"ติ "กตเม" เพียงตรัสว่า "ธรรมทั้งหลาย
 น สกฺกา ญาตุ. "กตเม"ติ วุตฺเต ปน อันเป็นกุศล" ดังนี้ ไม่อาจที่จะทราบได้ว่า
 เนสํ ปุญฺจภาโว ปณฺยาติ, เตน วุตฺตํ "ทำอย่างไร, หรือทำอะไร". แต่เมื่อตรัส
 "กตเมติ ปเทน นิตฺทิลิตพฺพธมฺเม ว่า "กตเม" ความที่พระองค์ ตรัสถามถึง
 ปุจฺจตี"ติ. ธรรมเหล่านั้นย่อมปรากฏ, เพราะเหตุนั้น
 ข้าพเจ้าจึงกล่าวคำว่า "พระผู้มีพระภาค-
 เจ้าตรัสถามธรรมที่จะพึงชี้แจง ด้วยบทว่า
 กตเม" ดังนี้.

"ธมฺมา กุสลํ"ติ ปททฺวเยน ปุจฺจาย ธรรมที่ตรัสถามด้วยคำถาม พระผู้มีพระภาค-
 ปุญฺจธมฺเม ทสฺเสติ, เตสํ อตุโถ เหนฺจจา เจาตรงแสดงด้วยบท ๒ บทว่า "ธมฺมา
 ปกาสิโต เอว. กุสลํ", เนื้อความแห่งบทว่า ธมฺมา กุสลํ
 นั้น ข้าพเจ้าประกาศไว้แล้วในหนหลังแล.

กสฺมา ปเนตฺถ มาตีกายํ วยิ ถามว่า ก็เพราะเหตุไร ในที่นี้พระ-
 "กุสลํ ธมฺมา"ติ อวตฺตวา "ธมฺมา ผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ตรัสว่า "กุสลํ ธมฺมา"
 กุสลํ"ติ ปทานุกฺกโม กโตติ. เหมือนในมาติกา แต่ตรงจัดลำดับบทว่า
 "ธมฺมา กุสลํ".

ปภทฺโต ธมฺมานํ เสนํ ที่เปตฺวา วิสฺชนาวา เพื่อทรงชี้แจงการแสดงธรรมโดย
 ปภทฺวณฺตทสฺสนฺตฺถิ. อิมสฺมี หิ อภิธมฺเม ประเภท แล้วจึงจะทรงแสดงธรรมแต่ละ
 ธมฺมาว เทเสตฺพพา, เต จ กุสลํที่หิ ประเภท. แท้จริง ในพระอภิธรรมนี้ควร
 ปภทฺเทหิ อเนกปฺปภทฺทา, ตสฺมา แสดงแต่ธรรมล้วน ๆ, และธรรมเหล่านั้น

บริษัท ช.การช่าง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ธมฺมาเยว อธิ เตเสตพฺพา. นายั
โวหารเทศนา, เต จ อเนกปฺเภทโต
เทเสตพฺพา, น ธมฺมมตฺตโต.

ยังแยกออกเป็นหลายประเภทมีกุศลเป็นต้น,
ฉะนั้น ในพระอภิธรรมนี้จึงควรแสดงแต่
ธรรมล้วน ๆ. การแสดงนี้ ไม่ใช่เป็นการ
แสดงโดยโวหาร, และธรรมเหล่านั้น ควร
แสดงโดยประเภทย่อย, มิใช่แสดงโดย
เพียงแต่ธรรม.

ปเภทโต หิ เทศนา มนวินิพฺโกล-
ปฐิสุมฺภิทาณาฉาวหา โหตีติ "กุสลา
ธมฺมา"ติ เอวํ ปเภทโต ธมฺมานํ
เทศนํ ที่เปตฺวา อิทานิ เย เตน ปเภทเทน
เทเสตพฺพา ธมฺมา, เต ทสฺเสตฺถุ อัย
"กตเม ธมฺมา กุสลา"ติ ปทานุกฺกโม
กโตติ เวทิตพฺโพ. ปเภทวนฺเตสุ หิ
ทสฺสีเตสุ ปเภทโ ทสฺสียมาโน ยุชฺชติ,
สุวิญญฺเยโย จ โหตีติ.

แท้จริง การแสดงโดยประเภทย่อยนำมาซึ่ง
การแยกความเป็นกลุ่มก้อน และปฏิสัมพันธ์
ญาณ เพราะเหตุนี้ ฟังทราบวา พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงธรรมโดย
ประเภทว่า "กุสลา ธมฺมา" อย่างนี้แล้ว
บัดนี้เพื่อจะทรงแสดงธรรม ที่ควรจะแสดง
โดยประเภทนั้น จึงทรงจกัลลํบํทวา
"กตเม ธมฺมา กุสลา" ดังนี้. ด้วยว่าเมื่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมแต่ละ
ประเภท ประเภท(แห่งธรรม)ที่ทรงแสดง
อยู่ ย่อมถูกต้อง, และเข้าใจได้ง่ายแล.

อิทานิ ยสฺมี สมเย กามาวจร
กุสล จิตฺตุนฺติ เอตฺถ :

บัดนี้ ฟังทราบวินิจฉัยในชื่อว่า ยสฺมี
สมเย กามาวจร กุสล จิตฺต นี้ ต่อไป :

สมเย นิตฺทิสี จิตฺตํ
 จิตฺเตน สมยํ มุนิ
 นียเมตฺวาน ทีเปตฺตุ
 ธมฺเม ตตฺถ ปภเวตฺโต.

"ยสฺมี สมเย กามาวจรํ กุสลํ
 จิตฺตํ"ติ หิ นิตฺทิสฺสโต ภควา สมเย
 จิตฺตํ นิตฺทิสี.

ก็การณา? เตน สมยนิยมิเตน จิตฺเตน
 ปรีโยสำเน "ตสฺมี สมเย"ติ เอว สมยํ
 นียเมตฺวาน^๑ อถ วิชฺชมาเนปิ สมย-
 นานตฺเต ยสฺมี สมเย จิตฺตํ โหติ,
 ตสฺมีเยว สมเย ผลฺโล โหติ เวทนา
 โหตีติ เอว ตสฺมี จิตฺตํ นียมิเต สมเย
 เอเต สนฺตติสมฺมุทฺติจฺจารมฺมณฺนวเสน
 ทูรณฺุโพธปฺภเว ผลฺลเวทนาทโย ธมฺเม
 โโพเชตฺตุนฺติ อตฺถโธ.

อิทานิ ยสฺมี สมเยติอาทิสฺส อัย
 อนุปฺพุพฺพทวณฺณา :

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นมุนี ทรงแสดง
 จิตในสมัย เพื่อกำหนดสมัยด้วยจิตแล้ว
 จึงทรงแสดงธรรมโดยประเภทในสมัย
 นั้น.

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรง
 แสดงว่า "ในสมัยใด กามาวจรกุศลจิต"
 ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่า ทรงแสดงจิตในสมัย.

เพราะเหตุไร? เพราะเพื่อทรงกำหนดสมัย
 อย่างนี้ว่า "ตสฺมี สมเย" ในที่สุด ด้วยจิต
 ที่กำหนดสมัยนั้น แล้วจึงให้ทราบถึงธรรม
 มีผัสสะและเวทนา เป็นต้น ซึ่งมีประเภทที่
 รู้ตามโดยยาก ด้วยอำนาจที่เป็นขณะ โดย
 สันตติ สมุทฺทิจ และอารมณ์ ในสมัยที่ทรง
 กำหนดจิตนั้น อย่างนี้ว่า ถึงแม้จะมีสมัยต่าง
 กัน (แต่) สมัยใดมีจิต, สมัยนั้นแหละ ย่อม
 มีผัสสะ มีเวทนา.

บัดนี้ จะได้พรรณานความตามลำดับ
 บทในคำว่า ยสฺมี สมเย เป็นต้น ดังต่อไปนี้ :

^๑ ก. นียमितฺวา.

ยสฺมินฺติ อนินฺมโต ภูมฺมณฺฑิตฺเตโส. บทว่า ยสฺมี เป็นบทแสดงถึงสัทม์วิภักติโดย
 สมฺเยติ อนินฺมณฺฑิตฺตฺวิภูจฺปรีที่ปนฺ. เอกุตาวิตา ไม่แน่นอน. คำว่า สมฺเย เป็นคำแสดงถึง
 อนินฺมโต สมโย นิตฺตฺวิภูจฺ โหติ. สมฺยที่ตรงแสดงไว้โดยไม่แน่นอน. ด้วยคำมี
 ประมาณเท่านั้น เป็นอันใดตรงชี้แจงสมฺยโดย
 ไม่แน่นอนแล้ว.

ตตฺถ สมฺยสทฺโท

สมฺวาเย ขณฺเ กาลเ

สมฺมุเห เหตุทฺวิภูจฺสิ

ปฏฺฐิลาเภ ปหาเน จ

ปฏฺฐิเวธเ จ ทิสฺสตี.

ตถา ทิสฺส "อปฺเปว นาม
 เสวปี อุปฺสงฺกเมยฺยาม กาลญฺจ สมฺยญฺจ
 อุปาทายา"^๑ เอมาทิสฺส สมฺวาโย
 อตฺถโถ.

"เอโกว โข ภิกฺขเว ขโณ จ สมฺโย
 จ พุรฺหมจฺริยวาสายา"^๒ ตีอาทิสฺส ขโณ.

สมฺยศัพท์ในคำว่า ยสฺมี สมฺเย นั้น

ยอมปรากฏในความพร้อมเพรียง ๑

ขณะ ๑ กาล ๑ ประชุม ๑ เหตุ ๑

ทิสฺส ๑ การใดเฉพาะ ๑ การละ ๑

การแทงตลอด ๑.

จริงอย่างนั้น ความพร้อมเพรียงใช้
 ในความหมายแห่งสมฺยศัพท์นั้น เช่นในประ-
 โยคมีอาทิอย่างนี้ว่า "ถ้ากระไร แม่พฺรุงนี้
 เราทั้งหลายกำหนดกาล และความพร้อม-
 เพรียง แล้วพึงเข้าไปหา".

ขณะใช้ในความหมายแห่งสมฺยศัพท์นั้น เช่น
 ในประโยคเป็นต้นว่า "ภิกฺษุทั้งหลาย ขณะ

^๑ ทิ. ส. ๔/๒๔๐.

^๒ อง. อฏฺฐก. ๒๓/๒๓๐.

ยา หิ เอสา สาธารณผลนิปฺพาท-
กตฺเตน สณฺจिता ปจฺจยानํ สามคฺคิ,
สา อธิ "สมวาโย"ติ ฌาตพฺพา.

"เอโกว โข ภิกฺขเว ชโล จ สมโย
จ พุรฺหมจฺริยวาสาया"ติ^๑ เอวํ วุตฺโต
ปน นวโมว ชโล "เอโก ชโล"ติ
เวทิตพฺโพ.

ยานิ वा पनेतानि "जตุतारिमानि
ภิกฺขเว จกฺกานि, येहि สมนฺนาคทานํ
เทวมนุสฺसानํ จตุจกฺกํ ปวตฺตตี"ติ^๒ เอตฺถ
ปฏิรูปเทสวาโส, สปุปฺริสฺสูปนิสฺสโย,
อตุตฺตสมฺมาปณฺธิ, ปุพฺเพ จ กตฺปุณฺณตาติ^๓
จตุตาริ จกฺกานि วุตฺตานิ, ตานि वा^๔
เอกชฺฌํ กตฺวา โโอกาสฺกุเจเน "ชโล"ติ

แท้จริง ความพร้อมเพรียงแห่งปัจจัย
ทั้งหลายที่ดำรงอยู่ด้วยความเป็นเหตุที่จะยัง
ผลสาธารณะให้สำเร็จนั้น พึงทราบวาความ
"พร้อมเพรียง" ในที่นี้.

ส่วนสมยศัพท์ในอรรถที่ ๔ ที่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าตรัสไว้อย่างนี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย
ขณะและสมัยเดียวกันเท่านั้นในการอยู่ประพฤติ
พรหมจรรย์"ดังนี้ พึงทราบว่า "ขณะหนึ่ง".

อีกอย่างหนึ่ง จักร ๔ เหล่านี้ คือปฏิรูป-
เทสวาสะ(การอยู่ในประเทศที่สมควร) ๑,
สัปปุริสฺสูปนิสฺสยะ(กบสัคบุรุษ) ๑, อัตตสัมมา-
ปณฺธิ(การตั้งตนไว้อชอบ) ๑, และปุพฺเพกต-
ปุณฺณตา (ความเป็นผู้มีบุญอันทำไวแล้วแต่
ปางก่อน) ๑, ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้
ในบาลีนี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย จักรเป็นเครื่อง

^๑ องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๒๓๐. ^๒ ฉ. วตฺตตีติ.

^๓ องฺ. จตุจกฺก. ๒๑/๔๑.

^๔ ฉ. เอตานิ वा ; ส. ตานิ वा ปน.

เวทิตพพานี.^๑ ตานี จตุจกุกานี หิ ดำเนินไปของเทวดาและมนุษย์มี ๔ ประการ
 กุสลูปุตติย^๒ โอกาสกุตานี.

ดังนั้น ฟังทราบว่า "ขณะ" โดยอรรถว่า
 เป็นโอกาสเพราะรวมเข้าด้วยกัน. คอยว่า
 จักร ๔ เหล่านั้น เป็นโอกาสในการที่จะยัง
 กุศลให้เกิดขึ้น.

เอว^๑ สมวายญจ ขณญจ ญตวา
 อิตเรสุ :

ครั้นทราบความพร้อมเพรียง และ
 โอกาสดังที่กล่าวมานี้แล้ว นอกจากนี้ :

คํํ คํํ อุปาทาย ปณฺณตฺโต
 กาลโ โล โวหารมตฺตโก
 ปุญฺโซ ผสฺสาทิธฺมานํ
 สมฺมุโหติ วิภาวิโต.

สมัยที่ทรงบัญญัติเทียบเคียงเหตุนี้ ๆ
 ชื่อว่ากาล กาลนั้นฟังทราบว่า เป็น
 เพียงโวหาร หมวดแห่งธรรมมีผัสสะ
 เป็นต้นทานประกาศว่า การประชุม.

"จิตตกาโล รูปกาโล"ติอาทีนา^๓
 นเยน ธมฺเม วา "อตีโต อนาคโต"ติ-
 อาทีนา นเยน ธมฺมวฺตุตฺตี วา "วีชกาโล
 องฺกุรกาโล"ติอาทีนา นเยน ธมฺมปฺปฏิปาฎี
 วา "อุปาทกาโล ชรกาโล"ติอาทีนา

สมัยที่ทรงบัญญัติเทียบเคียงเหตุนี้ ๆ
 ชื่อว่า กาล อย่างนี้คือ เทียบเคียงธรรม
 เป็นต้นว่า "กาลแห่งจิต กาลแห่งรูป"
 เทียบเคียงความเป็นไปแห่งธรรม เป็นต้นว่า
 "ธรรมเป็นอดีต ธรรมเป็นอนาคต" เทียบ-

^๑ ส. เวทิตพโพ.

^๒ ฉ. กุสลูปุตติยา.

^๓ ฉ. อาทีนา หิ.

นเอน ฐมฺมลกฺขณํ ๑ ว่า "เวทยิตกาโล" ๑ เคียงลำทับแห่งธรรม เป็นต้นว่า "กาลแห่ง
 สณฺขานนกาโล" ๒ ตีอาทีนา นเอน ฐมฺมกัจจํ ๑ พืช กาลแห่งหน่อ" ๑ เทียบเคียงลักษณะแห่ง
 ว่า "นุหํนกาโล ปานกาโล" ๒ ตีอาทีนา ๒ ธรรม เป็นต้นว่า "กาลที่เกิด กาลที่แก่"
 นเอน สตฺตกัจจํ ๑ ว่า "คมนกาโล" ๑ เทียบเคียงกิจแห่งธรรม เป็นต้นว่า "กาล
 จานกาโล" ๒ ตีอาทีนา นเอน อิริยาปถํ ๑ ที่เสวย(อารมณ์) กาลที่หมายรู้(อารมณ์)"
 ว่า "ปุพฺพโณห สํยโณห ทิวา รตฺตํ" ๑ ตี- ๑ เทียบกิจแห่งสัตว์ เป็นต้นว่า "กาลเป็นที่
 อาทีนา นเอน จนฺทิมสุริยาทีปริวตฺตํ ๑ ๑ อาบ กาลเป็นที่ค้ำ" ๑ เทียบอิริยาบถ เป็นต้น
 "อหฺมมาโส มาโส" ๑ ตีอาทีนา นเอน ๑ ว่า "กาลเป็นที่ไป กาลเป็นที่ขึ้น" ๑ เทียบ-
 อโหฺรตฺตาทีสงฺฆาตํ ๑ กาลสณฺจยํ ๑ วาตี ๑ เหว ๑ เคียงความหมุนเวียนแห่งพระจันทร์ และ
 ตํ ๑ ตํ ๑ อุปาทาย ๑ ปณฺณตฺโต ๑ กาโล ๑ นาม. ๑ พระอาทิตย์ เป็นต้น มีอาทิว่า "เข้า เย็น
 กลางวัน และกลางคืน" ๑ เทียบเคียงความ
 มากขึ้นแห่งกาลคือ วันคืน เป็นต้น โดยนัย
 มีอาทิว่า "กึ่งเดือน เดือนหนึ่ง".

โส ปเนส สภาวโต อวิชฺชมานตฺตา ๑ ก็กาลนั้นนี้ พึงทราบว่าเป็นเพียงบัญญัติเท่านั้น
 ปณฺณตฺติมตฺตโก ๑ เอวาตี ๑ เวทิตฺพุโ. ๑ โย ๑ เพราะเป็นของไม่มีโดยสภาพ. ส่วนหมวด
 ปเนส ๑ ผสฺสเวทนาทีนํ ๑ ฐมฺมานํ ๑ ปุญฺโซ, ๑ แห่งธรรม มีผัสสะและเวทนา เป็นต้น, ท่าน
 โส ๑ อิต ๑ "สมฺมุโห" ๑ ตี ๑ วิภาวิโต. ๑ ประภาคำว่า "การประชุม" ในที่นี้.

๑ ฉ. เวทียนกาโล.

๒ ส. นหํนกาโล.

เอวํ กาลสมุหะเป ฌตฺวา อิตโร ปน : ครั้นทราบ สมยศัพท์ ที่ใช้ในอรรถว่า กาล และสมุห (คือการประชุม) อย่างนี้แล้ว ควร ทราบสมยศัพท์ที่ใช้ในอรรถว่าเหตุต่อไป

เหตุติ ปจฺจโยเวตฺถ

ตสฺส ทวารวเสน วา
อเนกภาโวปิ วิญญะโย
ปจฺจยานํ วเสน วา.

เอตฺถ हि ปจฺจโยว เหตุ นาม.
ตสฺส ทวารานํ วา ปจฺจยานํ วา วเสน
อเนกภาโว เวทิตฺตพฺโพ.

กถํ ? จกฺขุทวาราทิสฺสุ हि อูปฺปชฺชมานานํ
จกฺขุวิญญาณาทีนํ จกฺขุรูปอาโลกมนสิ-
การาทโย ปจฺจยา. มหาปกรณ จ
"เหตุปจฺจโย อารมฺมณปจฺจโย" ตีอาทีนา
นเยน จตฺตวิสตี ปจฺจยา วุตฺตา, เตสฺ
จเปตฺวา วิปากปจฺจยญฺจ ปจฺจชาต-
ปจฺจยญฺจ เสสา กุสลธมฺมานํ ปจฺจยา
โหนติเยว.

ในคานานี้ ปัจจัยนั่นเองชื่อว่า เหตุ
เมื่อว่าโดยทวาร หรือโดยปัจจัยทั้ง-
หลาย แม้เหตุนี้ก็ต้องทราบว่า มิใช่มี
อย่างเดียว.

จริงอยู่ ในอธิการนี้ ปัจจัยนั่นเอง
ชื่อว่าเหตุ. เมื่อว่าโดยทวารหรือโดยปัจจัย
ทั้งหลาย เหตุนี้พึงทราบว่า มิใช่มีอย่าง-
เดียว.

ถามว่า เป็นอย่างไร ? แก้วว่า จริงอยู่ เหตุที่
ให้เกิดมีจักขุ-รูปารมณ-อาโลกและมนสิการ
เป็นต้น ตรัสว่า เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณ
เป็นต้น ที่เกิดขึ้นในจักขุทวารเป็นต้น. และ
ตรัสปัจจัย ๒๔ ไว้ในมหาปกรณ โดยนัย
เป็นต้นว่า "เหตุปจฺจโย อารมฺมณปจฺจโย"
ดังนี้, ในปัจจัยเหล่านั้น เว้นวิปากปัจจัย
และปัจฉาชาตปัจจัยเสีย ที่เหลือเป็นปัจจัย
แก่กุศลธรรมทั้งนั้น.

พ.อ.หญิงศ เวณีย์ กังคานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เต สพเพปิ อธิ เหตุติ อธิปเปตา. แต่ในที่นี้ ปัจจัยแม่ทั้งหมดนั้น ท่านประสงค์ว่า
 เอมสุส อมินา ทวารวเสน วา ปัจจย- เป็นเหตุ. เมื่อว่าโดยทวารหรือโดยปัจจัย
 วเสน วา อเนกภาโว เวทิตพโพ. ฟังทราบว่าเป็นเหตุนี้มิใช่มีอย่างเดียว ด้วย
 ประการฉะนี้.

เอวเมเต สมวาชาทโย ปญจ อตุถา อธิ ความหมายทั้ง ๕ ประการ มีความพร้อม-
 สมยสทฺเทน ปริคฺคหิตาติ เวทิตพพา. เพียงเป็นต้น ดังพรรณามานี้ ฟังทราบว่า
 ท่านกำหนดด้วย สมยศัพท์ ในคำว่า ยสมิ
 สมเย นี้.

กสฺมา ปน เอเตสุ ยงฺกิลฺลิจิ เอกํ
 อปริคฺคหิตฺวา สพฺเพสํ ปริคฺคโห กโตติ
 เจ? เตน เตน ตสฺส ตสฺส อตุถวิเสสฺส
 ที่ปนโต.

ถ้ามีผู้ถามว่า ก็เพราะเหตุไรบรรดา
 ความหมายเหล่านี้ ท่านจึงไม่กำหนดเอา
 ความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง เพียงอย่าง-
 เดียว แต่กำหนดเอาความหมาย ทุกอย่าง
 ไว้ ? วิสัชนาว่า เพราะแสดงความหมายที่
 แตกต่างออกไปนั้น ๆ ด้วยสมยศัพท์ที่ใช้ใน
 ความหมายนั้น ๆ.

เอเตสุ หิ สมวาชสงฺขาโต สมโย เพราะวาทบรรดาสมัยเหล่านั้น สมัยกล่าวคือ
 อเนกเหตุโต วุคฺติ ที่เปติ. เตน ความพร้อมเพรียง ย่อมแสดงความเป็นไป
 เอกการณวาโท ปฏิเสธิโต โหติ. เพราะเหตุมิใช่ช้อย. ว่าท้าวามีเหตุ
 อย่างเดียว จึงเป็นอันปฏิเสธ ด้วยสมย-
 ศัพท์นั้น.

พ.อ.หญิงศ.เวณีย์ กังคานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ฉบับสาธิตนี้ ม. - ๗. ๑ - ๒๓

สมวาโย จ นาม สาธารณผลนิปฺพาทเน ธรรมทาวา ความพร้อมเพรียงย่อมมุ่งถึง
 อณฺณมณฺญาเปกฺโข โหติ. ตสฺมา "เอโก การอาศัยซึ่งกันและกัน ในการยังผลโดย
 กตฺตา นาม นตฺถิ"ติ อิมฺปิ อตฺถิ ที่เปติ, ทั่วไปให้สำเร็จ. ฉะนั้นความพร้อมเพรียง
 จึงแสดงถึงความหมายแม่นยำว่า "ชื่อว่าสภาพ
 ที่สร้างมิใช่มีอย่างเดียว".

สภาวเณ หิ การณ สติ การณนฺตรรา- ก็เมื่อว่าโดยสภาวะ เมื่อเหตุมีอยู่ การเพ่ง
 เปกฺขา อยฺยตฺตาติ. เอวฺ เอกสฺส กสฺสจฺจ ถึงเหตุอื่นไม่ถูก. เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เป็นอย่าง
 การกสฺส อภาวทีปเนน "สยํ กตฺ ปฏิเสธคำเป็นตนว่า "สุขและทุกข์สร้าง
 สุขทุกฺขนฺ"ติอาทิ ปฏิเสธิตฺ โหติ. เอาเอง" เพราะแสดงว่าไม่มีผู้สร้างใด ๆ
 อีกแล้ว.

ตตฺถ ลียา "ยํ วุตฺตํ 'อเนกเหตุโต
 วุตฺติ ที่เปติ'ติ, ตํ น ยุตฺตํ. ก็การณา ?
 อสามคฺคิยํ อเหตุญฺํ สามคฺคิยํปิ อเหตุ-
 ภาวาปตฺติโต, น หิ เอกสฺมี อนฺธ
 ทญฺฺจฺ อสฺกโกนฺเต อนฺธสฺตํ ปสฺสตี"ติ.

ในข้อนี้ หากจะมีคำท้วงว่า ที่กล่าว
 ไว้ว่า "ยอมแสดงความเป็นไปเพราะเหตุ
 มิใช่น้อย", นั้นไม่ถูก. เพราะเหตุไร ?
 เพราะสิ่งที่ไม่เป็นเหตุ ในความไม่พร้อม-
 พียง แม้ในความพร้อมเพรียงก็เป็นเหตุ
 ไม่ได้, เพราะว่าเมื่อคนตาบอดคนเดียว
 ไม่สามารถที่จะแลเห็นได้ คนตาบอดตั้งร้อย
 ก็ไม่เห็น (เหมือนกัน)".

พ.อ.หญิงศ เวณีย์ กังคานนท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โน น ยุตฺตํ. สาธารณผลนิปฺผาทกตฺเตน^๑
 หิ จิตฺตภาโว สามกฺคิ, น อนเนกสํ
 สโมธานมตฺตํ, น จ อนฺุธานํ หสฺสํ
 นาม สาธารณผลํ. กสฺมา ? อนฺุชสฺเต,
 สติปิ ตสฺส อภาวโต. จกฺขาทินํ ปน ตํ
 สาธารณผลํ, เตสํ ภาเว ภาวโต.

วิธีช่นาวา ที่ว่าไม่ถูกนั้น ไม่ถูก. เพราะ
 ภาวะที่ดำรงอยู่ด้วยความเป็นเหตุให้สำเร็จ
 ผลโดยทั่วไป ชื่อว่าความพร้อมเพรียง,
 หาใช่เพียงการประชุมแห่งเหตุมิใช่นอຍไม,
 หนึ่ง ผลโดยทั่วไป ชื่อว่าการเห็นแห่งคน
 ตามอดทั้งหลายหามิได้. เพราะเหตุไร ?
 เพราะเมื่อมีคนที่ตามอดตั้งร้อย ก็ไม่มีผล
 โดยทั่วไปนั้น. แต่สำหรับจักขุเป็นต้นผลโดย
 ทั่วไปนั้นมีได้, เพราะเมื่อจักขุเป็นต้น
 เหลานั้นมีจึงมีได้.

อสามกฺคิยํ อเหตุนํปิ จ สามกฺคิยํ เหตุ-
 ภาโว สิหฺุโธ. สฺวายํ อสามกฺคิยํ
 ผลาภาเวน, สามกฺคิยญฺจสฺส ภาเวน
 เวทิตฺพุโพ, จกฺขาทินํ หิ เวกฺลฺล
 จกฺขุวิญญาณาทีนํ อภาโว, อเวกฺลฺล จ
 ภาโว ปจฺจกฺขสิหฺุโธ โลกสฺสชาติ. อัย-
 ตาว สฺมวายสงฺฺขาเตน สฺมเยน อตฺุโถ
 ทีปิโต.

อีกอย่างหนึ่ง แม้สิ่งที่ไม่เป็นเหตุในความไม่
 พร้อมเพรียง แต่ก็สำเร็จเป็นเหตุในความ
 พร้อมเพรียงได้. ข้อนั้นพึงทราบว่าเป็นเพราะ
 ไม่มีผลในความไม่พร้อมเพรียง, แต่มีผลใน
 ความพร้อมเพรียง, เพราะว่าเมื่อจักขุ
 เป็นต้น บกพร่อง จักขุวิญญาณเป็นต้นก็มี
 ไม่ได้, และเมื่อจักขุเป็นต้นไม่บกพร่อง
 จักขุวิญญาณเป็นต้นจึงมีได้เป็นสภาพที่สำเร็จ

^๑ ก. สาธารณ...กฎฺเจน.

ร.ค.กระแสร กังคานนท์
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อังกฤษสาธิต บ. - ๗.๑ - ๒๓

โดยประจักษ์แก่โลก. เพราะฉะนั้น ท่านจึง
แสดงเนื้อความนี้ ด้วยสมยศัพท์ คือความ
พร้อมเพรียงไว้เพียงเท่านี้ก่อน.

โย ปเนส อฏฺฐหิ อกฺขณฺเห ^๑ ส่วนขณะที่ ๘ เว้นจากอขณะทั้ง ๘,
วิวชฺชิตฺ^๑ นวโม ขโณ, ปฏฺฐิตฺเตส- และขณะโดยความหมายถึงโอกาสคือจักร ๘
วาสาทิโก จ จตุจกฺกสงฺขาโต มีการอยู่ในประเทศที่สมควรเป็นต้น ที่ท่าน
โอกาสฏฺฐเณ ขโณ วุตฺโต, โส กล่าวไว้แล้ว, เว้นความพร้อมเพรียงแห่ง
มนุสฺสตฺตพฺพตฺตูปปาทสทฺธมฺมสฺสวณฺสมฺมาทิฏฺฐิ- ขณะ คือความเป็นมนุษย์ การเสด็จอุบัติขึ้น
อาทิก^๒ ขณฺสามคฺคิ วินา นตฺถิ, แห่งพระพุทธเจ้า การฟังพระสัทธรรมและ
มนุสฺสตฺตทาทีนํ จ กาณฺจจฺจโปปมาทีหิ^๓ สัมมาทิฐิเป็นต้นเสีย ย่อมมีไม่ได้, และ
ทุลฺลภภาโว. ความเป็นมนุษย์เป็นต้น เป็นสภาพที่ได้โดย
ยากด้วยอุปมาทั้งหลาย มีเตาตาบอดเป็นต้น.

อิตฺติ ขณฺสฺส ทุลฺลภตฺตา สฺสฺสจฺจตฺร กุศลอันเป็นอุปการะแก่โลกุตรธรรมอันเนื่อง
ขณฺยตฺตํ โลกุตฺตรธฺมมานํ อุปการภูตํ มาจากขณะแสนจะไดยากแท้ เพราะขณะ
กุสลํ ทุลฺลภเมว. เป็นของที่ได้ยาก ดังพรรณนามาฉะนี้.

^๑ ฉ. ปริวชฺชิตฺโต.

^๒ ฉ. มนุสฺสตฺตพฺพตฺตูปปาทสทฺธมฺมฏฺฐิตฺติอาทิก;

สี. มนุสฺสตฺตพฺพตฺตูปปาทสมฺมาทิฏฺฐิอาทิก.

^๓ ม. อ. ๑๔/๓๒๐.

เอวเมเตสุ ฌตฺสงฺขาโต สมโย บรรดาสมยศัพท์ที่กล่าวมา สมยศัพท์ กล่าว
 กุสลูปุตฺตยา ทูลลภภาวํ ทีเปติ. เอวํ คือขณะ ย่อมบังถึงการเกิดขึ้นของกุศลเป็น
 ทีเปเนเตน อเนน อธิคตชณานํ สิ่งที่ได้ยาก. โดยฐานที่แสดงอยู่อย่างนี้
 ฌายตฺตสุเสว ตฺสฺส กุสลฺลสุส อนนฺนุจฺจาเนน เป็นอันทานปฏิเสธการอยู่ด้วยความประมาท
 โมฆชนํ กุรฺมานานํ ปมาทวิหาโร ของชนผู้ใดขณะแล้ว (แต่) ปล่อยให้ขณะ
 ปฏิเสธิตโต โหติ. อัย ฌตฺสงฺขาเตน ล่วงไปเปล่า ๆ ด้วยการไม่ยังกุศลนั้น อัน
 สมเยน อตฺโถ ทีปิโต. เนื่องมาจากขณะให้เกิดขึ้น. ใจความทั้ง
 กลาวนี้ตรงแสดงด้วยสมยศัพท์คือขณะ.

โย ปเนตฺสฺส กุสลฺลสุส จิตฺตฺสฺส ธรรมดว่า เวลาที่กุศลจิตจะเกิดขึ้น
 ปวตฺติกาโล นาม โหติ, โส อติปริตฺโต, นั้นน้อยยิ่งนัก, ก็การที่กุศลจิตเกิดเป็นของ
 สา จสฺส อติปริตฺตตา "ยถา จ ภิกฺขเว น้อยยิ่งนักนั้น พึงทราบตามอรรถกถาแห่ง
 ตฺสฺส ปุริสฺสฺส ชโว, ยถา จ จนฺทิม- สุตฺรนี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เหมือนอย่างว่า
 สूरียานํ ชโว, ยถา จ ยา เทวตา ความเร็วของบุรุษ, ความเร็วของพระจันทร์
 จนฺทิมสूरียานํ ปุรโต ธาวนฺติ, ตาสํ พระอาทิตย์, และความเร็วของเทวดาที่ไป
 เทวตานํ ชโว, ตโต สีมฺตรํ อายุ- ข้างหน้าพระจันทร์พระอาทิตย์, อายุสังขาร
 สงฺขารา ชียนฺตี"ติ^๑ อิมสฺส สุตฺตฺสฺส สิ้นไปเร็วกว่าความเร็วนั้น ๆ".
 อฏฺฐกถาวเสน เวทิตฺพพา.

^๑ ส. นิทาน. ๑๖/๓๑๐.

คตฺร หิ โส รูปชีวิตินุทฺริยสฺส ทาว
 ปรีตฺตโก กาโล วุตฺโต. ยาว ปจฺจุปฺปนฺนํ
 รูปํ ติฏฺฐติ, ทาว โสฬสจิตฺตานิ
 อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนฺติ. อิติ เตสํ กาล-
 ปรีตฺตตาย อุปฺมาปิ นฺตฺติ. เตเนวาท
 "ยาวญฺจิทํ ภิกฺขเว อุปฺมาปิ น สุกฺรา,
 ยาว ลหุปริวตฺตํ จิตฺตนฺ"ติ.^๑

เอวเมเตสุ กาลสงฺขาทอ สมโย กุสล-
 จิตฺตูปฺปวตฺตีกาลสฺส อติปรีตฺตํ ทีเปติ.

เอวํ ทีเปเนเตน จาเนน อติปรีตฺต-
 กาลตาย วิชฺชุตฺตภาเสน^๓ มุตฺตาวุณฺณํ
 วีย หุปฺปฏิวิชฺฌมิตํ จิตฺตํ, ตสฺมา เอตสฺส
 ปฏิเวธ มหาอุสฺสาโท จ อาทโร
 จ กตฺตพฺโพติ โอวาโท ทินฺโน โทติ.

จริงอยู่ ในสูตรนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
 กาลเล็กน้อยของรูปชีวิตินุทริยไว้มาก่อน. รูปที่
 เป็นปัจจุบันตั้งอยู่เพียงใด, จิต ๑๖ ดวง
 ย่อมเกิดแล้วดับไปอยู่เพียงนั้น. แม้การ
 อุปมาด้วยข้อที่จิตเหล่านั้น เป็นของเล็กน้อย
 โดยกาล ก็ไม่มีด้วยประการฉะนี้. ด้วยเหตุ
 นั้นเอง พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า
 "ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เป็นไปไฉนเร็ว, แม้การ
 อุปมาก็ทำได้ไม่ง่าย" ดังนี้.

บรรดาสมาคมทั้งหลาย ดังพรรณนามานี้
 สมาคมที่คือกาล ย่อมแสดงข้อที่กาลเกิดแห่ง
 กุศลจิตเป็นของน้อยยิ่งนัก.

ก็ด้วยสมัคัพท์ที่แสดงอยู่อย่างนี้ เป็นอันพระ-
 ผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานโอวาทว่า จิตนี้
 แห่งตลอดไฉนยาก เหมือนการรอยแก้วมุกดา
 ด้วยแสงสว่างแห่งฟ้าแลบฉะนั้น เพราะ
 ความที่จิตเป็นธรรมชาติมีกาลเล็กน้อยยิ่งนัก

^๑ ฉ. ปญฺุปฺปนฺนํ, สี. ปนฺุปฺปนฺนํ.

^๒ องฺ. เอกก. ๒๐/๑๑.

^๓ ฉ. วิชฺชุตฺตภาเสน.

อัย กาลสงฺขาเตน สมเยน อตุโถ ฉะนั้น ควรทำความอุตสาหะ และความ
 ที่ปีโต. เอื้อเพื่อเป็นอย่างมาก ในการแทงตลอดจิต
 นั้น ดังนี้. เนื้อความนี้ทรงแสดงแล้วด้วย
 สมยศัพท์คือกาล.

สมุหสงฺขาโต ปน สมโย อเนเกสํปิ ส่วนสมยศัพท์ คือการรวมกัน ย่อม
 สหุပ္ปตฺติ ที่เปติ. ผสฺสาทึนํ หิ ฌมฺมานํ แสดงการเกิดขึ้นพร้อมกัน แม่แห่งธรรมมิใช่
 ปุญฺโซ "สมุโห"ติ วุตฺโต. ตสฺมิญจ นอย. จริงอยู่ หมวดแห่งธรรมทั้งหลายมี
 อุပ္ปชฺชมานํ จิตฺตํ สห เตหิ ฌมฺเมหิ ผัสสะเป็นต้น ท่านเรียกว่า "การรวมกัน".
 อุပ္ปชฺชตฺติ อเนเกสํ สหุပ္ปตฺติ ที่ปีตา. ก็จิตที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ย่อมเกิดขึ้นพร้อมกับ
 ธรรมเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงแสดง
 การเกิดขึ้นพร้อมกันแห่งธรรมมิใช่นอย.

เอวํ ที่เปนฺเตน จาเนน เอกสฺเสว ก็ด้วยสมยศัพท์ที่แสดงอยู่อย่างนี้ เป็นอันท่าน
 ฌมฺมสฺส อุပ္ปตฺติ ปฏฺิเสธิตา โหติ. อัย ปฏิเสธการเกิดขึ้นแห่งธรรมเดียว ๆ นั้นเอง.
 สมุหสงฺขาเตน สมเยน อตุโถ ที่ปีโต. เนื้อความนี้ ทรงแสดงด้วยสมยศัพท์ คือการ
 รวมกัน.

เหตุสงฺขาโต ปน สมโย ปราชคฺต- ส่วนสมยศัพท์ คือ เหตุ แสดงความที่
 วุตฺติตํ ที่เปติ. "ยสฺมี สมเย"ติ หิ ปทสฺส แห่งธรรม มีการเป็นไปเนื่องด้วยเหตุอื่น.
 ยสฺมา "ยมฺหิ เหตุมฺหิ สติ อุပ္ปนฺนํ จริงอยู่ เพราะบทว่า "ยสฺมี สมเย" มีใจ
 โหติ"ติ อยมตุโถ, ตสฺมา เหตุมฺหิ สติ ความว่า "เมื่อเหตุใดมีกุศลจิตย่อมเกิดขึ้น",

ปวตฺติโต ปรายตฺตวตฺติตา ทีปิตา.

เพราะเหตุนี้จึงทรงแสดงความที่แห่งธรรม มีการเป็นไปเนื่องด้วยเหตุอื่น เพราะเมื่อมีเหตุจึงเป็นไปได้.

เอวํ ทีเปเนเตน จาเนน ธมฺมานํ สวสวตฺติตาธิมาโน^๑ ปฏิเสธิโต โหติ, อัย เหตุสงฺขาเตน สมเยน อตฺโถ ทีปิตो โหติ.

ก็ด้วยสมยศัพท์ที่แสดงอยู่อย่างนี้ จึงเป็นอัน ปฏิเสธความเข้าใจผิดที่ว่า ธรรมทั้งหลาย เป็นไปในอำนาจของตน, เนื้อความนี้ย่อม เป็นอันทรงแสดงด้วยสมยศัพท์คือเหตุ.

ตตฺถ ยสฺมี สมเยติ กาลสงฺขาตสฺส สมยสฺส วเสณ ยสฺมี กาลเอติ อตฺโถ, สมฺมุทสงฺขาตสฺส ยสฺมี สมฺมุเหติ, ขณสมฺวาเย- เหตุสงฺขาทานํ ยสฺมี ขณ สติ, ยาย สามคฺคิยา สติ, ยมฺหิ เหตุมฺหิ สติ กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อูปฺปนฺนํ โหติ, ตสฺมีเยว สติ ผสฺสาทโยปีติ อยมตฺโถ เวทิตฺพุโพ. อธิกรณํ हि กาลสงฺขาโต สมฺมุทสงฺขาโต จ สมโย ตตฺถ วตฺตธมฺมานนฺติ อธิกรณวเสเนตฺถ กุมฺมํ, ขณสมฺวาเยเหตุ- สงฺขาตสฺส จ สมยสฺส ภาเวเน เตสํ

บรรดาบทเหล่านั้น ส่องบทว่า ยสฺมี สมเย พึงทราบความว่า ในกาลใด ด้วย สามารถแห่งสมยศัพท์คือกาล, พึงทราบเนื้อ ความแห่งสมยศัพท์คือการประชุมว่า ในการ ประชุมใด, พึงทราบเนื้อความแห่งสมยศัพท์ คือขณะ ความพร้อมเพรียง และเหตุว่า เมื่อขณะใดมี, เมื่อความพร้อมเพรียงใดมี, เมื่อเหตุใดมี กุศลจิตฝ่ายกามาวจรย่อม เกิดขึ้น, เมื่อจิตนั้นนั้นแลมี แม้ธรรมทั้ง- หลาย มีผัสสะเป็นต้นย่อมเกิดขึ้น. จริงอยู่ สมยศัพท์ คือ กาล และการประชุม เป็น

^๑ ฉ. สวสวตฺติตาภิมาโน.

ภาโว ลกฺขียตีติ ภาเวณ ภาว- อธิกรรมะ (เป็นที่รองรับ) แห่งธรรมที่ตรัส
 ลกฺขณวเสเนตถ ภูมฺมํ. ไว้ในพระบาลีนั้น ด้วยสามารถแห่งอธิ-
 กรรมะดังกล่าวมานี้ สมยศัพท์นี้เป็นสัจมี-
 วิภักติ, ภาวะแห่งธรรมเหล่านั้นอันบังเกิดขึ้น
 กำหนดด้วยภาวะแห่งสมยศัพท์ คือ ขณะ
 ความพร้อมเพรียงและเหตุ เพราะฉะนั้น
 ในที่นี้จึงเป็นสัจมีวิภักติ ด้วยสามารถแห่ง
 การกำหนดภาวะด้วยภาวะ.

กามาวจรนฺติ "กตเม ธมฺมา บพฺวา กามาวจร โดแกจิตอันนับเนื่อง
 กามาวจรา, เหฏฺจโต อวีจนิริยํ ปริยนฺตํ ในกามาวจรธรรมทั้งหลาย ที่ตรัสไว้โดยนัย
 กริตฺวา, อุปริโต ปรมิมิตวสวตฺตี เทเว เป็นตนว่า ธรรมฝ่ายกามาวจรเป็นใจ,
 อนฺโต กริตฺวาตีอาทีนา นเยน วุตฺเตสุ (คือ) เบื้องต่ำนับตั้งแต่เวจจรกขึ้นไป,
 กามาวจรธมฺเมสุ ปรียาปนฺนํ. เบื้องบนตั้งแต่เทวดาชั้นปรมิมิตวสวัตฺตีลง-
 มา.

ตฺตฺรายํ วจนฺตฺโต : อุทานโต เทว ในคำว่า กามาวจร นั้น มีเนื้อความเฉพาะ
 กามา วตฺตฺกาโม จ กิเลสกาโม จ. คำ ดังต่อไปนี้ : ว่าโดยอุทาน คือหัวข้อที่ย่อ
 ตตฺตฺ กิเลสกาโม อตฺตฺโต ฉนฺทฺราโคว, กามมี ๒ คือ วัตฺตฺกาม ๑ กิเลสกาม ๑.
 วตฺตฺกาโม เทภูมิกวภูมฺมํ. กิเลสกาโม ในกามทั้ง ๒ นั้น กิเลสกาม โดยเนื้อความ

^๑ อภี. ส. ๓๔/๓๒๔.

เจตต กามเมตตี กาโม, อิตโร ปน ก็ฉันทราคะนั่นเอง, วัตถุกาม ก็คือวิญญะ
กามียตีติ กาโม.

อันเป็นไปในภูมิ ๓. ก็ในกาม ๒ อย่างนั้น
กิเลสกามชื่อว่า กาม เพราะอรรถว่าให้
ใคร, วัตถุกามชื่อว่า กาม เพราะอรรถว่า
อันสัตว์ใคร.

ยสฺมี ปน ปเทเส ทูโรเปโส กาโม ก็กามทั้ง ๒ นี้ ย่อมท่องเที่ยวไปในประเทศ
ปวตฺติวเสน อวจรตี, โส จตุนฺนํ ใด ด้วยสามารถแห่งความเป็นไป, ประเทศ
อปายานํ, มนุสฺसानํ, ฉนฺนญจ เทว- นั้นมี ๑๑ ก็ อบาย ๔, มนุษย์ ๑, และ
โลกานํ วเสน เอกาทสฺวิโร ปเทโส. เทวโลก ๖ ชั้น.

"กาโม เอตฺต อวจรตี"ติ กามาวจโร สถานที่ชื่อว่า กามาวจร เพราะอรรถว่า
สสฺตถาวจโร วีย. ยถา ทิ ยสฺมี ปเทเส "เป็นที่เที่ยวไปแห่งกาม" เหมือนที่เป็นที่
สสฺตถปุริสา อวจรนฺติ, โส วิชฺชมาเนสุปิ เที่ยวไปของหมู่เกวียน. เหมือนอย่าง
อญฺเณสุ ทูวิปฺปทจตฺตูปเทสุ อวจรนฺเตสุ ว่าพ้อคาเกวียนท่องเที่ยวไปในประเทศใด,
เตสํ อภิลกฺขิตตฺตา "สสฺตถาวจโร"เตว ประเทศนั้นเขาเรียกว่า "ประเทศเป็นที่
วฺจฺจติ. เอว วิชฺชมาเนสุปิ อญฺเณสุ เที่ยวไปแห่งพ้อคาเกวียน" เท่านั้น เพราะ
รูปาวจราทีสุ ตตฺถ อวจรนฺเตสุ เตสํ แม่จะมีสัตว์ ๒ เทา และ ๔ เทา เหล่าอื่น
อภิลกฺขิตตฺตา อัย ปเทโส "กามาวจโร" เที่ยวไปด้วย แต่ท่านก็กำหนดเฉพาะพ้อคา
เตว วฺจฺจติ. เกวียนเหล่านั้น ฉนฺใด. ประเทศนี้ก็ฉนนั้น

๑ ฉ. สสฺตถา ปุริสา.

สุวายเป็นตา รูปภโว รูป, เอว
 อุตฺตรปเท โลปํ กตุวา "กาโม"-
 เตว วุจฺจติ. เอวมิตํ จิตฺตํ อิมสฺมิ
 เอกาทสฺสเทสฺสงฺขาเต กามเ อวจรตีติ
กามาวจร.

กิญจาปี หิ เอตํ รูปารูปภเวสุปี
 อวจรตี, ยถา ปน สงฺกามาเ อวจรณโต
 "สงฺกามาวจโร"ติ ลทฺธนามโก นาโค
 นคเร จรณฺโตปี "สงฺกามาวจโร"เตว
 วุจฺจติ. ถลชฺลจฺรา จ พหุ ปาณา
 อถเล, อชเล จ จิตาปี "ถลจฺรา
 ชฺลจฺรา"เตว วุจฺจติ. เอวมิตํ
 อญฺญตฺถ อวจรณฺตฺปี กามาวจรเมวาคี
 เวทิตพฺพ. อารมฺมณกรณวเสน วา เอกุถ
 กามเ อวจรตีติ กามาวจร.

ท่านเรียกว่า "กามาวจร" เท่านั้น เพราะ
 แม่จะมีรูปาวจรธรรมเป็นต้น เหล่าอื่นท่องเที่ยว
 ไปในประเทศนั้นด้วย แต่ท่านก็กำหนด
 เฉพาะกามาวจรธรรมเหล่านั้นเท่านั้น.

กามาวจรนี้ท่านเรียกว่า "กาม" เท่านั้น
 เพราะลบพทหลังเสีย, เหมือนรูปภพ ท่าน
 เรียกว่ารูป. จิตนี้ยอมท่องเที่ยวไปในกาม
 กล่าวคือ ประเทศ ๑๑ นี้ อย่างนี้ เพราะ
 เหตุนี้จึงชื่อว่า กามาวจร.

จริงอยู่ จิตนี้ยอมท่องเที่ยวไป แม่
 ในรูปภพและอรูปภพแม่ก็จริง, ถึงอย่างนั้น
 จิตนี้แม่เที่ยวไปในที่อื่น ก็พึงทราบวาทอง-
 ท่อเที่ยวไปในกามเหมือนกัน. เหมือนช่างตัวที่
 ไต่ชื่อว่า "เข้าสงคราม" เพราะเที่ยวไป
 ในสงคราม แม่เที่ยวไปในเมือง เขาก็
 เรียกว่า "ช่างเข้าสงคราม" เหมือนกัน.
 สัตว์มีชีวิตทั้งหลายเป็นอันมากเที่ยวไปบนบก
 และในน้ำ แม่อยู่ในที่มีไต่บก, และมีไต่
 เขาก็เรียกว่า "สัตว์เที่ยวไปบนบกและ

คุณเทียม ไชควัฒนา

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ในน้ำ" เหมือนกันฉะนั้น. อีกอย่างหนึ่ง
 กามย่อมท่องเที่ยวไปในจิตนั้น ด้วยสามารถ
 แห่งการกระทำให้เป็นอารมณ์ แม้เพราะ
 เหตุนั้นจิตนั้นจึงชื่อว่า กามาวจร.

กามณฺเจส รูปารูปาวจเรสุปี อวจรตี. กามนั้นย่อมท่องเที่ยวไป แม้ในรูปภพและ
 ยถา ปน "วทตีติ วจุโณ, มหิยํ อรูปภพก็จริง. ถึงอย่างนั้นก็พึงทราบอุปมา
 เสตีติ มหิโส"ตี" วตุเต น สตุตา เหมือนเมื่อเขากล่าวว่า ที่ชื่อว่าลูกโค
 ยตุตกา วทนต์ิ, มหิยํ วา เสนติ, "เพราะมันร้อง, ที่ชื่อว่ากระบือ เพราะ
 สพุเพสํ ตํ นามํ โหติ, เอวํ สมุปทมิตํ นอนบนแผ่นดิน" สัตว์จำนวนเท่าใดจะร้อง,
 เวทิตัพพํ. อปีจ กามภวสงฺขาเต กามะ หรือนอนบนแผ่นดินก็ตาม, สัตว์เหล่านั้น
 ปฏิสนฺธิ อวจาเรตีติปี กามาวจร. ทั้งหมดก็มีชื่ออย่างนั้นไม่. อีกอย่างหนึ่ง
 จิตยอมนยังปฏิสนธิ ไททองเที่ยวไปในกาม
 กล่าวคือกามภพ แม้เพราะเหตุนั้น จิตนั้น
 ชื่อว่า กามาวจร.

กุสลนฺติ กุจฺจิตานํ สลนาคีหิ จะอธิบายคำว่า กุสล ต่อไป จิตชื่อว่า
 อตุเถหิ กุสลํ. อปีจ อาโรคุยญฺเณ, กุสลเพราะอรรถว่าตัดบาปธรรมที่นำเกลียด
 อนวชฺชญฺเณ, โกสลฺยสมฺภูตญฺเณ จ เป็นต้น. อนึ่ง ชื่อว่า กุสล เพราะอรรถว่า
 กุสลํ, ยถา หิ "กจฺจิ นุ โภโต ไม่มีโรค, ไม่มีโทษ, และเกิดแต่ความ

๑ ฉ. มหิโส.

กุศลน^๑ตี^๑ รูปกาเย อนาคตตาย ฉลาด, ฟังทราบว่่า ที่ชื่อว่า กุศล เพราะ
 อเคลณฺณเนน นิพฺยاتيตาย อาโรคฺยญฺเจเน อรรถว่่าไม่มีโรค เพราะว่่าความป่วยไข้คือ
 กุศล^๑ วุฑฺฒ^๑. เอว^๑ อรูปมฺเมปิ กิเลสํ- กิเลสและพยาธิคือกิเลส โดยความกระสับ-
 ทรตาย, กิเลสํเคลณฺณสุส^๑ จ กิเลส- กระส่าย ด้วยอำนาจกิเลสไม่มีในอรุปรธรรม
 พฺยاتيโน จ อภาเวเน อาโรคฺยญฺเจเน เลย. เหมือนอย่่างท่านกล่าวว่่ากุศลเพราะ
 กุศล^๑ เวทิตพฺพ^๑. อรรถว่่าไม่มีโรค เพราะไม่ป่วยไข้ไรพยาธิ
 โดยความไม่กระสับกระส่ายในรูปกาย ใน
 ประโยคเป็นต้นว่่า "กจฺจิ นุ โภโต กุศล^๑"
 แปลว่่า ความไม่มีโรคยังมีแก่ท่านผู้เจริญ
 อยู่ดอกหรือ.

กิเลสวชฺชสุส^๑, ปน กิเลสโทสสุส^๑, อนึ่ง จิตชื่อว่า กุศล เพราะอรรถว่่าไม่มี
 กิเลสทรณสุส^๑ จ อภาววา อนวชฺชญฺเจเน โทษ, เพราะไม่มีโทษที่จะฟังตำหนิ คือ
 กุศล^๑, โภสฺลฺล^๑ วุจฺจติ ปญฺญา, โภสฺลฺลโต กิเลส, โทษที่ประทุษร้ายคือกิเลส, และ
 สมนฺภูตตฺตา โภสฺลฺยสมนฺภูตญฺเจเน กุศล^๑. ความกระวนกระวายคือกิเลส, ปัญญา ท่าน
 เรียกว่่าความฉลาด, จิตชื่อว่ากุศล เพราะ
 อรรถว่่าเกิดแต่ความฉลาด เพราะเกิดแต่
 ปัญญาที่เรียกว่่า ความฉลาด.

กิเลสวชฺชสุส^๑, ปน กิเลสโทสสุส^๑, อนึ่ง จิตชื่อว่า กุศล เพราะอรรถว่่าไม่มี
 กิเลสทรณสุส^๑ จ อภาววา อนวชฺชญฺเจเน โทษ, เพราะไม่มีโทษที่จะฟังตำหนิ คือ
 กุศล^๑, โภสฺลฺล^๑ วุจฺจติ ปญฺญา, โภสฺลฺลโต กิเลส, โทษที่ประทุษร้ายคือกิเลส, และ
 สมนฺภูตตฺตา โภสฺลฺยสมนฺภูตญฺเจเน กุศล^๑. ความกระวนกระวายคือกิเลส, ปัญญา ท่าน
 เรียกว่่าความฉลาด, จิตชื่อว่ากุศล เพราะ
 อรรถว่่าเกิดแต่ความฉลาด เพราะเกิดแต่
 ปัญญาที่เรียกว่่า ความฉลาด.

กิเลสวชฺชสุส^๑, ปน กิเลสโทสสุส^๑, อนึ่ง จิตชื่อว่า กุศล เพราะอรรถว่่าไม่มี
 กิเลสทรณสุส^๑ จ อภาววา อนวชฺชญฺเจเน โทษ, เพราะไม่มีโทษที่จะฟังตำหนิ คือ
 กุศล^๑, โภสฺลฺล^๑ วุจฺจติ ปญฺญา, โภสฺลฺลโต กิเลส, โทษที่ประทุษร้ายคือกิเลส, และ
 สมนฺภูตตฺตา โภสฺลฺยสมนฺภูตญฺเจเน กุศล^๑. ความกระวนกระวายคือกิเลส, ปัญญา ท่าน
 เรียกว่่าความฉลาด, จิตชื่อว่ากุศล เพราะ
 อรรถว่่าเกิดแต่ความฉลาด เพราะเกิดแต่
 ปัญญาที่เรียกว่่า ความฉลาด.

^๑ พ. ขา. ๒๔/๖๑, ๔๑๔.

คุณเทียม โชควัฒนา
 อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

อภฺยสาธินิ ม. - ๗. ๑ - ๒๔

ฌาณสัมปยุตต์ ตาว เอว โทศ,
 ฌาณวิปยุตต์ โทติ กถนุติ ?

ตมปิ รุฬหีสทฺเทน กุสลเมว, ยถา หิ
 ตาลปณฺณเหิ อกตฺวา กิลฺยชาที่หิ กตฺปิ
 ตํสฺริกฺขตฺตา รุฬหีสทฺเทน "ตาลปณฺณ"-
 เตวว^๑ วุจฺจติ, เอว ฌาณวิปยุตฺตมฺปิ
 "กุสลนฺ" เตวว เวทิตพฺพ.

นิปฺปรียา เยน ปน ฌาณสัมปยุตต์
 อาโรคฺยญฺ เสน อนนฺวชฺชญฺ เสน โกสลฺย-
 สมนฺญตฺตญฺ เสนาติ ติวิเชนาปิ "กุสลนฺ"ติ
 นามํ ลภติ, ฌาณวิปยุตต์ พฺวิเชเนว.
 อิติ ยญฺจ ชาตกปฺรียา เยน ยญฺจ
 พาทฺริกสฺสฺตฺตปฺรียา เยน^๒ ยญฺจ อภิชฺม-

จิตที่เป็นฌาณสัมปยุตเป็นกุศล ไม่ต้อง
 พุถึง, แต่จิตที่เป็นฌาณวิปยุตจะเป็นกุศลได้
 อยางไร ?

แม้จิตที่เป็นฌาณวิปยุตนั้น ก็คงเป็นกุศลอยู่
 นั้นเอง ด้วยรูปหิศัพท์ (ศัพท์ที่เข้าใจกัน
 ทั่วไป), เหมือนอย่างว่าพดที่บุคคลไม่ได้ทำ
 ด้วยใบตาล แต่ทำด้วยเสื่อลำแพนเป็นต้น
 ก็เรียกว่า "พดใบตาล" นั้นเอง ด้วย
 รูปหิศัพท์ เพราะคล้ายกันฉันใด, จิตก็ฉันนั้น
 แม้จะเป็นฌาณวิปยุตก็พึงทราบว่าเป็นกุศล"
 ได้เหมือนกัน.

แต่เมื่อว่าโดยตรงแล้ว จิตที่เป็นฌาณสัมปยุต
 ย่อมได้ชื่อว่า "กุศล" ด้วยอรรถแม่ทั้ง ๓ คือ
 ด้วยอรรถว่าไม่มีโรค ด้วยอรรถว่าไม่มีโทษ
 ด้วยอรรถว่าเกิดแต่ความฉลาด, จิตที่เป็น
 ฌาณวิปยุตได้ชื่อว่ากุศล ด้วยอรรถเพียง ๒
 อรรถเท่านั้น. ดังนั้น กุศลที่ทานกล่าวไว้

^๑ ฉ. ตาลวณฺณฺนฺ เตวว.

^๒ ฉ. พาทฺริกสฺสฺตฺตปฺรียา เยน.

คุณเทียม โชควัฒนา

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ปริยาเยน กุสลํ กถิตํ, สัพพํ ตํ ตีหิปี
อตุเถหิ อิมสุมิ จิตฺเต ลพฺภติ.

โดยชาติกเทศนาก็ดี โดยพาหิรสุตตเทศนา
ก็ดี โดยอภิธรรมเทศนาก็ดี, ทั้งหมดนั้นยอม
ใช้ได้ ในจิตนี้ ด้วยอรรถแห่ง ๓ อย่าง.

ตเตทํ ลกฺขณาทิวเสน อนวชฺชสุช-
วิปากลกฺขณํ, อกุสลวิหุตฺตสนรลํ, โวทาน-
ปัจจุปฺปญฺจานํ, โยนิโสมนสิการปทฺฏฺจานํ.
(อนวชฺชปทฺฏฺจานํ วา.)

กุศลจิตนี้ขึ้น ว่าโดยลักษณะเป็นต้น
มีสุขวิบากอันไม่มีโทษเป็นลักษณะ, มีอัน
กำจัดอกุศลเป็นรส, มีความผ่องแผ้วเป็น
ปัจจุปัฏฐาน, มีโยนิโสมนสิการเป็นปทัฏ-
ฐาน. (หรือมีความไม่มีโทษเป็นปทัฏฐาน).

อวชฺชปฏิบัติกฺขตฺตา วา อนวชฺชลกฺขณเมว
กุสลํ, โวทานภาวรลํ, อิกฺขวิปาก-
ปัจจุปฺปญฺจานํ, ยถาวุตฺตปทฺฏฺจานเมว.

อีกอย่างหนึ่ง กุศลชื่อว่ามีความไม่มีโทษเป็น
ลักษณะอย่างเดียว เพราะเป็นปฏิบัติต่อ
อกุศลที่มีโทษ, มีภาวะผ่องแผ้วเป็นรส, มี
วิบากที่น่าปรารถนาเป็นปัจจุปัฏฐาน, มี
โยนิโสมนสิการ หรือมีความไม่มีโทษทั้ง-
กล่าวแล้วเป็นปทัฏฐาน.

ลกฺขณาทีสุ หิ เตลํ เตลํ ฐมฺมานํ สภาโว
วา สามณฺณํ วา ลกฺขณํ นาม, กิจฺจํ วา
สมฺปตฺติ วา รโส นาม, อุปฺปญฺจานากาโร

จริงอยู่ บรรดาลักษณะเป็นต้น สภาพหรือ
ความเสมอกันแห่งธรรมนั้น ๆ ชื่อว่า ลักษณะ,
กิจหรือสมบัติ ชื่อว่า รส, อาการที่ปรากฏ

๑ ก. (.....) เอตฺถนฺตเร จิตฺปาโร อตุถิ.

อภฺยาสานิติน บ. - ๗. ๑ - ๒๔

วา ผลั วา ปัจจุပ္ปฏฐาน นาม. อาสนุน-
การณั ปทฏฐาน นาม. อิติ ยตุถ ยตุถ
ลกขณาทีนึ วกุขาม, ตตุถ ตตุถ อิมินาว
นเยน เตสั นานตตุ เวทิตพพิ.

จิตตุนติ อารมมณั จินเตตตีติ จิตตุ,
วิชานาตีติ อตุโถ, ยสุมา วา จิตตุนติ
สพพิจิตตสาธาโรเ เอส สหุโท, ตสุมา
ยเทตตุ โลภียกุสลากุสลมหากิริยจิตตุ,^๑ ต
ชวนวีถิวเสน อตุตโน สนุทานั จินเตตตี
จิตตุ, วิปากั กมุหมกิเลเสหิ จิตนติ^๒
จิตตุ, อปิจ สพพิปิ ยถานุรูปโต จิตตตาย
จิตตุ, จิตตกรรมตาย จิตตุนติ เอวมุเปตตุ
อตุโถ เวทิตพพิ.

หรือผล ชื่อว่าปัจจุပ္ปฏฐาน. เหตุไกลชิต
ชื่อว่าปทฏฐาน. รวมความว่า ในที่ทุกแห่ง
ที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงลักษณะเป็นต้นไว้, พึง
ทราบว่ ธรรมเหล่านั้น มีความต่างกันโดย
นัยนี้แล.

จะอธิบายคำว่า จิตตุ ต่อไป ชื่อว่าจิต
เพราะอรรถว่ คิดถึงอารมณ์, อธิบายว่
รูแจงอารมณ์, อีกอย่างหนึ่ง เพราะเหตุที่
ศัพท์ว่า จิตตุ นี้ ไซ้ทั่วไปแก่จิตทุกดวง,
เพราะฉะนั้น บรรดาจิตทุกดวงนี้ กุศลจิต
อกุศลจิต และมหากิริยาจิตฝ่ายโลกีย, นั้น
จึงชื่อว่า จิต เพราะสิ่งสมสันดานของตน
ควยสามารถแห่งชวนวีถึ, ชื่อว่าจิต เพราะ
เป็นธรรมชาติ อันกรรมกิเลสสิ่งสมวิบาก,
อนึ่ง จิตแม้ทุกดวง ชื่อว่าจิต เพราะเป็น
ธรรมชาติวิจิตรตามสมควร, ชื่อว่า จิต
เพราะกระทำไหว้จิตร พึงทราบเน้อความ
ในคำว่า จิตตุ ดังพรรณนามาฉะนี้.

^๑ ฉ. โลภียกุสลากุสลกิริยจิตตุ.

^๒ ก. จิตตุนติ.

ตตถ ยสุมา อณฺเฐ เทว สราคํ จิตฺตํ, บรรดาจิตและรูปารมณฺณํ เพราะเหตุที่
 อณฺเฐ สโทสํ, อณฺเฐ สโมหํ, อณฺเฐ จิตฺมึราคะก็อย่างหนึ่ง, มีโทสะก็อย่างหนึ่ง,
 กามาวจรํ, อณฺเฐ รูปาวจราทีเกหํ, อณฺเฐ มีโมหะก็อย่างหนึ่ง, เป็นกามาวจรก็
 รูปารมณฺณํ, อณฺเฐ สทฺหาทีอารมณฺณํ, อย่างหนึ่ง, จิตต่างโดยรูปาวจรจิตเป็นต้น
 รูปารมณฺณเณสุ จาปี อณฺเฐ นีลารมณฺณํ, ก็อย่างหนึ่ง, จิตมีรูปเป็นอารมณ์ก็อย่างหนึ่ง,
 อณฺเฐ ปีตาทีอารมณฺณํ, สทฺหาทีอารมณฺณเณสุปี จิตมีเสียงเป็นต้น เป็นอารมณ์ก็อย่างหนึ่ง,
 เอเสว นโย.

แม้ในจิตมีรูปเป็นอารมณ์ จิตมีสีเขียวเป็น
 อารมณ์ก็อย่างหนึ่ง, มีสีเหลืองเป็นต้นเป็น
 อารมณ์ก็อย่างหนึ่ง, แม้ในจิตมีเสียงเป็นต้น
 เป็นอารมณ์ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน.

สพฺเพสุปี เจเตสุ อณฺเฐ หีนํ, อณฺเฐ
 มชฺฌิมํ, อณฺเฐ ปณีตํ, หีนาทีสุปี อณฺเฐ
 ฉนฺทาธิปเตยฺยํ, อณฺเฐ วีริยาธิปเตยฺยํ,
 อณฺเฐ จิตฺตาธิปเตยฺยํ, อณฺเฐ วิมฺสาธิปเตยฺยํ,
 ตสุมาสุส อิมสํ สมฺปยุตฺตญฺมิอารมณฺณหีน-
 มชฺฌิมปณีตาธิปตํ วเสณ จิตฺตคา
 เวทิตพฺพา.

ก็ในจิตเหล่านั้นแม้ทุกดวง หีนจิตก็อีกอย่าง
 หนึ่ง, มัชฌิมจิตก็อย่างหนึ่ง, ปณีตจิตก็อย่าง
 หนึ่ง, แม้ในหีนจิตเป็นต้น จิตมีฉันทะเป็น
 อธิปัตก็อย่างหนึ่ง, มีวิริยะเป็นอธิปัตก็อย่าง
 หนึ่ง, มีจิตตะเป็นอธิปัตก็อย่างหนึ่ง,
 มีวิมังสาเป็นอธิปัตก็อย่างหนึ่ง, ฉะนั้น พึง
 ทราบความที่จิตนั้นวิจิตร ครอบอำนาจแห่ง
 สัมปยุต (ธรรม) ภูมิ อารมณ์ หีนะ มัชฌิมะ
 ปณีตะ และอธิปัต กิ่งกลาวนี.

บริษัทโรงงานน้ำตาลประจวบ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อัญญาสาธิติน ป. - ๗. ๑ - ๒๔

กามณฺเจตฺถ เอกเมว เอวํ^๑ จิตฺตํ น บรรดา สราคจิต เป็นตน จิตแต่ละดวงถึงจะ
 โหติ, จิตฺตานํ ปน อนฺโตคตฺตฺตา เอเตสุ ไม่ใช่กามาจรกุศลจิตตั้งกล่าวก็จริง, แต่
 ยงฺกิญฺจิ เอกมฺปิ จิตฺตํตาย "จิตฺตํ"ติ ก็จัดเป็นจิตได้ เพราะรวมอยู่ในจำนวนจิต
 วตฺตํ วญฺญติ. เอวํ ตาว จิตฺตํตาย จิตฺตํ. หนึ่งหลาย บรรดา สราคจิตเป็นตน แม้อย่างใด
 อย่างหนึ่งเพียงดวงเดียว ก็ชอบที่จะเรียก
 ว่า "จิต" เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตร.
 ชื่อว่าจิต เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตร ตั้ง
 พรรณนามาฉะนี้ก่อน.

กถํ จิตฺตกรณํตยาตี ? โลกสฺมี
 หิ จิตฺตกมฺมโต อุตฺตรํ อณฺณํ จิตฺตํ
 นาม นตฺถิ, ตสฺมีปิ จรณํ นาม จิตฺตํ
 อติจิตฺตเมว โหติ. ตํ กโรนฺตฺตานํ จิตฺต-
 การานํ "เอวํวิธานิ เอตฺถ รูปานิ
 กตฺตพฺพานิ"ติ จิตฺตสฺสญฺญา อูปฺปชฺชติ, ตาย
 จิตฺตสฺสญฺยาย เลขาคหณฺรณฺชนอฺชฺชโชน-
 วตฺตนาทินิปฺพาทิกา จิตฺตกิริยา อูปฺปชฺชนฺติ.
 ตโต จรณสงฺขาเต จิตฺเต อณฺณตรํ
 วิจิตฺตรูปํ นิปฺผชฺชติ.

ถามว่า ชื่อว่า จิต เพราะกระทำให้
 วิจิตรอย่างไร ? ตอบว่า จริงอยู่ ธรรมคา
 ว่า ความวิจิตรอื่นจะยิ่งไปกว่าจิตรกรรม
 ย่อมไม่มีในโลก, ธรรมคาวาลวดลายใน
 จิตรกรรมนั้น ก็เป็นความวิจิตรคือเป็น
 ความงดงามอย่างยิ่งทีเดียว. พวกช่าง
 ลวดลาย เมื่อจะกระทำจิตรกรรมนั้น ย่อม
 เกิดจิตสัจญฺญาว่า "รูปทั้งหลายชนิดต่าง ๆ
 เราพึงกระทำ ณ ตรงนี้ โดยอุบายอย่างนี้",
 การกระทำให้วิจิตรทั้งหลาย ที่ให้สำเร็จกิจ

^๑ ก. เอตํ.

"ทิฏฐัง โว ภิกขเว จรณัง นาม "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทว่า ลวดลาย
 จิตตุนติ. เอวมุณฺเฑติ. ตมปิ โข อันวิจิตร พวกเธอเห็นแล้วหรือ. เห็นแล้ว
 ภิกขเว จรณัง นาม จิตฺตํ จิตฺเตเนว พระพุทธเจ้าข้า. ภิกษุทั้งหลาย ลวดลายอัน
 จินฺติตํ, เตนปิ โข ภิกขเว จรณเณ วิจิตรแมนนั้นแล ก็จิตนั้นเองคิดแล้ว, ภิกษุ
 จิตฺเตเนว จิตฺตํเยว จิตฺตตรนุ"ติ." ทั้งหลาย จิตนั้นแหละวิจิตรกว่าลวดลายอัน
 วิจิตรแมนนั้นแล".

ตถา ยเตตํ เทวมนุสฺสํนिरย- อนึ่ง แม้จิตที่เป็นไปในภายใน อันต่าง
 ติรจฺฉานเกทาสฺว คตฺตีสุ กมฺมลินฺจคสฺสณฺณา- โดยกรรม เพศ สัญญา และโวหาร เป็นต้น
 โวหาราทิเกทํ อชฺชุตฺตํ จิตฺตํ, ตํปิ ในคติทั้งหลายอันต่างโดยเทวดา มนุษย์ นรก
 จิตฺตกตเมว. สัตว์เดรัจฉาน, ก็ถูกจิตกระทำแล้วทั้งนั้น.

กายกมฺมาทิเกทํ หิ ทานสึลวิหีสึสา- จริงอยู่ กุศลกรรมและอกุศลกรรมอันต่างด้วย
 เถยฺยาทินยปฺปวตฺตํ กุสฺลากุสลกมฺมํ จิตฺต- กายกรรม เป็นต้น ที่เป็นไปโดยนัยมีทาน คือ
 นิปฺพาทิตํ กมฺมนานตฺตํ, ความเบียดเบียน และความโอ้อวด เป็นต้น
 อันจิตให้สำเร็จแล้ว ชื่อว่าเป็นความต่างกัน
 เพราะกรรม,

กมฺมนานตฺเตเนว จ ตาสฺว ตาสฺว ก็ความแตกต่างแห่งสัญฐาน มีมือ เท้า หู
 คตฺตีสุ หตฺตูปาทกณฺณอุทรทิวามุขาทิสญฺจาน- ท้อง คอ และหน้า เป็นต้น ในคตินั้น ๆ โดย

๑ ส. ขนธ. ๑๗/๑๘๔.

ภินันท์ ลิงคนานาคัต,

เป็นความต่างกันเพราะกรรมนั่นเอง ชื่อว่า
เป็นความต่างกันแห่งเพศ,

ลิงคนานาคัตโต ยถาคหิตสญจนว เสน
"อัย อิตถิ, อัย ปุริโส"ติ อุปุปชชมานาย
สญนาย สญยานานาคัต,

เมื่อสัญญาเกิดขึ้นว่า "นี่หญิง, นี่ชาย" ดังนี้
ควยสามารถแห่งสัญฐานตามที่กำหนด เพราะ
เพศต่างกัน ชื่อว่าเป็นความต่างกันแห่ง
สัญญา,

สญยานานาคัตโต สญยานูรูปเน "อิตถิ"ติ
วา "ปุริโส"ติ วา โวหรนุตานัน
โวหารนาคัต, โวหารนาคัตว เสน
ปน ยสุมา "อิตถิ ภวิสสามิ, ปุริโส
ภวิสสามิ, ขตติโย ภวิสสามิ,
พฺราหมโณ ภวิสสามิ"ติ เอวํ ตสฺส
ตสฺส อตฺตภาวสฺส ชนกกมฺมํ กรียติ,
ตสฺมา โวหารนาคัตโต กมฺมนานาคัต,

เมื่อชนทั้งหลายเรียกว่า "หญิง" หรือ
"ชาย" ดังนี้ โดยสมควรแก่สัญญา เพราะ
สัญญาต่างกัน ชื่อว่า เป็นความต่างกันแห่ง
โวหาร, แต่เพราะเหตุที่บุคคลกระทำ
กรรมอันก่อให้เกิดอัฏภาพนั้น ๆ ควยสามารถ
แห่งความต่างกันแห่งโวหารอย่างนี้ว่า "เรา
จักเป็นหญิง, จักเป็นชาย, จักเป็นกษัตริย์,
จักเป็นพราหมณ์", ฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็น
ความต่างกัน เพราะกรรมโดยความต่างกัน
แห่งโวหาร,

ตํ ปเนตํ กมฺมนานาคัตติ ยถापตฺติตํ ภว
นิพฺพตฺเตนตํ ยสุมา คตฺติว เสน นิพฺพตฺเตติ,

ก็ความต่างกันเพราะกรรมนั้นนั้น เมื่อจะยัง
ภพตามที่ปรารถนาให้เกิด ย่อมให้เกิดได้

ตสุมา กมฺมฺนํวณฺตฺตโต คตฺตินํวณฺตฺตํ,
 กมฺมฺนํวณฺตฺเตเนว จ เตสํ เตสํ สุตฺตํ
 ตสุสา ตสุสา คตฺติยา อปาทก-
 ทฺวิปฺปาทกาทิตา, ตสุสา ตสุสา อฺปฺปคฺตฺติยา
 อฺจฺจณฺีจาทิตา, ตสุมี ตสุมี อตฺตภาเว
 สุวณฺณทฺพฺพณฺณาทิตา, โลกธฺมฺเมสุ ลากา-
 ลากาทิตา จ ปณฺณายติ.

ด้วยสามารถแห่งคติ, ฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็น
 ความต่างกันแห่งคติ เพราะกรรมต่างกัน,
 ก็ความที่สัตว์นั้น ๆ เป็นสัตว์ไม่มีเท้า และ
 เป็นสัตว์ ๒ เท้าเป็นต้น ในคตินั้น ๆ, ความ
 เป็นผู้สูงและต่ำเป็นต้นในอุปบัติ นั้น ๆ, ความ
 เป็นผู้มีพระณะดีและพระณะเลวเป็นต้น ใน
 อตฺตภาพนั้น ๆ, และความเป็นผู้มีลาภและ
 เสื่อมลาภเป็นต้น ในโลกธรรมทั้งหลายย่อม
 ปรากฏเพราะกรรมต่างกันั้นนั่นเอง.

ตสุมา สพฺพเมว ตํ^๑ เทวมนุสฺสํนिरย-
 ตฺริจฺฉานภทาสฺส กตฺติสุ กมฺมฺลึงฺคสฺสณฺว-
 โวหาราทิเมทํ อชฺชุตฺตํกํ จิตฺตํ จิตฺเตเนว
 กตฺนฺติ เวทิตพฺพํ^๒ โสยฺมตฺตโถ^๒ อิมสฺส
สงฺคีตฺติอนารุพฺพหสฺส สุตฺตํสฺส วเสณ
 เวทิตพฺพโ. วุตฺตญฺเหดํ :

ฉะนั้น จิตที่เป็นไปในภายใน อันต่างกันโดย
 กรรม เพศ สัญญา และโวหารเป็นต้น ในคติ
 ทั้งหลาย อันต่างโดยเป็นเทวดา มนุษย์ นรก
 สัตว์เครื่องจวน ทั้งหมดนั้น พึงทราบว่
 อันจิตนั้นเองกระทำแล้ว. เนื้อความนั้น
 พึงทราบด้วยสามารถแห่งสูตรที่ยังไม่ได้ยก-
 ขึ้นสู่สังคายนานี้. สมจริงดังที่ท่านได้กล่าว
 ไว้ว่า :

^๑ ฉ. สพฺพเมต.
^๒ ฉ. สุวายมตฺตโ.

คุณเอนก - คุณหญิงวรวรรณ วิทยะสิรินันท์
 อุทิศให้ คุณแม่มะลิ วิทยะสิรินันท์

"กมฺมนานตฺตปฺปุตฺตปฺป เกทวตฺถาน-
 วเสณ ลิงฺคนานตฺตปฺปุตฺตปฺป เกทวตฺถานํ
 ภวติ, ลิงฺคนานตฺตปฺปุตฺตปฺป เกทวตฺถาน-
 วเสณ สญฺญานานตฺตปฺปุตฺตปฺป เกทวตฺถานํ
 ภวติ, สญฺญานานตฺตปฺปุตฺตปฺป เกทวตฺถาน-
 วเสณ โวหารานานตฺตปฺปุตฺตปฺป เกทวตฺถานํ
 ภวติ, โวหารานานตฺตปฺปุตฺตปฺป เกท-
 วตฺถานวเสณ กมฺมนานตฺตปฺปุตฺตปฺป เกท-
 วตฺถานํ ภวติ; กมฺมนานาภรณํ ปฏิจฺจ
 สตฺตทานํ คตฺติยา นานาภรณํ ปญฺญาเขตติ
 อปทา ทวิปฺปทา จตฺตปฺปทา พหุปฺปทา
 รูปิโน อรูปิโน สญฺญิโน อสญฺญิโน
 เนวสญฺญิโน, กมฺมนานาภรณํ
 ปฏิจฺจ สตฺตทานํ อฺปตฺตคฺติยา นานาภรณํ
 ปญฺญาเขตติ อฺจฺจเนจฺจตา หีนปฺปณฺีตฺตา
 สุกตทฺกฺกตฺตา, กมฺมนานาภรณํ ปฏิจฺจ
 สตฺตทานํ อตฺตภาเว นานาภรณํ ปญฺญาเขตติ
 สฺวณฺณทฺพพฺณตฺตา สฺชาตทฺชฺชาตฺตา สฺสณฺจิต-
 ทฺสสณฺจิตฺตา, กมฺมนานาภรณํ ปฏิจฺจ
 สตฺตทานํ โลกธมฺเม นานาภรณํ ปญฺญาเขตติ

"การกำหนดความต่างกันแห่งเพศ
 ความมากแห่งเพศ และชนิดแห่งเพศ ย่อมมี
 ไตฺตวยสามารถแห่งการกำหนดความต่างกัน
 แห่งกรรม ความมากแห่งกรรม และชนิด
 แห่งกรรม, การกำหนดความต่างกันแห่ง
 สัญญา ความมากแห่งสัญญา และชนิดแห่ง
 สัญญา ย่อมมี ไตฺตวยสามารถแห่งการกำหนด
 ความต่างกันแห่งเพศ ความมากแห่งเพศ
 และชนิดแห่งเพศ, การกำหนดความต่างกัน
 แห่งโวหาร ความมากแห่งโวหาร และชนิด
 แห่งโวหาร ย่อมมี ไตฺตวยสามารถแห่งการ
 กำหนดความต่างกันแห่งสัญญา ความมาก
 แห่งสัญญา และชนิดแห่งสัญญา การกำหนด
 ความต่างกันแห่งกรรม ความมากแห่งกรรม
 และชนิดแห่งกรรม ย่อมมี ไตฺตวยสามารถแห่ง
 การกำหนดความต่างกันแห่งโวหาร ความ
 มากแห่งโวหาร และชนิดแห่งโวหาร, การ
 กระทำไคคติของสัตว์ทั้งหลายต่างกัน ย่อม
 ปราภฺภู เพราะอาศัยการกระทำกรรมต่าง
 กัน (คือ) สัตว์ทั้งหลายเป็นสัตว์ไม่มีเท้า

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
 ทรงสร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ลาภาลาเภ ยสายเส นินทาปัสสายมี ๒ เท้า ๔ เท้า มากเท้า มีรูป ไม่มีรูป
 สุขทุกเข"ติ. มีสัญญา ไม่มีสัญญา มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มี
 สัญญาก็ไม่ใช่, การกระทำอุบัติของสัตว์ทั้ง
 หลาย ให้ต่างกัน ความที่สัตว์ทั้งหลายเป็น
 ผู้สูงและต่ำ เลว และประณีต ไปสู่ที่ดีและ
 ไปสู่ที่ชั่ว ย่อมปรากฏเพราะอาศัยการกระทำ
 กรรมต่าง ๆ กัน, การกระทำให้สัตว์ทั้งหลาย
 ต่างกันในอัตภาพคือความเป็นผู้มีพรณดีและ
 พรณเลว เกิดดีและเกิดไม่ดี มีสัณฐานดี
 และสัณฐานไม่ดี ย่อมปรากฏ เพราะอาศัย
 การกระทำกรรมต่าง ๆ กัน, การกระทำ
 ให้สัตว์ทั้งหลายต่างกันในโลกธรรมคือมีลาม
 เสื่อมลาม มียศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ
 สุขและทุกข์ย่อมปรากฏ เพราะอาศัยการ
 ทำกรรมต่าง ๆ กัน".

อปรมุปี วุตตะ :

"กมุมโต ลิงคโต เจว
 ลิงคสญญา ปวตฺตเร
 สญญาโต เกทํ คจฺจนฺติ

แมขออื่นอื่กก็ตรัสไว้ว่า :

"เพศยอมเป็นไปตามกรรม สัญญายอม
 เป็นไปตามเพศ สัตว์ทั้งหลายยอมถึง
 ความต่างกันโดยสัญญาว่า ผู้นี้เป็นหญิง

สมเด็จพะเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุคา สิริโสภภาพัฒนวัตติ
 ทรงสร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิตถายํ ปุริโสติ วา.
 กมฺมุนา^๑ วตฺตตี^๒ โลโก
 กมฺมุนา^๓ วตฺตตี ปชา
 กมฺมนิพนฺธนา สตุตา
 รตฺสสาณิว ยายโต^๓

กมฺเมน กิตฺตี ลภเต ปสฺสํ
 กมฺเมน ชานินฺจ วธฺนฺจ พนฺธํ
 ตํ กมฺมุนานากรรม วิทิตฺวา
 กสฺมา วเท 'นตฺถิ กมฺมนุ'ติ
 โลเก^๔

กมฺมสฺสกา มาณว สตุตา
 กมฺมทายาทา กมฺมโยนี กมฺมพนฺธู กมฺม-
 ปฏิสรณา, กมฺมํ สตุเต วิภชตี ยทิตฺ
 หินฺปฺปณฺตีตตาทา"ติ^๕

หรือว่าผู้นี้เป็นชาย.

สัตว์โลกยอมเป็นไปตามกรรม หมุ่สัตว์
 ยอมหมุ่นไปตามกรรม สัตว์ทั้งหลายมี
 กรรมเป็นเครื่องผูกพัน เหมือนลิ้มสลัก
 เพลารถที่วิ่งไปอยู่ ฉะนั้น.

บุคคลยอมได้เกียรติ การสรรเสริญ
 เพราะกรรม ได้รับความเลื่อม การ
 ถูกประหาร และการจองจำ เพราะ
 กรรม บุคคลมารูว่ากรรมบันดาลให้
 เป็นต่าง ๆ อย่างนั้นแล้ว ไฉนเล่าจะ
 ฟังกล่าวว่า 'กรรมไม่มีในโลก'.

คุณกรรม สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็น
 ของตน มีกรรมเป็นทนาย มีกรรมเป็น
 กำนัน มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็น
 ที่พึ่งอาศัย, กรรมยอมจำแนกสัตว์ทั้งหลาย
 ให้เลวและประณีต".

^๑ ส. กมฺมุนา.

^๒ ฉ. วตฺตเต.

^๓ ม. ม. ๑๓/๖๔๘, ข. ส. ๒๔/๔๕๗.

^๔ อภ. ก. ๓๗/๕๗๔.

^๕ ม. ฉ. ๑๔/๓๗๖.

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ทรงสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวํ อิมาย กรณจิตตตตายปิ
จิตตสฺส จิตตตา เวทิตพฺพา.

ฟังทราบความที่จิต เป็นธรรมชาติ
วิจิตร เพราะวิจิตรด้วยการกระทำ ทั้ง
พรรณนามาฉะนี้.

สพฺพานิปิ หิ เอตานิ วิจิตฺรานิ จิตฺเตเนว
กตานิ. อลฺลทฺโธกาสฺส ปน จิตฺตสฺส,
ยํ วา ปน อวเสสขจฺจยวิกัลล,
ตสฺส เอกจฺจจิตฺตกรณาทาโต ยเทตํ
จิตฺเตน กตํ อชฺชุตฺตีกจิตฺตํ วุตฺตํ, ตโตปิ
จิตฺตเมว จิตฺตตรํ.

จริงอยู่ ความวิจิตรทั้งหลายเหล่านี้แม่ทั้งหมด
อันจิตนั้นเองกระทำแล้ว. ก็จิตนั้นเองวิจิตร
แม้กว่าความวิจิตรที่เป็นไปในภายใน อันจิต
กระทำซึ่งท่านกล่าวไว้ เพราะจิตที่ไม่ได้
โอกาส, หรือจิตที่บกพร่องด้วยปัจจัยที่เหลือ,
ก็ไม่มีทำการทำความวิจิตรบางอย่างได้.

เตนาห ภควา "นาคํ ภิกฺขเว
อณฺเฑ อิกนิกายํปิ สมนุสฺสํสามิ เอวํ จิตฺตํ,
ยถยิทํ ภิกฺขเว ติรจฺฉานคตา ปาณา,
เตหิปี โข ภิกฺขเว ติรจฺฉานคเตหิ
ปาณฺเหหิ จิตฺตํเยว จิตฺตตรนุ"ติ."

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้
ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณา
เห็นแม่หมู่สัตว์อันหนึ่งอื่น, ที่วิจิตรเหมือน
สัตว์เดรัจฉานทั้งหลายนี้เลย, ภิกษุทั้งหลาย
จิตนั้นเอง วิจิตรกว่าสัตว์เดรัจฉานแม่เหล่า
นั้นแล".

อุปฺปนฺนํ โหตีติ เอตฺถ วตฺตมาน-
ภูตาปกโตกาสกตญฺมิลทฺฐวเสน อุปฺปนฺนํ

ในชื่อว่า อุปฺปนฺนํ โหตี นี้ ฟังทราบ
อธิบายดังต่อไปนี้ ธรรมคาวา (จิต)

๑ ส. ขนธ. ๑๗/๑๘๔.

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
ทรงสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นาม อเนกุปเปกั,

ที่ชื่อว่า อุปันนะ มีหลายประเภท คือ
วัตตมานอุปันนะ ภูตูปคตอุปันนะ โอกาส-
กตอุปันนะ และภูมิลัทธอุปันนะ,

ตตฺถ สหฺพปี อุปฺปาทชราภฺยฺกสมฺกฺกิสฺสฺชาตํ
วัตตมานูปฺปนฺนํ นาม,

ในอุปันนจิตเหล่านั้น กุศลและอกุศลจิตเม
ทั้งหมด กล่าวคือ ความพร้อมแห่งความ
เกิดขึ้น ความชรา และความคับ ชื่อว่า
วัตตมานอุปันนะ,

อารมฺมณฺรสํ อนุภฺวิตฺวา นิรุทฺธํ อนุภฺตูป-
คตสฺสฺชาตํ กุสลากุสลํ, อุปฺปาทาหิตฺตฺยํ
อนุปฺตฺวา นิรุทฺธํ ภูตูปคตสฺสฺชาตํ เสส-
สฺสฺชาตญฺจ ภูตูปคตูปฺปนฺนํ นาม,

กุศลและอกุศลจิต คือจิตที่เสวยอารมณ์แล้ว
จากไป ที่เสวยรสอารมณ์แล้วก็ดับไป, กุศล
และอกุศลจิต คือจิตที่เกิดแล้วจากไปแล้ว
ถึงซึ่งขณะ ๓ มีอุปาทขณะเป็นต้น โดย
ล่าดับแล้วก็ดับไป และจิตนอกจากนี้ ชื่อว่า
ภูตูปคตอุปันนะ,

"ยานิสฺส ตานิ ปุพฺเพ กตานิ กมฺมานิ"^๑
เอวมาทินา นเยน วุตฺตํ กมฺมํ อตฺตํปิ
สมานํ อณฺณํ วิปากํ ปฏฺิพาหิตฺวา อตฺตโน
วิปากสฺสฺโสภาสํ กตฺวา จิตฺตฺตา, ตถา
กโตกาสญฺจ วิปากํ อนุปฺปนฺนํปิ สมานํ

กรรมที่ตรัสไว้ โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า
"กรรมเหล่านั้นใด อันสัตว์กระทำไว้แล้ว
ในปางก่อน" ทั้งนี้ แม้ที่เป็นอดีตก็ชื่อว่า
โอกาสกตอุปันนะ เพราะห้ามวิปากอื่น
กระทำโอกาสแก่วิปากของตนแล้วดำรงอยู่,

^๑ ม. ฉ. ๑๔/๓๑๓.

เอว^๑ กโตกาเส^๑ เอกนุเตน อุปฺปชฺชนโต
โอกาสกตูปฺปนฺ นาม,

อนึ่ง วิชาที่โอกาสทำแล้วอย่างนั้น แม้ยังไม่เกิดขึ้น ก็ชื่อว่า โอกาสกตูปฺปนฺ เพราะจะต้องเกิดขึ้นแน่นอน ในเมื่อได้โอกาสอย่างนั้น.

ตาสฺ ตาสฺ ภูมีสุ อสมุหฺตํ อกุสลํ
ภูมิลทฺธอุปฺปนฺ นาม, เอตฺถ จ ภูมียา
ภูมิลทฺธสุส จ นานตฺตํ เวทิตพฺพํ : ภูมิตฺติ
วิปัสสนาย อารมฺมณภูตา เตภูมิกวา
ปญฺจกฺขนฺธา. ภูมิลทฺธ นาม เตสุ ขนฺฺเชสุ
อุปฺปตฺตารท^๒ กิเลสชาตํ. เตน เหลสา
ภูมิลทฺธา นาม โหติ. ตสฺมา
"ภูมิลทฺธน"ติ วุจฺจติ.

อกุศลจิตที่ยังถอนขึ้นไม่ได้ในภพนี้ ๆ ชื่อว่า ภูมิลทฺธอุปฺปนฺ (เกิดในภพอันใดแล้ว), ก็ในขั้นนี้ พึงทราบความต่างกันแห่งภพ และอกุศลจิตที่มีภพอันใดแล้ว (ดังนี้) : ชั้น ๕ อันเป็นไปในไตรภพ ที่เป็นอารมณ์แห่งวิปัสสนา ชื่อว่าภพ. กิเลสชาติที่ควรแก่การอุปฺปตฺติในขั้นเหล่านั้น ชื่อว่า มีภพอันใดแล้ว. จริงอยู่ ภพนั้นชื่อว่าอันกิเลสชาตินั้นใดแล้ว. เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า "มีภพอันใดแล้ว".

เอวเมเตสุ จตฺตสุ อุปฺปนฺเนสุ อธิ
วตฺตมานูปฺปนฺ อธิปฺเปตํ.

ในอุปฺปนฺ ๔ เหล่านี้ ดังที่กล่าวมา ในที่นี้ ท่านประสงค์เอาวตฺตมานอุปฺปนฺนิจิต.

ตตฺตรายํ วจนตฺโต : ปุพฺพนฺตโต
อุทฺธํ อุปฺปาทาทีอภิมุขํ ปนฺนนฺติ อุปฺปนฺ.

ในคำว่า อุปฺปนฺ นั้น มีคำอธิบายดังต่อไปนี้ : ชื่อว่า อุปฺปนฺ (จิต) เพราะ

^๑ ฉ. กเต โอกาเส.
^๒ ก. อุปฺปตฺติรท.

อุปปนฺนสทโท ปเนส อตีเต ปฏิทฺธเต พงฺขินฺจจากสวนเบ็องคฺน มุงตรงค่ออุปปาท-
 สมุจฺจิตะ อวิกฺขมฺภิตะ อสฺมุจฺฉินฺเน ขณะเป็นคฺน. กัอุปปนฺนนะ คัพฺพนั ปฺรากฺกฺวา
 ขณตฺตยคเตติ อเนเกสุ อตฺถเสสุ ทิสฺสตี. ใช้ในความหมายหลายอย่าง ก็อในความ-
 หมายว่า ลวงไป ไคเฉพาะ ตั้งขึ้นพร้อม
 ขมไม้ไค ตักไม้ขาด และถึงแล้วซึ่งขณะ
 ทั้ง ๓.

อยณฺหิ "เตน โข ปน ภิกฺขเว สฺมเยน จริงอยฺยู อุปปนฺนนะคัพฺพํ ใช้ในความหมายว่า
 กกุสนฺโธ ภควา อรหํ สฺมมาสมฺพุทฺโธ ลวงไป เช่นในประโยคนี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย
 โลเก อุปปนฺโน"ติ^๑ เอตฺถ อตีเต ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าพระ-
 อากโต. นามว่า กกุสนฺธะ เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบ
 เอง เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก".

"อายสฺมโต อานนฺทสฺส อติเรกจิวรี ใช้ในความหมายว่า ไคเฉพาะ เช่นใน
 อุปปนฺนํ โหตี"ติ^๒ เอตฺถ ปฏิทฺธเต. ประโยคนี้ว่า "อติเรกจิวรีเป็นของอันทาน
 พระอานนทไคเฉพาะแล้ว".

"เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว อุปปนฺนํ มหาเมมฺมํ, ใช้ในความหมายว่า ตั้งขึ้นพร้อม เช่นใน
 ตเมนํ มหาวาโต อนฺตราเยว ประโยคว่า "ภิกษุทั้งหลาย มหาเมมตั้งขึ้น

^๑ ส. นิ. ๑๖/๒๒๕.

^๒ วิ. มหา. ๒/๒.

โลกียชมฺมณฺหิ ปตฺวา จิตฺตํ เชฏฺฐกํ
 จิตฺตํ ฐรํ จิตฺตํ ปุพฺพํคมํ โหติ,
 โลกุตฺตรชมฺมํ ปตฺวา ปญฺญา เชฏฺฐกา^๑
 ปญฺญา ฐรา ปญฺญา ปุพฺพํคมา. เตเนว
 ภควา วินยปริยายํ ปตฺวา ปญฺหํ ปุจฺจนฺโต
 "กัณฺฐโสสี, กัเวทโนสี, กัสนฺธุโยสี,
 กัเจตโนสี"ติ อปุจฺจติวาทา "กัจิตฺโต ตวํ
 ภิกฺขุ"ติ^๒ จิตฺตเมว ฐรํ ภควา ปุจฺจติ.
 "อถเอยฺยจิตฺโต อหํ ภควา"ติ จ วุตฺเต
 "อนาปตฺติ อถเอยฺยผลฺลสฺสสา"ติอาทีนึ
 อวตฺวา "อนาปตฺติ ภิกฺขุ อถเอยฺย-
 จิตฺตสฺสสา"ติ^๓ วทติ.

จริงอยู่ เมื่อกล่าวโดยโลกียธรรม
 จิตย่อมเป็นใหญ่ เป็นฐานะ เป็นประธาน,
 เมื่อกล่าวโดยโลกุตตรธรรม ปัญญาย่อมเป็น
 ใหญ่ เป็นฐานะ เป็นประธาน. เพราะเหตุ
 นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นถึงวาระ
 เทศนาทางวินัยเข้าแล้ว เมื่อจะตรัสถาม
 ปัญหา ไม่ตรัสถามว่า "เธอเป็นผู้มีผัสสะ
 อย่างไร, มีเวทนาอย่างไร, มีสัญญา
 อย่างไร, มีเจตนาอย่างไร" ย่อมตรัส
 ถามยกจิตนั่นเอง ให้เป็นฐานะว่า "ดูกรภิกษุ
 เธอมีจิตอย่างไร" ดังนี้. เมื่อภิกษุกราบทูล
 ว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์
 ไม่มีโดยจิต" ดังนี้ พระองค์จะไม่ตรัสคำ
 เป็นต้นว่า "ภิกษุผู้ไม่มีโดยผัสสะย่อมไม่ต้อง
 อาบัติ" แต่ตรัสว่า "ดูกรภิกษุไม่เป็นอาบัติ
 แก่ภิกษุผู้ไม่มีโดยจิต".

^๑ ฉ. เชฏฐิกา.

^๒ วิ. มหา. ๑/๑๐๘.

^๓ วิ. มหา. ๑/๑๐๘.

น เกวลญจ วินยปริยายํ, อณฺเฑปี
 โลภียเทสนํ เทเสนุโต จิตฺตเมว ฐํ
 กตฺวา เทเสตี. ยถาห "เย เกจิ
 ภิกฺขเว ฐมา อกุสลํ อกุสลภาตียา
 อกุสลปกฺขิกา, สพุเพ เต มโน-
 ปุพฺพกมา, มโน เตสํ ฐมานํ ปจฺม
 อุปฺปชฺชตี."

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า มิใช่จะถึง
 วาระเทศนาทางวินัยแล้ว ตรัสถามยกจิตให้
 เป็นฐานะอย่างเดียว, แม้ทรงแสดงโลกีย-
 เทศนาอย่างอื่น ก็ทรงแสดงยกจิตนั้นแลให้
 เป็นฐานะ. เช่นตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลายธรรม
 เหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นอกุศล เป็นส่วนแห่ง
 อกุศล เป็นฝ่ายแห่งอกุศล, ธรรมเหล่านั้น
 ทั้งหมดมีใจเป็นประธาน, ใจย่อมเกิดก่อน
 ธรรมเหล่านั้น.

มโนปุพฺพกมา ฐมา
 มโนเสฏฺฐา มโนมยา
 มนสา เจ ปทฺฐเจน
 ภาสติ วา กโรติ วา
 ตโต นํ ทุกฺขมเนวตี
 จกฺกัว วหโต ปทํ.

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นประธาน มีใจ
 ประเสริฐสุด สำเร็จแต่ใจ ถ้าบุคคลมี
 ใจชั่ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม เพราะ
 ทุจริต ๓ ประการนั้น ทุกขย่อมติดตาม
 เขาไป ดุจล่อหมุนไปตามรอยเท้าโคที่
 กำลังลากขึ้นไป ฉะนั้น.

มโนปุพฺพกมา ฐมา
 มโนเสฏฺฐา มโนมยา
 มนสา เจ ปสนฺเนน

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นประธาน มีใจ
 ประเสริฐสุด สำเร็จแต่ใจ ถ้าบุคคล
 มีใจผองใส จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม

๑ องฺ. เอกก. ๒๐/๑๒.

ภาสตี วา กโรตี วา ตโต นํ สุขมเนวตี ฉายาว อนุปายินี ^๑	เพราะสุจริตทั้ง ๓ ประการนั้น สุข ย่อมติดตามเขาไป ดุจเงาตามตัว ฉะนั้น.
จิตฺเตน นียตี โลโก จิตฺเตน ปริกสฺสตี จิตฺตสฺส เอกธมฺมสฺส สพฺเพว วสฺมนวฺกุ ^๒	สัตว์โลกถูกจิตนำไป ย่อมกระเสือก- กระสนเพราะจิต สัตว์ทุกจำพวกแล ย่อมเป็นผู้ไปตามอำนาจแห่งจิตซึ่งเป็น ธรรมอันเอก.
จิตฺตสฺงฺกิลเสสา ภิกฺขเว สตฺตา สฺงฺกิลิสฺสนฺตี, จิตฺตโวทานา วิสฺสุชฺฌนฺตี ^๓	ภิกษุทั้งหลาย เหล่าสัตว์ย่อมเศร้า- หมอง เพราะจิตเศร้าหมอง, ย่อมผองแผว เพราะจิตผองแผว
ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ, ตณฺจ โย อาคนตฺตเกหิ อุปฺภฺกิลเสเสหิ อุปฺภฺกิลิฏฺฐิ ^๔	ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เป็นธรรมชาติ ผุดผอง, ก็แต่ว่าจิตนั้นแล เศร้าหมองไป เพราะอุปกิเลสที่จรมา
จิตฺเต กหฺปตี อรฺกฺขิตฺเต กาย- กมฺมมฺปิ อรฺกฺขิตํ โหตี, วจฺจิกมฺมมฺปิ อรฺกฺขิตํ โหตี, มโนกมฺมมฺปิ อรฺกฺขิตํ	ดูกรคฤหบดี เมื่อบุคคลไม่รักษาจิต กายกรรมก็ดี, วจกรรมก็ดี, มโนกรรมก็ดี ย่อมเป็นอันไม่รักษา. ดูกรคฤหบดีเมื่อบุคคล

^๑ ข. ๘. ๒๕/๑๕.

^๒ ส. ส. ๑๕/๕๕.

^๓ ส. ขนฺธ. ๑๗/๑๘๔.

^๔ อญ. เอกก. ๒๐/๑๑.

โหติ. จิตฺเต คหปติ รกฺขิตฺเต ฯเปฯ รักษาจิต ฯลฯ กุกรคฤหบดี เมื่อจิตพยายาม
 จิตฺเต คหปติ พยาปนฺเน ฯเปฯ จิตฺเต ฯลฯ กุกรคฤหบดี เมื่อจิตไม่พยายาม ฯลฯ
 คหปติ อพฺยาปนฺเน ฯเปฯ จิตฺเต กุกรคฤหบดี เมื่อจิตถูกกิเลสรั่วรด ฯลฯ
 คหปติ อนวสฺสฺเต ฯเปฯ จิตฺเต คหปติ กุกรคฤหบดี เมื่อจิตไม่ถูกกิเลสรั่วรด กาย-
 อนวสฺสฺเต กายกมฺมมฺปิ อนวสฺสฺตํ โหติ. กรรมกัฏฐิ วจฺจกรรมกัฏฐิ มโนกรรมกัฏฐิ ย่อม
 วจฺจกมฺมมฺปิ อนวสฺสฺตํ โหติ. มโนกมฺมมฺปิ เป็นอันกิเลสรั่วรดไม่ได้" ดังนี้.
 อนวสฺสฺตํ โหตี"ติ."

เอวํ โลกียธมฺมํ ปตฺวา จิตฺตํ เมื่อกล่าวโดยโลกยธรรมดังกล่าวมา
 เชฏฺฐกํ โหติ, จิตฺตํ ชฺฐํ โหติ, จิตฺตํ ฟังทราบวา จิตเป็นใหญ่ เป็นฐานะ เป็น
 ปุพฺพจกมฺ ๑ โหตีติ เวทิตพฺพ. อิมสฺส ปน ประธาน. บรรดาสูตรเหล่านี้ ฟังทราบวา
 สุตฺเตสฺส เอกํ วา เทว วา อคฺคเหตุวา ท่านไม่ถือเอาสูตรเดียวหรือสองสูตร แต่
 สุตฺตานุรฺกฺขณฺตฺถาย สพฺพานิปี กหิตานีติ ท่านถือเอาทุกสูตรเพื่อต้องการจะตามรักษา
 เวทิตพฺพานิ. สูตรไว้.

โลกุตฺตรธมฺมํ ปุจฺจนฺโต ปน ก็พระองค์เมื่อจะตรัสถามถึงโลกุตตร-
 "กตรผลฺลํ อธิคฺโตสิ. กตรเวทนี. ธรรม ไม่ตรัสถามว่า "เธอบรรลุผู้สละไหน.
 กตรสญฺญํ. กตรเจตนี. กตรจิตฺตฺน"ติ เวทนาไหน. สัญญาไหน. เจตนาไหน. จิต
 อปุจฺจติวา "กตรปญฺญํ ตวํ ภิกฺขุ ไหน" แต่ตรัสถามยกัญญาให้เป็นใหญ่เป็น

๑ อัง. เอกก. ๒๐/๓๓๕-๘.

คุณเชิดชัย เจียรนวนนท์

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ ดวงวิญญาณวีรบุรุษ-วีรสตรีไทย

อัญญาสาธิตี บ. - พ. ๑ - ๒๕

อธิกโตลี. ก็ ปจฺมํ มคฺคปณฺณํ, อุทาหุ ฐุระว่า "คฺฤกรภิกษุ ๑ เอบรรลุปัญญาไหน. หุติยํ ๒ เปฯ ตติยํ ๓ เปฯ จตุตฺถํ มคฺคปณฺณํ เอบรรลุมรรคปัญญาที่ ๑, หรือว่าที่ ๒ ๓ ๔ ๕ อธิกโตลีติ^๑ ปณฺณํ เชฏฺฐกํ ปณฺณํ ฐุระ ที่ ๓ ๔ ๕ มรรคปัญญาที่ ๔. กตฺวา ปุจฺฉติ.

ปณฺณุตฺตฺรา สพฺเพ กุสลํ ฌมฺมา^๒ น ปริหายนฺติ. ปณฺณา ปน กิมนฺติยา.^๓ ปณฺณวโต ภิกฺขเว อริยสาวกสฺส ตทฺทวยา สทฺธา สณฺจติ, ตทฺทวยํ วิริยํ สณฺจติ, ตทฺทวยา สติ สณฺจติ, ตทฺทวโย สมาธิ สณฺจติ"^๔ เอมาทินิ ปเนตฺถ สุตฺตานิ ทฎฺฐพฺพานิ.

ในเรื่องนี้พึงทราบพระสูตร เป็นต้นอย่างนี้ว่า กุศลธรรมทั้งปวง มีปัญญาเป็นเครื่องนำ ย่อมไม่เสื่อม. ปัญญามีประโยชน์อย่างไร. คฺฤกรภิกษุทั้งหลาย ๑ ครั้นที่คล้อยตามปัญญานั้น ย่อมดำรงมั่นแก่อริยสาวกผู้มีปัญญา, วิริยะที่คล้อยตามครั้นนั้น ย่อมดำรงมั่น, สติที่คล้อยตามวิริยะนั้น ย่อมดำรงมั่น, สมาธิที่คล้อยตามสตินั้น ย่อมดำรงมั่น".

อิติ โลกุตฺตรธมฺมํ ปตฺวา ปณฺณา เชฏฺฐกา โหติ ปณฺณา ฐุระ โหติ ปณฺณา ปุพฺพกฺมา โหตีติ เวทิตฺพพา. อัยฺ ปน โลกิยเตสฺนา,

ทั้งนั้น เมื่อกล่าวโดยโลกุตตรธรรม พึงทราบว่าปัญญาเป็นใหญ่ เป็นฐานะ เป็นประธาน. นี้เป็นโลกิยเทศนา, เพราะฉะนั้น พระผู้มี-

^๑ ฉ. อธิกโตลี.

^๒ ปณฺณุตฺตฺรา สพฺเพ ฌมฺมา (องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๓๕๑, องฺ. ทสก. ๒๔/๑๑๔).

^๓ ม. มุ. ๑๒/๕๓๘.

^๔ ส. มหา. ๑๘/๒๘๔.

คุณ เข็ชชัย เจียรนวนนท์

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ ดวงวิญญาณวีรบุรุษ-วีรสตรีไทย

ตสุมา จิตฺตํ ฐรํ กตฺวา เทเสณฺโต "จิตฺตํ
อุปฺปนฺนํ โหติ"ติ อาท.

พระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงยกจิตให้เป็น
ฐระ จึงตรัสว่า "จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ" ดังนี้.

โสมนสฺสสหคตฺตํ สํตมฐฺรเวทยิต-
สงฺขาเตน โสมนสฺสเสณสฺสท เอกุปฺปาทาธิ-
ภาวํ คตฺตํ. อัยํ ปน สหคตสฺสทโท ตพฺภาเว
โวภินฺณเณ นิสฺสเย อารมฺมเณ สํสฺสฺสเจติ
อิมสฺส อตฺเตสฺส ทิสฺสติ.

คำว่า โสมนสฺสสหคตฺ คือ ถึงภาวะ
มีเกิดรวมกันเป็นต้น กับโสมนสฺสคือการเสวย
อารมณ์ที่เข้มข้น อุปมาเหมือนน้ำหวาน. แต่
ว่า สหคต ศัพท์นี้ ใช้ในความหมายเหล่านี้
คือในความหมายว่า ความเป็นอย่างนั้น
เคลื่อนกลอน เป็นที่อาศัย อารมณ์ และ
เกี่ยวของ.

ตคฺคถ "ชายํ ตณฺหา โปโนภฺวิกา" นนฺธิ-
ราคสฺสทคตา"ติ^๑ ตพฺภาเว เวทิตพฺโพ.
นนฺทึราคณฺทคตาติ อตฺโต.

บรรดาความหมายเหล่านี้ ฟังทราบ สหคต
ศัพท์ ที่ใช้ในความหมายว่า ความเป็น
อย่างนั้น เช่นในประโยคว่า "คณฺหานํ ไค
อันกอกพฺโหมเป็นตวันนํทึราคะ". อธิบายว่า
เป็นความกำหนัด กว้ยอำนาจความเพลิด-
เพลิน.

^๑ ฉ. โปโนภวิกา.
^๒ ริ. มทา. ๔/๑๕.

"ยา ภิกขเว วิมงฺสา โกสชฺชสหคตา พิงฺทราบที่ไช้ในความหมายว่า เคลื่อนกลน
 โกสชฺชสมฺปยุตฺตา"^๑ติ โวกิณฺณเณ เวทิตฺพุโพ. เช่นในประโยคว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 อนฺตรนฺตรรา อูปฺปชฺชมาเนน โกสชฺเชน วิมงฺसानี้ไคเคลื่อนกลนแล้วด้วยความเกียจ-
 โวกิณฺณาติ อยเมตฺถ อตฺโถ. คราน สัมปยุตฺตด้วยความเกียจคราน". ใน
 ขอนี้มีอธิบายดังนี้ว่า เคลื่อนกลนแล้วด้วย
 ความเกียจครานที่เกิดขึ้นติด ๆ กัน.

"อฏฺฐลิกสณฺณาสหคตํ สติสมฺโพชฌงฺคํ พิงฺทราบ ที่ไช้ในความหมายว่า เป็นที่อาศัย
 ภาเวตี"^๒ติ นิสฺสเย เวทิตฺพุโพ. อฏฺฐลิก- เช่นในประโยคว่า "บุคคลเจริญสติ-
 สณฺณํ นิสฺสาย อฏฺฐลิกสณฺณํ ภาเวตฺวา สัมโพชฌงฺคํ อาศัยอฏฺฐลิกสณฺญา". อธิบายว่า
 ปฏฺฐิตทฺธนฺติ อตฺโถ. ไคเฉพาะแล้ว เพราะอาศัยอฏฺฐลิกสณฺญา
 เจริญอฏฺฐลิกสณฺญา.

"ลามิ โหติ รูปสหคตานิ วา สมาปตฺตานิ, พิงฺทราบ ที่ไช้ในความหมายว่า อารมณ
 อรูปสหคตานิ วา"^๓ติ อารมฺมเณ เช่นในประโยคว่า "บุคคลยอมได้สมบัติ
 เวทิตฺพุโพ. รูปารูปารมฺมณานฺติ อตฺโถ. ทั้งหลาย มีรูปเป็นอารมณ, หรือมีรูปเป็น
 อารมณ". อธิบายว่า มีรูปและอรูปเป็น
 อารมณ.

^๑ ส. มหา. ๑๔/๓๖๐.

^๒ ส. มหา. ๑๔/๑๗๔.

^๓ อภิ. ปุ. ๓๖/๑๔๑.

คุณ เข็ดยชัย เจียรนวนนท์

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ ดวงวิญญาณวีรบุรุษ-วีรสตรีไทย

"อิหํ สุขํ อิมาย ปิตฺติยา สหคตํ โหติ
 สหชาตํ สํสฺสจํ สมฺปยุตฺตุน"ติ^๑ สํสฺสฺสเจ.
 อิมสฺสมิมฺปิ ปเท อย เมว อตุโถ อธิปฺเปโต.
 โสมนสฺสสํสฺสจํ หิ อธิ โสมนสฺสสหคตฺตุนติ
 วุตฺตํ.

สํสฺสฺสสทฺโทปิ เจส สทิสเส อวสฺสฺสฺสเต
 มิตฺตสฺสนฺนเว สหชาเตติ จ พหุสฺ อตุเถสฺ
 ทิสฺสติ.

ออยฺนฺหิ "กิสเส ญฺลเส วิวชฺเชตฺวา, สํสฺสฺสจ
 โยชิตา หยา"ติ^๒ เอตฺถ สทิสเส อากโต.

"สํสฺสฺสจาว ตฺเมห อยฺเย วิหรถา"ติ^๓
 อวสฺสฺสฺสเต.

พึงทราบ ที่ใช้ในความหมายว่า เกี่ยวข้อง
 เช่นในประโยคว่า "สุขนี้เกี่ยวข้องกับ เกิดรวม
 ระคน สมฺปยุต ทั่วปิตินี้" ในบทนี้ ทรง
 ประสงค์เอาความหมายนั้นเท่านั้น. จริงอยู่
 จิตที่เกี่ยวข้องกับโสมนัส ตรีที่ว่า สหคต
 ทั่วโสมนัส ในอธิการนี้.

แม้สังสฺสฺสจศัพท์นี้ ก็ปรากฏว่าใช้ใ
 ความหมายเป็นอันมาก คือในความหมายว่า
 เช่นกัน อันกิเลสรวรรคแล้ว ความสนิทสนม
 ฉันทมิตร และเกิดรวม.

จริงอยู่ สังสฺสฺสจศัพท์นี้ ใช้ในความหมายว่า
 เช่นกัน เช่นในประโยคว่า "มาทั้งหลาย
 ที่ใช้เทียม (มีขนาด) เช่นกัน, ยกเว้น
 มาผอมกับมาอ้วน".

ใช้ในความหมายว่า อันกิเลสรวรรคแล้ว
 เช่นในประโยคว่า "ข้าแต่แม่เจ้า ขอพวก
 ทานจงเป็นผู้อันกิเลสรวรรคแล้วอยู่เถิด".

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๘.

^๒ พุ. ขา. ๒๘/๑๖๐.

^๓ วิ. ภิกฺขุณี ๓/๔๗.

คุณ เขิตชัย เจียรนวนนท์

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ ดวงวิญญาณวีรบุรุษ-วีรสตรีไทย

"คิหีสัญโญ วิหระตี"^๑ มิตฺตสนฺถเว. ใช้ในความหมายว่า สนิทสนมฉันมิตร เช่น
 ประโยคว่า "ภิกษุเป็นผู้สนิทสนมกันฉันมิตร
 กับคฤหัสถ์อยู่".

"อิทํ สุขํ อิมาย ปิตฺติยา สหคตํ โหติ ใช้ในความหมายว่า เกิดรวม เช่นในประ-
 สหชาตํ สํสญฺญํ สมฺปยุตฺตุน"^๒ สหชาเต. โยคว่า "สุขนี้ เกี่ยวข้อง เกิดกับ เกิดรวม
 สมฺปยุตฺตวฺยปิตฺติน"^๓. แม้นในที่นี้ ทรงประสงค์
 ความหมายว่า เกิดรวม.

ตตฺถ สหคตํ อสฺหชาตํ อสํสญฺญํ อสมฺปยุตฺตํ ในจิตที่เป็นสหคตและสหชาตนั้น จิตที่สหคต
 นาม นตฺถิ, สหชาตํ ปน สํสญฺญํ สมฺปยุตฺตํ ชื่อว่าไม่เกิดรวมกัน ไม่เกี่ยวข้องกัน ไม่
 โหติปิ น โหติปิ. รูปรูปรวมเมสฺสุ หิ สัมปยุตกัน ย่อมไม่มี, แต่จิตที่เกิดรวมกัน
 เอกโต ชาเตสฺสุ รูปํ อรูปเณ สหชาตํ เกี่ยวข้องกัน สัมปยุตกันก็มี ไม่เป็นอย่างนั้น
 โหติ, น สํสญฺญํ น สมฺปยุตฺตํ. ตถา อรูปํ ก็มี. จริงอยู่ เมื่อรูปธรรมและอรูปธรรม
 รูปเณ, รูปญจฺ รูปเณ, อรูปํ ปน อรูปเณ เกิดรวมกัน รูปยอมเกิดพร้อมกับนาม, แต่
 สหฺธิ นียมโตว สหคตํ สหชาตํ สํสญฺญํ ปนกับนาม สัมปยุตกับนามไม่ได้. อรูปก็
 สมฺปยุตฺตเมว โหตีติ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ เหมือนกัน คือเกิดรวมกับรูป แต่ไม่เกี่ยว-
 "โสมนสฺสสฺหคตุน"^๓ ติ. ข้องกัน ไม่สัมปยุตกัน, และรูปก็เกิดรวม
 กับรูป แต่ไม่เกี่ยวข้องกัน ไม่สัมปยุตกัน,

^๑ ส. ขนธ. ๑๗/๑๔ คิหิหีสัญโญ.

^๒ อภิ. วิ. ๓๕/๓๔๗.

คุณ เชิดชัย เจียรนวนนท์

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ ดวงวิญญาณวีรบุรุษ-วีรสตรีไทย

ส่วนรูปโดยนิยามที่เดียว สหระคกัน เกิด
ร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน สัมปยุตกันกับรูป
ฉะนั้น จึงทรงหมายเอาความข้อนั้น ตรัสไว้
ว่า "โสมนสฺสสหคตฺ".

ญาณสัมปยุตตุนติ ญาณ สัมปยุตต์,
สมิ เอกุปฺปาทาหิปปกาเรหิ ยุตฺตุนติ
อตุโถ. ยํ ปเนตถ วตฺตพฺพิ ลียา,
คํ มาตีกาวณฺณาย เวทนาตุตฺติเก
วุตฺตุนยเมว. ตสฺมา เอกุปฺปาทา
เอกนิโรธา เอกวตฺตูกา เอการมฺมณาคิ
อิมินา ลกฺขณเณตํ สัมปยุตฺตุนติ
เวทิตพฺพิ.

บทว่า ญาณสัมปยุตต์ คือ สัมปยุตด้วย
ญาณ, อธิบายว่า ประกอบด้วยประการ
ต่าง ๆ มีเกิดรวมกันเสมอเป็นต้น. ก็คำ
ที่ควรจะกล่าวในเรื่องญาณสัมปยุตนี้, มีนัย
ตั้งที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้ว ในเวทนาติกะ
ในมาติกาวณฺณานันแล. เพราะฉะนั้น หึง
ทราบวา จิตนั้นเป็นสัมปยุตด้วยลักษณะนี้ คือ
มีการเกิดรวมกัน มีการดับรวมกัน มีวัตถุ
อย่างเดียวกัน มีอารมณ์อย่างเดียวกัน.

อุกฺกฏฺจนิทฺเตโส เจส, อรูปเป ปน
วินาปี เอกวตฺตูกภาวํ สมฺปโยโค ลพฺภคิ.

ส่วนการแสดงไขอย่างอุกฤษฏ มีดังต่อไปนี้,
ก็ในอรูปภพ แม้จะขาดความเป็นจิตที่มีวัตถุ
อย่างเดียวกัน สัมปโยคก็เกิดมิได้.

เอตตาวตาทา ก็ กถิตฺ ? กามาวจร-
 กุสลํ โสมนัสสสหคตํ ติเหตุกํ ฌาณ-
 สมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ มหาจิตฺตํ กถิตฺ.
 กตเม ฌมฺมา กุสลาติ หิ อนิยमितฺตํ จชฺช
 จตุฏฺฐมิกํ กุสลํ กถิตฺ.

"กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อปฺปนฺนํ โหติ"ติ
 วจเนน ปน เตฏฺฐมิกํ กุสลํ ปริจฺจชิตฺวา
 อฏฺฐวิธํ กามาวจรกุสลเมว กถิตฺ.
 "โสมนัสสสหคตํ"ติ วจเนน ตโตว
 จตุพฺพิธํ อปฺเปกฺขาสหคตํ ปริจฺจชิตฺวา
 จตุพฺพิธํ "โสมนัสสสหคตเมว" กถิตฺ.
 "ฌาณสมฺปยุตฺตํ"ติ วจเนน ตโตว
 ทูวิธํ ฌาณวิปฺปยุตฺตํ ปริจฺจชิตฺวา เทว
 ฌาณสมฺปยุตฺตํ เวน กถิตานิ.

ถามว่า ทวยเหตุตั้งว่ามานั้น ท่าน
 กล่าวถึงอะไร ? ตอบว่า ท่านกล่าวถึง
 มหาจิตที่สหคตทวยโสมนัส ในกามาวจร-
 กุศลทั้งหลาย ที่เป็นติเหตุกถิตสมฺปยุต เป็น
 อสงฺขาริก, จริงอยู่ ทรงถือเอากุศลจิตที่
 เป็นไปในภูมิ ๔ ทวยคำถามที่มีใดกำหนด
 แนนอนว่า กุศลธรรมทั้งหลายเป็นไฉน.

ทวยพระบาลีว่า "กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ
 อปฺปนฺนํ โหติ" (กามาวจรกุศลจิตเกิดขึ้น
 แล้ว) ทรงเวนกุศลจิตอันเป็นไปในภูมิ ๓
 ทรงถือเอาเฉพาะกามาวจรกุศลจิต ๔ อย่าง
 เท่านั้น ทวยพระบาลีว่า "โสมนัสสสหคตํ"
 ทรงเวนอฺเปกฺขาสหคตจิต ๔ อย่าง จาก
 กามาวจรกุศลจิตนั้นนั้นแล แล้วทรงถือเอา
 เฉพาะโสมนัสสสหคตจิต ๔ อย่างเท่านั้น,
 ทวยพระบาลีว่า "ฌาณสมฺปยุตฺตํ" ทรงเวน
 จิตที่เป็นญาณวิปยุต ๒ ดวง จากจิตที่เป็น
 โสมนัสสสหคตนั้นนั้นแล แล้วทรงถือเอา
 เฉพาะจิตที่เป็นญาณสมฺปยุต ๒ ดวงเท่านั้น.

อสังขาริกภาโว ปน อนามภูจตาเยว
 น คหิโต. กิญจาปี น คหิโต, ปรโต
 ปน "สสงฺขาเรนา"ติ วจนโต อธิ
 "อสงฺขาเรนา"ติ อวุตฺเตปิ อสงฺขาริก-
 ภาโว เวทิตพฺโพ. สมนฺมาสมฺพฺพุโห หิ
 อาทิตฺโตว อิทํ มหาจิตฺตํ ภาเชตฺวา
 ทสฺสเสตฺถํ นียเมตฺตฺวา ว อิมํ เทสนํ
 อารมฺมํติ เอวเมตฺถ สนนฺนิฏฺฏจันนํ กตฺตุนฺติ
 เวทิตพฺพํ.

ส่วนความที่จิตเป็นอสังขาริก มิได้ทรงถือ
 เอา เพราะความที่แห่งอสังขาริกจิตนั้นมีได้
 ตรัสไว้, แม้มิได้ทรงถือเอาความที่จิตเป็น
 อสังขาริกก็จริง, แต่โดยพระบาลีว่า
 "สสงฺขาเรนา" ข้างหน้า แม้จะมีได้ตรัสว่า
 "อสงฺขาเรนา" ไว้ในที่นี้ ก็พึงทราบความ
 ที่จิตเป็นอสังขาริกด้วย. เพราะพระสัมมา-
 สัมพุทฺธเจ้าโคตรทรงกำหนด เพื่อจะจำแนก
 แสดงมหาจิตนี้ตั้งแต่ต้นที่เกี่ยว จึงทรงเริ่ม
 เทศนาคือ ในข้อนี้พึงทราบว่า ท่านกระทำ
 การสันนิษฐานไว้อย่างนี้.

อิทานิ ตเมว จิตฺตํ อารมฺมณฺโต
 ทสฺสเสตฺถํ "รูปารมฺมณฺ วา"ติอาทิมาน. อารมฺม
 ภควา หิ อรูปธมฺเม^๑ ทสฺสเสนฺโต เป็นคนว่า "รูปารมฺมณฺ วา" ดังนี้. แท้จริง
 วตฺตุนา วา ทสฺสเสตฺติ อารมฺมณฺเนน วา พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงอรูป-
 วตฺตตฺวารมฺมณฺเหติ วา สรฺสภาวเณน วา. ธรรมทั้งหลาย ย่อมทรงแสดงโดยวัตถุหรือ
 โดยอารมณ์ หรือทั้งโดยวัตถุและอารมณ์
 หรือโดยความเป็นหน้าที่ของตน.

บัดนี้ เพื่อจะแสดงจิตนั้นนั้นแลโดย
 อารมฺม พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำ
 เป็นคนว่า "รูปารมฺมณฺ วา" ดังนี้. แท้จริง
 พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงอรูป-
 ธรรมทั้งหลาย ย่อมทรงแสดงโดยวัตถุหรือ
 โดยอารมณ์ หรือทั้งโดยวัตถุและอารมณ์
 หรือโดยความเป็นหน้าที่ของตน.

^๑ ฉ. อรูปธมฺม.

"จกฺขุสมฺผลุโส ๑เปฯ มโนสมฺผลุโส. จกฺขุสมฺผลุสชา เวทนา ๑เปฯ มโน-
สมฺผลุสชา เวทนา. จกฺขุวิญญาณํ ๑เปฯ มโนวิญญาณนุ"^๑ติอาทีสุ^๑ หิ วตฺตุนา อรูป-
ธมฺมา ทสฺสีตา. จริงอยู่พระองค์ทรงแสดงอรูปธรรมทั้งหลาย
โดยวัตถุ เช่นในคำเป็นต้นว่า "จกฺขุสมฺผลุ-
สชา เวทนา ๑เปฯ มโนสมฺผลุสชา เวทนาเกิดแต่จกฺขุสมฺผลุ-
สชา เวทนาเกิดแต่มนโสมฺผลุสชา. จกฺขุวิญญาณ
๑เปฯ มโนวิญญาณนุ".

"รูปสญฺญา ๑เปฯ ธมฺมสญฺญา. รูป-
สญฺเจตนา ๑เปฯ ธมฺมสญฺเจตนา"^๑ติอาทีสุ^๑
หิ อารมฺมณ. ทรงแสดงโดยอารมณ์ เช่นในคำเป็นต้นว่า
"รูปสญฺญา ๑เปฯ ธมฺมสญฺญา. รูปสญฺเจตนา
๑เปฯ ธมฺมสญฺเจตนา".

"จกฺขุญฺจ ปฏฺฐิ จ รุเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุ-
วิญญาณํ, ติณฺณํ สงฺคตฺติ ผลุโส ๑เปฯ
มนญฺจ ปฏฺฐิ จ ธมฺเม จ อุปฺปชฺชติ มโน-
วิญญาณํ, ติณฺณํ สงฺคตฺติ ผลุโส"^๑ติอาทีสุ^๑
หิ วตฺตารมฺมณ. ทรงแสดงทั้งโดยวัตถุและอารมณ์ เช่นในคำ
เป็นต้นว่า "เพราะอาศัยจกฺขุและรูปจึงเกิด
จกฺขุวิญญาณ, การประจวบกันแห่งธรรม ๓
ประการ เป็นผัสสะ ฯลฯ เพราะอาศัยใจ
และอารมณ์ที่เกิดกับใจ จึงเกิดมนวิญญาณ,
การประจวบกันแห่งธรรม ๓ ประการ เป็น
ผัสสะ".

"อวิชฺชาปจฺจยา ภิกฺขเว สงฺขารา. ทรงแสดงอรูปธรรมทั้งหลาย โดยความเป็น
สงฺขารปจฺจยา วิญญาณนุ"^๒ติอาทีสุ^๒ หน้าที่ของตน เช่นในคำเป็นต้นว่า "ดูกรภิกษุ

^๑ ส. สฬา. ๑๘/๔๐.

^๒ ส. นิ. ๑๖/๑.

สรสภาวเณ อรูปธมฺมา ทสฺสีตา.

ทั้งหลาย เพราะอวิชาเป็นปัจจัยจึงเกิด
สังขาร. เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงเกิด
วิญญาน".

อิทานิ อิมสฺมี ปน จาเน อารมฺมเณน
ทสฺสเณโต "รูปารมฺมณฺ วา"ติอาทิมาห.

บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงโดยอารมณ์ในฐานะนี้
จึงตรัสคำเป็นต้นว่า "รูปารมฺมณฺ วา"ดังนี้.

ตตฺถ จตุสฺมฺภูจฺจานํ อตีตานาคต-
ปจฺจุปฺปนฺนํ รูปเมว รูปารมฺมณฺ.

บรรดารูปารมณและอรูปารมณเป็นต้น
รูปนั้นแล ที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน

ทฺวิสฺมฺภูจฺจานโน อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺโน
สทฺทโทว สทฺทธารมฺมณฺ. จตุสฺมฺภูจฺจานโน อตีตา-

มีสมุฏฐาน ๔ ชื่อว่า รูปารมณ. เสียงนั้นแล
ที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน มีสมุฏฐาน ๒

นาคตปจฺจุปฺปนฺโน คนฺโธว คนฺธารมฺมณฺ.
จตุสฺมฺภูจฺจานโน อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺโน

ชื่อว่า สทฺทธารมณ. กลิ่นนั้นแล ที่เป็นอดีต
อนาคต และปัจจุบัน มีสมุฏฐาน ๔ ชื่อว่า

รโสว รสารมฺมณฺ. จตุสฺมฺภูจฺจานํ
อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ โฝฏฺฐพฺพเมว

คันธารมณ. รสนั้นแล ที่เป็นอดีต อนาคต
และปัจจุบัน มีสมุฏฐาน ๔ ชื่อว่า รสารมณ.

โฝฏฺฐพฺพารมฺมณฺ. เอกสฺมฺภูจฺจานา ทฺวิ-
สฺมฺภูจฺจานา ติสฺมฺภูจฺจานา จตุสฺมฺภูจฺจานา น

โฝฏฐัพพะนั้นแล ที่เป็นอดีต อนาคต และ
ปัจจุบัน มีสมุฏฐาน ๔ ชื่อว่า โฝฏฐัพพารมณ.

กุโตปิ สฺมฺภูจฺจิตา^๑ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา^๒
เจว ตถา น วตฺตพฺพา จ วุตฺตาวเสสา

ธรรมทั้งหลายนั้นแล กล่าวคืออารมณ์ของ
จิต นอกจากที่กล่าวมาแล้ว มีสมุฏฐาน ๑

^๑ ฉ. น กุโตจิ สฺมฺภูจฺจานา. "เจวา"ติ ปทํ
ปน นตฺถิ.

^๒ ฉ. อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา จิตฺตเจตฺตสิกา.

คุณวิเศษชัย ธรรมวงศ์วิเศษ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อภิมุขสาธิต ป. - ๗.๑ - ๒๒๖

จิตตโคจรสงฆาตา ธมฺมาเยว ธมฺมารมณฺ.

มีสมุฏฐาน ๒ มีสมุฏฐาน ๓ มีสมุฏฐาน ๔
แม่ที่มีได้เกิดจากสมุฏฐานไหน ๆ ที่เป็นอดีต
อนาคต ปัจจุบัน และที่มีควรกล่าวอย่างนั้น
ชื่อว่า ธมฺมารมณฺ.

เย ปน อนาปาถคตา รูปาทโยปิ ธมฺมา
ธมฺมารมณฺมิจฺเจว วทนฺตี, เต อิมินา
สุตฺเตน ปฏิกฺขิปิตพฺพา.

แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ธรรมทั้งหลาย
มีรูปเป็นต้น ที่มีได้มาสู่ครรลอง จักว่าเป็น
ธมฺมารมณฺนั้น, ถูกปฏิเสธด้วยสูตรนี้.

วุตฺตํ เหตุ :

สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า :

"อิมสํ โข อาวุโส ปญฺจนฺ
อินฺทริยานํ นานาวิสัยานํ นานาโคจรานํ
น อญฺณมญฺณสฺส โคจรวิสัยํ ปจฺจนุโกนฺตานํ
มโน ปฏิสรณํ มโน จ เนสํ โคจรวิสัยํ
ปจฺจนุโกตี"ติ."

"ดูกรท่านผู้มีอายุ เมื่ออินทรีย์ ๕
เหล่านี้แล มีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน
ไม่รับรู้วิสัยอันเป็นโคจรของกันแลกัน แต่ใจ
เป็นที่อาศัย และใจยอมรับรู้วิสัยอันเป็นโคจร
แห่งอินทรีย์เหล่านั้น "

เอเตสํ หิ รูปารมณฺหาทีนํ
โคจรวิสัย นาม, ตานิ มนฺเน
ปจฺจนุภวียมานานิปี รูปารมณฺหาทีนํเยวาตี
ออยมตฺโต สิทฺโธ โหตี. ทิพฺพจกฺขุณาณา-

ย่อมเป็นอันสำเร็จความหมายคั้งนี้ว่า
จริงอยู่ รูปารมณฺเป็นต้น ชื่อว่าเป็นโคจร-
วิสัยแห่งอินทรีย์ ๕ เหล่านี้, รูปารมณฺเป็นต้น
เหล่านี้ แม้อันใจรับรู้อยู่ ก็เป็นรูปารมณฺ

๑ ม. ม. ๑๒/๕๔๑.

ที่นฤจ . รูปร่างที่อารมณ์ตฤตาปิ^๑ อยมตโถ
สิทฺโธเยว โหติ.

เป็นต้นนั่นเอง. และยอมสำเร็จความหมาย
ดังนั้น แม้เพราะทิพยจักขุญาณเป็นต้น มีรูป
เป็นต้น เป็นอารมณ์ก็มี.

อนาปาตคตาเนว หิ รูปร่างที่
ทิพฺพจกฺขุญาณาทีน^๒ อารมฺมณานิ, น จ
ตานิ ธมฺมารมฺมณานิ ภวนฺตีติ วุตฺตนเยเนว
อารมฺมณวตฺถานํ เวทิตฺพ.

พึงทราบการกำหนดอารมณ์ โดยนัยดังที่ท่าน
กล่าวไว้ว่า ก็รูปร่างเป็นต้น เฉพาะที่มีได้
มาสู่คลอง ย่อมเป็นอารมณ์แห่งทิพยจักขุญาณ
เป็นต้น, แต่ไม่จัดว่าเป็นธรรมารมณ์.

ตตฺถ เอเกกํ อารมฺมณํ ทวีสุ ทวีสุ
ทฺวาเรสุ อปาตมาคจฺจติ. รูปร่าง
หิ จกฺขุบุปฺสาทํ สมฺมุตฺตา คชฺฌเยว^๓
มโนทฺวาเร อปาตมาคจฺจติ, ภวฺจ-
จลนสฺส ปจฺจโย โหตีติ อตฺโถ.
สทฺทคนฺธรสโณฏฺฐพฺพารมฺมณสฺสปิ
เอเสว นโย.

ในรูปร่างเป็นต้นนั้น อารมณ์แต่ละ
อย่าง ๆ ย่อมมาสู่คลองในทวาร อารมณ์ละ
๒ ทวาร. เพราะรูปร่างกระทบจักขุ-
ประสาทแล้ว ในขณะที่นั่นเอง ก็มาสู่คลอง
ในมโนทวาร, อธิบายว่า เป็นปัจจัยแห่ง
ภวังคจลนะ. แม้ในสัททวารมณ คันธารมณ
รสารมณ และโณฏฐัพพารมณ ก็มีนัยเช่น
เดียวกัน.

^๑ ฉ. ม. รูปร่างที่อารมณ์ตฤตาปิ.
^๒ ฉ. ทิพฺพจกฺขุญาณาทีน.
^๓ ฉ. ตงฺขณฺณเยว.

คุณวัชชัย ธรรมวัชชัย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ฉบับสาธิต ม.-พ.๑-๒๖

ยดา หิ สกุโณ อากาเสนาคนุตฺวา
 รุกฺขคฺเค นิลีมาโนว รุกฺขสาขญฺจ
 มฺภูมฺเหติ, ฉายา จสฺส ปจฺวิยํ ปฏฺิหฺณฺยติ,
 สาขาย มฺภูมฺนฉายาผรณานิ อปุพฺพิ อจฺริมํ
 เอกกฺขณฺเวยว ภวนฺติ. เอวํ ปจฺจุปฺปนฺน-
 ฐปาทีนํ จกฺขุบุปฺปสาทาหิมฺภูมฺนญฺจ ภวฺจ-
 จลนสมฺตฺตตฺตาย มโนทฺวาเร อาปาถ-
 คมณฺญจ อปุพฺพิ อจฺริมํ เอกกฺขณฺเวยว
 โหติ.

การที่รูปารมณ์ที่เป็นปัจจุบันเป็นต้น กระทบ
 จักขุประสาทเป็นต้น และความที่รูปารมณ์
 เป็นต้น มาสู่คลองในมโนทวาร เพราะ
 สามารถทำกว้างกะให้ไหวไถ่นั้น ย่อมมีใน
 ขณะเดียวกันนั้นแล ไม่ก่อนไม่หลังกัน.
 เปรียบเสมือนนกที่บินมาทางอากาศ แล้ว
 ชอนตัวอยู่ที่ยอดไม้ ย่อมกระทบกิ่งไม้ควาย,
 และเงาของนกนั้นย่อมกระทบที่แผ่นดินควาย,
 การกระทบกิ่งไม้กับการแผ่ไปของเงา ย่อม
 มีในขณะเดียวกัน ไม่ก่อนไม่หลังกัน ฉะนั้น.

ตโต ภวฺจํ วิจฺฉินฺทิตฺวา จกฺขุทฺวาราทิสฺสุ
 อปุปฺปนฺนํ อาวชฺชนาทีนํ โวภูสฺพพฺน-
 ปรีโยสานานํ^๑ อนนฺตรว เตสํ อารมฺมณานํ
 อณฺเวยตรสฺมี อิทํ มหาจิตฺตํ อปุปฺปชฺชติ.

ต่อแต่นั้น มหาจิตนี้ตัดกว้างขาดแล้ว ย่อม
 เกิดในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ในลำดับแห่ง
 จิตทั้งหลายที่เกิดในจักขุทวารเป็นต้น มี
 อาวัชชนะเป็นต้น มีโวภูสัพพะนะเป็นที่สุด.

สุทฺธมโนทฺวาเร ปน ปสาท-
 มฺภูมฺนกิจฺจํ นตฺถิ, ปกฺคิยา ทิฏฺฐสฺสฺตฺตฺตฺตฺต-
 สายิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต-
 อาปาถมากจฺจนฺติ.

ส่วนกิจในการกระทบประสาทในมโน-
 ทวารแท้ ๆ ไม่มี, ตามปกติอารมณ์เหล่านั้น
 ย่อมมาสู่คลอง ด้วยสามารถแห่งการเห็น
 การไต่ยี่น ไต่สู่คกลิน การลิ้มรส และ
 การสัมผัสเท่านั้น.

^๑ ส. โวตุณฺปน...

คุณวิชชัช ธรรมวงศ์วิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กถิ ? อีเชกฺโข กตฺถุชากมฺมํ
 หริตาลมโนลีลาทิวณฺณวิจิตฺตํ ปคฺคหิต-
 นานปฺปการชชปฺภากํ มาลาทามวินฺทฺธ
 ที่ปมาลาปริกฺขิตฺตํ อติมนโรมาย ลีริยา
 วิโรจมานํ อลงฺกตปฺภียตฺตํ มหาเจตีย์
 ปทกฺขิณฺณํ กตฺวา โสฬสฺส ปาทปิฏฺฐิกาสุ^๑
 ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อญฺชลิ ปคฺคยฺห
 โอโลเกนฺโต^๒ พุทฺธารมฺมณฺ์ ปิตี คเหตฺวา
 ติฏฺฐติ.

ถามว่า อารมณ์เหล่านั้นยอมมาสู่คลอง
 อย่างไร ? ตอบว่า บุคคลบางคนในโลกนี้
 กระทำประทัภณฺ อองคฺมหาเจตีย์ที่ประทัภ
 ประตาคกแต่งแล้ว ฉาบทาด้วยปูนขาว
 วิจิตรด้วยสีต่าง ๆ มีหรรศาล และมโนลีลา
 เป็นต้น ประทัภประตาคด้วยธงชัยและธง
 แฉนผ้ามี่ประการต่าง ๆ มีพวงมาลาล้อมรอบ
 แวดล้อมด้วยประทัภและดอกไม้ รุ่งเรือง
 ด้วยศิริอันเป็นที่นารัณรมย์ใจอย่างยิ่ง แล้ว
 ไหว้ด้วยเบญจางคประติษฐู ที่ฐานพระเจตีย์
 ๑๖ ชั้น แล้วขึ้นประคองอญฺชลิ แหงนแลดู
 เกิดปีติ มีพระพุทฺธเจ้าเป็นอารมณ์.

ตสฺส เอวํ เจตีย์ ปสฺสิตฺวา พุทฺธารมฺมณฺ์
 ปิตี นิพฺพตฺเตตฺวา อปรภาเค ยตฺถ กตฺถจि
 กตสฺส รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐาเนสุ นิสินฺนสฺส
 อาวชฺชมานสฺส อลงฺกตปฺภียตฺตํ มหาเจตีย์
 จกฺขุทฺวา เร อาปาถิ อากตสฺทิสฺ เมว

เมื่อบุคคลนั้นดูพระเจตีย์ ยังปีติมีพระพุทฺธ-
 เจ้าเป็นอารมณ์ ให้เกิดอย่างนั้นแล้ว ต่อมา
 ภายหลังอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง นั่งในที่เป็นที่พักใน
 กลางวัน และที่เป็นที่พักในกลางคืน ราฟิงอยู่
 อองคฺมหาเจตีย์ ที่ประทัภประตาคกแต่งแล้ว

^๑ ส. ปาทปิฐิกาสุ.
^๒ ฉ. อุลโลเกนฺโต.

อภฺษสํสาถิณี ป. - ท. ๑ - ๒๒๖

คุณธวัชชัย ธรรมวงศ์ธวัช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โหติ, ปทกฺขิณฺ กตฺวา เจตียวนฺทนกาโล
วีย โหติ. เอวํ ทาว ทิฏฺฐว เสน
รูปารมฺมณฺ อปาถมากจฺจติ.

ยอมเป็นเสมือนมาสู่คลอง ในจักขุทวาร,
(และ) เป็นเสมือนเวลาที่กระทำประตักษิณ
แล้วไหวพระเจดีย์ฉะนั้น. รูปารมณยอมมาสู่
คลองด้วยสามารถแห่งการเห็นอย่างนีกอน.

มธุเรน ปน สเรน ธมฺมกถิกสฺส
วา ธมฺมกถํ กถนฺตสฺส, สรภาณกสฺส วา
สเรน ภณฺตสฺส สทฺทํ สุตฺวา อปรภาเค
ยตฺถ กตฺถจि นิสึทิตฺวา อ้าวชฺชมานสฺส
ธมฺมกถา วา สรภณฺณํ วา โสตทฺวาเร
อปาถํ อากตฺตํ วีย โหติ, สาธุการํ
ทตฺวา สฺถนฺนกาโล วีย โหติ. เอวํ
สุตฺวเสน สทฺทวารมฺมณฺ อปาถํ อากจฺจติ.

อนึ่ง เมื่อบุคคลฟังเสียงของพระ-
ธรรมกถิก ผู้กล่าวธรรมกถาอยู่ด้วยเสียงอัน
ไพเราะเกศิ, หรือฟังเสียงน้กสวดผู้สวดด้วย
เสียงอันไพเราะเกศิ แล้วภายหลังนั่งอยู่ ณ
ที่ใดที่หนึ่ง ระลึกลงอยู่ ธรรมกถาหรือ
สรภณฺณฺยอมเป็นราวกับว่า มาสู่คลองใน
โสตทวาร, (และ) เป็นจุดเวลาที่ให้สาธุการ
ฟังธรรม (และฟังสวด) ฉะนั้น. สทฺทวารมณ
ยอมมาสู่คลอง ด้วยสามารถแห่งเสียงที่เคย
ได้ฟังมาแล้วอย่างนี้.

สุคนฺธํ ปน คนฺธํ วา มालํ วา
ลภิตฺวา อาสเน วา เจตียเ วา
คนฺธารมฺมณเณ จิตฺเตน ปุชฺชํ กตฺวา
อปรภาเค ยตฺถ กตฺถจิ นิสึทิตฺวา
อ้าวชฺชมานสฺส ตํ คนฺธารมฺมณฺ มาน-
ทฺวาเร อปาถํ อากตฺตํ วีย โหติ,

อนึ่ง เมื่อบุคคลได้ของหอม หรือพวง
มาลาที่มีกลิ่นหอม แล้วบูชาที่อาสนะหรือที่
องค์พระเจดีย์ด้วยจิตที่มีกลิ่นเป็นอารมณ์ภาย
หลังนั่ง ณ ที่ใดที่หนึ่งรำพึงถึงอยู่ กัณธารมณ
นั้น ย่อมเป็นราวกะวามาสู่คลองในมาน-
ทวาร, (และ) เป็นราวกะว่าเวลาที่ทำ

คุณธวัชชย ธรรมวงศ์ธวัช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปุชากรณกาโล วีย โหติ. เอวํ มายิต- การบูชา. คันธารมณนยอมาสู่คลอง ควย
วเสน คนุธารมมณํ อาปาถํ อากัจฉติ. สามารถแหงกลันที่เคยสูคตมาแลวอย่างนี้.

ปณิตํ ปน ชาทนียํ วา โภชนียํ อนึ่ง เมื่อบุคคลใดชาทนีย โภชนียะอัน
วา สพรหมจารีหิ สหุติ สํวิภชิตฺวา ประณีต แลวแบ่งปันกันกับเพื่อนผู้ประพฤติ
ปริภุชชิตฺวา อปรภาเค ยตฺถ กตฺถจि พรหมจรรยาทั้งหลายแลวบริโภค ต่อมาภายหลัง
กฺุฑรุสกาทโภชนํ ลภิตฺวา "อสุกกาเล หลังใดโภชนะ มีหญากับแกเป็นต้น ในที่ใด
ปณิตโภชนํ สพรหมจารีหิ สหุติ สํวิภชิตฺวา ที่หนึ่งแลว รำพึงถึงว่า "ในสมัยโน้น เรา
ปริภุชชิตฺน"ติ อวาชุชฌมานสุสํ ตํ รสารมมณํ แบ่งปัน โภชนะอันประณีตกับเพื่อน ผู้ประพฤติ
ชีวหาทฺวาเร อาปาถํ อากตํ วีย โหติ, พรหมจรรยาทั้งหลายบริโภคแลว" รสารมณ
ปริภุชชิตฺนกาโล วีย โหติ. เอวํ มายิต- นั้นยอมเป็นเสมือนมาสู่คลองในชีวิตหาทวาร,
วเสน รสารมมณํ อาปาถํ อากัจฉติ. (และ) เป็นเสมือนเวลาที่บริโภค, รสารมณ
ยอมาสู่คลองควยสามารถแหงรส ที่ตนเคย
ได้ลิ้มแลวอย่างนี้.

มฺหุทํ ปน สุขสมฺผลสุสํ มณฺจํ วา อนึ่ง เมื่อบุคคลใช้สอยเตียงและตั้ง
ปีจํ วา อตุถรณํ วา ปาปุรณํ วา หรือเครื่องปลูก หรือผ้าห่มที่มีเนื้อละเอียด
ปริภุชชิตฺวา อปรภาเค ยตฺถ กตฺถจि อ่อนนุ่ม แลวภายหลังต้องนอนอย่างลำบาก
ทุกฺขเสยฺยํ กปฺเปตฺวา "อสุกกาเล เม ในที่ใดที่หนึ่ง แลวรำพึงถึงว่า "คราว
มฺหุทํ มณฺจปีจํ อตุถรณปาปุรณํ ปริภุชชิตฺน"ติ ก่อนโน้น เราเคยใช้สอยเตียงตั้ง เครื่อง
อวาชุชฌมานสุสํ ตํ โฝฏฺจพฺพารมมณํ ปลูก และผ้าห่มที่มีเนื้อละเอียด อ่อนนุ่ม

๑ ฉ. อตุถรณปาปุรณํ.

คุณวรีภรณ์ จันทรสมบัติ
อุทิศส่วนกุศลให้ คุณทวีป จันทรสมบัติ

อังกฤษสาธิต ป.-ท.๑-๒๖

กายทวาร อาปาถ อากต์ วย โหติ, สุขสมุผลส์ เวทียนกาโล^๑ วย โหติ. เอวํ ผุจวเสน โผฏฐัพพารมณํ อาปาถ อากจจติ.

มาแล้ว" โผฏฐัพพารมณํ ย่อมเป็นราว กะวามาสู่คลองในกายทวาร, (และ)ยอม เป็นจุดเวลาที่เสวย สัมผัสอันอ่อนนุ่ม. โผฏฐัพพารมณฺย่อมมาสู่คลอง ด้วยสามารถ แห่งสัมผัสที่เคยถูกตองมาแล้วอย่างนี้.

เอวํ สุทฺธมโนทวาระ ปสาทมฺภูณิกิจฺจ นตฺถิ, ปกตียา ทิฏฺฐสฺสขมายิตสายิต- ผุจวเสเนว เอตานิ อารมณานิ อาปาถมากจจฺจนฺตฺติ เวทิตฺตพฺพานิ.

ในมโนทวารแท้ ๆ กิจในการกระทบประสาท อย่างนั้นไม่มี, ตามปกติอารมณ์เหล่านี้พึง ทราบว่า มาสู่คลองใดด้วยสามารถแห่งรูปที่ เคยเห็น เสียงที่เคยฟัง กลิ่นที่เคยสูด รสที่ เคยลิ้ม และโผฏฐัพพะที่เคยถูกตองมาแล้ว.

อิทานิ ปกตียา ทิฏฺฐาทีนํ วเสน อาปาถกมเน อยมปโรปิ อฏฺฐกถามุตฺตโก นโย โหติ :

บัดนี้ ในการที่อารมณ์ไปสู่คลอง ด้วย สามารถแห่งรูปที่เคยเห็นตามปกติเป็นคั้นนั้น ยังมีนัยที่พ้นจากอรรถกถาเมื่อนี้ดังนี้ :

ทิฏฺฐํ สุตํ อุกฺขสมฺพนฺธนฺติ อิเม ตาว จ ทิฏฺฐาทโย เวทิตฺตพฺพา.

ก่อนอื่นควรทราบรูปที่เคยเห็นมาแล้วเป็นคั้น เหล่านี้ว่า ทิฏฺฐํ สุตํ อุกฺขสมฺพนฺธํ ดังนี้.

ตตฺถ ทิฏฺฐํ นาม ปญฺจทวารวเสน คหิตปฺพพํ. สุตฺนฺติ ปจฺจกฺขโต อทิสฺวา อนุสฺสวเสน คหิตา รูปาทโยว. เอเตหิ

ในคำว่า ทิฏฺฐํ สุตํ อุกฺขสมฺพนฺธํ นั้น รูปที่ เคยถือเอาด้วยสามารถแห่งทวารหา ชื่อว่า ทิฏฺฐํ. คำว่า สุตํ หมายถึง รูป เป็นคั้น ที่ถือ

^๑ ฉ. เวทิตกาโล.

ทวิหิปี สมุพฺพธํ อุกฺกยสมุพฺพธํ นาม.

เอาด้วยการไต่ขึ้น โดยไม่เห็นประจักษ์แก่
ตาตนเอง. อารมณ์ที่เกี่ยวข้องกันกับทิวระ
และสุตะทั้ง ๒ เหล่านี้ ชื่อ อุกฺกยสมุพฺพธํ.

อิติ อิมสํปิ ทิวฺจาทินํ วเสณ
เอตานิ มโนทฺวาเร อาปาถมากจฺจนฺตํ
เวทิตพฺพานิ. ตตฺถ ทิวฺจวเสณ ทาว
อาปาถกมณํ เหฏฺฐา ปญฺจหิ นเยหิ
วุตฺตเมว.

พึงทราบว่า อารมณ์เหล่านี้มาสู่คลองใน
มโนทวาร ด้วยสามารถแห่งรูปที่เห็นแล้ว
เป็นต้น แม่เหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้. ใน
บรรดารูปที่เห็นแล้วเป็นต้นนั้น การไปสู่คลอง
ด้วยสามารถแห่งรูปที่เห็นแล้ว ขาพเจ้าได้
เคยกล่าวไว้ในหนหลังโดย ๕ นัยมาก่อนแล้ว.

เอกจฺโจ ปน สุณฺทติ "ภควโต
ปญฺญาติสยนิพฺพตฺตํ^๑ เอวรูปํ นาม รูปํ,
อติมตฺตโร สทฺโท. กิสฺมิมฺหิ ปเทเส
เกสณฺจิปุํ ปุํผานํ อติมณฺญโณ คนฺโธ.
เกสณฺจิปุํ ฝลานํ อติมตฺตโร รโส. เกสณฺจิปุํ
ปาปฺรณาทินํ^๒ อติสุโข สมฺผลฺโส"ติ.
ตสฺส จกฺขุปฺปสวทาติมณฺญานํ วินา
สฺตมตฺตนาเนว ตานิ รูปาทินิ มโนทฺวาเร
อาปาถมากจฺจนฺตํ.

ก็บางคนไต่ขึ้นว่า "รูปเช่นนั้นของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นรูปเกิดจากบุญอัน
ยิ่งใหญ่, เสี่ยงไฟเราระยิบ. กลิ่นดอกไม้
บางชนิดในที่บางแห่งหอมชื่นใจยิ่ง. รสของ
ผลไม้บางชนิดอร่อยยิ่ง. สัมผัสของผ้าห่ม
เป็นต้น บางชนิดอ่อนนุ่มอย่างยิ่ง" ดังนี้.
รูปเป็นต้นเหล่านี้ ลึกแต่ว่า ไต่ขึ้น ไต่พัง
มาเท่านั้น ไม่ได้กระทบจักขุประสาทเป็นต้น
เลย ย่อมมาสู่คลองในมโนทวาร.

^๑ ส. ปญฺญาติสยผลนิพฺพตฺตํ.

^๒ ฉ. ปาปฺรณาทินํ.

คุณประภา พูนพิช อุทิศให้

นายเยื้อน-นางชะนาง พูนพิช, น.ส.ทรงดวง-นายศิริจิตร พูนพิช

อดสุเสตฺ ํ จิตฺตํ ตสฺมี รูเป วา สทฺเท
 วา ปสาทวเสณ, คนฺธาทีสุ อริยานํ
 ทาทุกามตาวเสณ, อญฺเณที ทินฺเนสฺ
 อนุโมทนาวเสณ วา ปวตฺตคฺติ. เอวํ
 สุตวเสณ เอตานิ มโนทฺวาเร
 อาปาถมากจฺจนฺตึ.

ครั้งนั้นจิตนั้นของบุคคลนั้น ย่อมเป็นไปด้วย
 อำนาจความเลื่อมใสในรูปหรือในเสียงนั้น,
 หรือยอมเป็นไปในกลิ่นเป็นต้น ด้วยอำนาจ
 ความเป็นผู้ปรารถนาจะถวาย แด่พระอริย-
 บุคคลทั้งหลาย, หรือด้วยอำนาจการอนุ-
 โมทนาในทานที่บุคคลอื่นถวายแล้ว. รูป
 เป็นต้นเหล่านั้นยอมมาสู่คลอง ในมโนทวาร
 ด้วยอำนาจเสียงที่ไดยิน ไต้ฟังมาอย่างนี้.

อปเรณ ปน ยถาวุตฺตานิ รูปาทีนิ
 ทิฏฺฐานิ วา สุตฺตานิ วา โหนฺตึ, ตสฺส
 "อิทิสํ รูปํ आयคึ อูปฺปชฺชนกพฺพุทธสฺสาปิ
 ภวิสฺสตี" ตีอาทินา นเยน จกฺขุปฺปสาทาที-
 มฺภฺญฺญํ วนา ทิฏฺฐสฺสฺตสมฺพนฺเชเนว ตานิ
 มโนทฺวาเร อาปาถมากจฺจนฺตึ.

รูปเป็นต้น ดังที่กล่าวแล้ว ย่อมเป็นรูป
 ที่บุคคลอีกคนหนึ่งได้เห็นหรือไดยินไต้ฟังมา,
 อารมณ์เหล่านั้น ย่อมมาสู่คลองในมโนทวาร
 ของบุคคลนั้น ด้วยความเกี่ยวเนื่องกันระ-
 หว่างรูปที่เคยเห็น และเสียงที่เคยไดยิน
 นั้นแล ทั้งที่ไม่ต้องมีการกระทบแห่งจักขุ-
 ประสาทเป็นต้น โดชนัยเป็นต้นว่า "รูปเช่นนั้น
 จักมีแม่แก่พระพุทธเจ้าที่จะอุปบัติในกาลต่อไป
 ขางหน้า ".

อดสุสฺ เญฺจสา วุตฺตนเยเนว เตสุ
 อญฺจตรารมฺมณํ อิทํ มหาจิตฺตํ ปวตฺตคฺติ.

เมื่อเป็นเช่นนี้ มหา(กุศล)จิตนี้ ที่มีอารมณ์
 ใดๆอย่างหนึ่ง มีรูปารมณ์เป็นต้น ย่อม

คุณประภา พูนพิช อุทิศให้

นายเยื่อน-นางชะนาง พูนพิช, น.ส.ทรงดวง-นายพิจิตร พูนพิช.

เอวี่ อุกยสมุพฺพชฺว เสน เอตานิ เป็นไป โดยนัยคั้งที่ไต่กล่าวมาแล้วในหน
มโนทฺวาเร อาปาถมาคจฺจนฺตึ. หลัง. อารมณฺ์เหล่านั้น ย่อมมาสู่คลองใน
มโนทวารด้วยความเกี่ยวเนื่องกัน ระหว่าง
รูปที่เคยเห็น และเสียงที่เคยได้ยินได้ฟังมา
อย่างนั้นแล.

อิทฺปิ จ มุขมตฺตเมว, สทุธารุจฺจ- ก็คำที่กล่าวมาแล้วเมื่อกี้ก็เป็นเพียงแนว
อาการปริวิตกทุกทีภูจินิษุณฺณกฺขนฺตึอาทึนํ ปน. ทางเท่านั้น, ส่วนการที่อารมณฺ์เหล่านั้นเข้า
วฺเสน วิตุถารโต เอเตสํ มโน- ถึงคลองในมโนทวารนั้น ฟังทราบโดยพิสดาร
ทฺวาเร อาปาถูปคมนํ^๑ เวทิตพฺพเมว. ด้วยสามารถแห่งศรัทธา ความพอใจ การ
ยสฺมา ปน เอวี่ อาปาถมาคจฺจนฺตานิ ตริภไปตามอาการ การตกลงใจด้วยการ
ภูตานิปี โหนฺตึ อภูตานิปี, ตสฺมา อัย พิจารณาอย่างถ้วนเป็นต้น. ก็เพราะเหตุที่
นโย อภูจกถายํ น คหิตโต. อารมณฺ์มาสู่คลองอย่างนี้ ย่อมเป็นจริงบ้าง
ไม่จริงบ้าง, ฉะนั้นในอรรถกถา พระ-
อรรถกถาจารย์จึงไม่ได้ถือเอาอันนี้.

เอวี่ เอเกการมฺมณฺ์^๒ ชวนํ ทฺวีสุ ชวนะที่มีอารมณฺ์อย่างหนึ่ง ๆ ฟังทราบว่า
ทฺวีสุ ทฺวาเรสุ อูปฺปชฺชตีติ เวทิตพฺพ. ย่อมบังเกิดขึ้นใน ๒ ทวารอย่างนี้. ก็ชวนะ
รูปารมฺมณฺ์หิ ชวนํ จกฺขุทฺวาเรปี อูปฺปชฺชตี ที่มีรูปเป็นอารมณฺ์ ย่อมบังเกิดขึ้นทั้งในจักขุ-

^๑ ฉ. ม. อาปาถคมนํ.

^๒ ก. เอกการมฺมณฺ์.

คุณประภา พูนพนิช อุทิศให้

นายเยื่อน-นางชะนาง พูนพนิช, น.ส.ทรงดวง-นายพิจิตร พูนพนิช

มโนทวา เบริ. สทฺทาทีอารมฺม ฅสุปี ทวารและนโมทวาร. แม้นในชวณะทั้งหลาย
เอเสว นโย. ที่มีเสียงเป็นต้น เป็นอารมณ์ ก็มีนัยเช่นนี้
เหมือนกัน.

ตตฺถ มโนทวา เร อุปฺปชฺชมานัน
รูปารมฺมณํ ชวนัน ทานมัย สීමมัย
ภาวนามยฺหิตี ทิวธิ โหติ. เตสุ เอเกกํ
กายกมฺมํ วจีกมฺมํ มโนกมฺมณฺหิตี ทิวธิ เมว
โหติ. สทฺทกนฺธรสโผฏฺฐพฺพชฺชมารมฺม ฅสุปี
เอเสว นโย.

ในชวณะทั้งหลายที่มีรูปเป็นต้น เป็น
อารมณ์นั้น ชวณะที่มีรูปเป็นอารมณ์ที่บังเกิด
ขึ้นในมโนทวาร ย่อมมี ๓ ประเภท คือ
เป็นทานมัย ๑ สීමมัย ๑ ภาวนามัย ๑.
ในบรรดาชวณะเหล่านั้น ชวณะแต่ละชวณะ
ย่อมมีกรรม ๓ ทั้งนี้คือ กายกรรม วจีกกรรม
และมโนกรรม. แม้นในชวณะทั้งหลายมีเสียง
กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมเป็นอารมณ์
ก็มีนัยเช่นเดียวกันนี้แล.

ตตฺถ รูปํ ทาว อารมฺมณํ กตฺวา
อุปฺปชฺชมานัน เอตํ มหากุสลจิตฺตํ นีลปีต-
โลหิตโธทาตวณฺ ฅสุ ปุพฺพวตฺถธาตฺตฺสุ
อณฺณตรํ สุกฺกนิมิตฺตสฺสงฺขาตํ อิกฺกัจจ กนฺตํ
มณابقํ รชนียํ วณฺณํ อารมฺมณํ กตฺวา
อุปฺปชฺชติ.

ในชวณะที่มีรูปเป็นต้น เป็นอารมณ์นั้น
ในเบื้องต้นมหากุสลจิตนี้ กระทำรูปให้เป็น
อารมณ์เกิดขึ้น ย่อมกระทำสี่ กล่าวคือสุกฺกนิมิต
อย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาคอกไม้ ผ้า
และธาดูทั้งหลาย ที่มีสีเขียว เหลือง แดง
ขาว อันเป็นที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ
นายินดี ให้เป็นอารมณ์เกิดขึ้น.

คุณประภา พูนพิช อุทิศให้

นายเขื่อน-นางชะนาง พูนพิช, น.ส.ทรงดวง-นายพิจิตร พูนพิช

ตสฺส อิมินา นิยมิตว เสน, ปริณามิต-
ว เสน, สมุททจารว เสน, อาภุชิตว เสน
จ กุสลํ นาม ชาคํ โทติ.

จิตของผู้นั้นชื่อว่า เป็นมหากุศลจิตแท้ ด้วย
สามารถแห่งความเป็นจิตที่กำหนดได้, ด้วย
สามารถแห่งการเปลี่ยนได้, ด้วยสามารถ
แห่งการประพฤตินั้นเคย และด้วยสามารถ
แห่งการผูกใจไว้ โดยนัยดังกล่าวแล้วนี้.

อารมฺมณว เสน ปเนตฺถ โสมนสฺส-
สทกตภาโว เวทิตพฺโพ. อภิฏจารมฺมณสฺมึ
หิ อุปฺปนฺนตฺตา เอตํ โสมนสฺสสทกตํ ชาคํ,
สทฺธาพหุลตาทีนึ เจตฺถ^๑ การณานิเยว.
อสุสฺสทฺธานํ หิ มิจฺฉาทิฏฺฐิกานญฺจ เอกนฺตํ
อภิฏจารมฺมณญฺตํ ตถาคตรูปํปิ ทิสฺวา
โสมนสฺสํ น อุปฺปชฺชติ.

ก็ความที่มหากุศลจิตดวงนี้ สหระตด้วย
โสมนัส พึงทราบว่าเป็นด้วยสามารถแห่ง
อารมณ์, จึงอยู่ จิตนี้ชื่อว่า สหระต ด้วย
โสมนัส เพราะบังเกิดขึ้นในอภิญญารมณ,
และความเป็นผู้มากด้วยศรัทธาเป็นต้น ย่อม
เป็นเหตุในเรื่องนี้โดยแท้. เพราะว่าสำหรับ
(โสมนัสย่อมไม่เกิดแก่)ผู้ที่ไม่ใช่ศรัทธา และ
ผู้ที่เป็นมิจฉาทิฐิแม่เห็นรูปพระตถาคตอันเป็น
อภิญญารมณโดยส่วนเดียวก็ไม่เกิดโสมนัส.

เย จ กุสลูปฺปตฺตึยฺ^๒ อานิสฺสํ น ปสฺสฺนฺติ,
เตสํ ปเรหิ อสุสฺสาทิทานํ กุสลํ
กโรนฺตานิปิ โสมนสฺสํ นูปฺปชฺชติ. ตสฺมา

ก็โสมนัสย่อมไม่เกิดแก่ชนพวกที่ไม่เห็นอานิ-
สงส์ในการสร้างกองการกุศล, แมคนเหล่า
อื่นจะช่วยให้เกิดอุตสาหะกระทำกุศลก็ตาม.

^๑ ฉ. สทฺธาพหุลตาทีนึ เปตฺถ.
^๒ ฉ. กุสลูปฺปวตฺตึยฺ.

สหุทธาพหุลตา วิสุทธทิมูลิตา อานิสส์-
ทสฺสาวิตาติ เอวมฺเปตฺถ โสมนสฺสสหคต-
ภาโว เวทิตพฺโพ.

อปิฉ เอกาทสธมฺมา ปิติสฺมโฆชฌงฺคสฺส
อุปปาทาย ลํวตฺตนฺตติ พุทฺธานุสฺสตี-ธมฺมา-
สงฺฆา-สีลา-จาคา-เทวตา-อุปสฺมานุสฺสตี
ลฺลขปฺกฺคฺลปรีวชฺชนตา สีนินฺทปฺกฺคฺลเสวนตา
ปสาทนียสฺสฺตฺตนฺตปจฺจเวกฺขณตา ตทธิมฺมุต-
ตาติ อิมฺเหปิ การณฺเหตฺถ โสมนสฺส-
สหคตภาโว เวทิตพฺโพ.

อิมสํ ปน วิตุฎาโร โฆชฌงฺควิภงฺเก
อาวิภวิสฺสตี.

กมฺมโต อุปฺปตฺติโต อินฺทริย-
ปรีปากโต กิเลสฺทურიฎาวโตติ อิมฺเห
ปเนตฺถ การณฺเหติ ฌาณสฺมฺปยุตฺตตา
เวทิตพฺพา.

เพราะฉะนั้นบัณฑิตพึงทราบความที่จิตสหฺรคต
ด้วยโสมนัสในเรื่องนี้แม้อย่างนี้ว่า ต้องเป็น
ผู้มากด้วยศรัทธา เป็นผู้มีที่สุหฺมคจก (และ)
เป็นผู้เห็นอานิสฺสเสมอทั้งนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ธรรม ๑๑ ประการ ย่อมเป็น
ไปเพื่อความเกิดขึ้นแห่งปิติสฺมโฆชฌงฺค คือ
พุทฺธานุสฺสตี ธมฺมานุสฺสตี สังฆานุสฺสตี สีลานุสฺสตี
จาคานุสฺสตี เทวตานุสฺสตี อุปสฺมานุสฺสตี การ
เว้นจากบุคคลที่เฝ้าราหมอง การคบบุคคล
ที่สฺนินท การพิจารณาพระสฺสฺตฺตนั้นตะอันเป็นที่ตั้ง
แห่งความเลื่อมใส และความเป็นผู้มีจิต
น้อมไปในพุทฺธานุสฺสตีเป็นต้นนั้น พึงทราบ
ความที่จิตสหฺรคตด้วยโสมนัส ด้วยเหตุต่างๆ
แมเหล่านี้ ด้วยประการดังนี้.

ส่วนความพิสดารแห่งเหตุเหล่านี้จักมีแจ้งใน
โฆชฌงฺควิภงฺก.

อนึ่ง พึงทราบความที่จิตสฺมฺปยุตฺตด้วย
ญาณ ด้วยเหตุต่าง ๆ เหล่านี้คือ โดยกรรม
โดยอุปบัติ โดยความเฝ้ารอบแห่งอินฺทริย และ
โดยความห่างไกลจากกิเลส.

คุณโณ สุขสมบัตติ

สร้างถวาย เป็นพุทธบูชา โดยเสด็จตามพระราชกุศล

โย หิ ปเรสํ ฌมฺมํ เทเสติ, อนวชฺ-
 ชานิ สิปฺปายตณกมฺมายตณวิชฺชาภูจฺจานานิ
 สิกฺขาเปตี, ฌมฺมกถิกํ สกฺกาโร กตฺวา
 ฌมฺมํ กถาเปตี, "อายตี ปณฺณวา
 ภวิสฺสามิ"^๑ติ ปตฺถนํ ปญฺจเปตฺวา
 นานปฺปการํ ทานํ เทติ, ตสฺส เอวรูปํ
 กมฺมํ อุปนิสฺสาย กุสลํ อุปฺปชฺชมานํ
 ฌานสมฺปยุตฺตํ อุปฺปชฺชติ.

อพฺยาปชฺเช^๑ โลเก อุปฺปนฺนสฺส วาปี
 ตสฺส ตตฺถ สฺขินิ ฌมฺมปทา ปลฺลวฺติ,^๒
 "ทนฺโธ ภิกฺขเว สตฺตฺปาโท, อถ โส
 สตฺโต ชิปปเมว วิเสสคามิ โหตี"^๓ติ
 อิมินา นเยน อุปฺปตฺตี นิสฺสายปี
 อุปฺปชฺชมานํ กุสลํ ฌานสมฺปยุตฺตํ
 อุปฺปชฺชติ.

แท้จริง ผู้ใดแสดงธรรมแก่คนเหล่าอื่น,
 สอนให้เขาศึกษาหลักวิชา อันเป็นบ่อเกิด
 แห่งศิลปะและการงานอันไม่มีโทษ, ถวาย
 สักการะแล้ว อาราธนาพระธรรมกถิก ให้
 กล่าวธรรมกถา, ตั้งความปรารถนาว่า
 "ต่อไป ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปัญญาเกิด"
 แล้วถวายทาน มีประการต่าง ๆ, กุศลจิต
 เมื่อบังเกิดขึ้นแก่ผู้นั้น ย่อมบังเกิดเป็นญาณ-
 สมฺปยุต เพราะอาศัยกรรมเช่นนั้น.

แมหากว่า เมื่อผู้นั้นเกิดในโลกที่หาความ
 เบียดเบียนกันมิได้ เป็นผู้มีความสุขในโลกนั้น
 บทแห่งธรรมย่อมเลื่อนลอย, กุศลจิตเมื่อ
 บังเกิดขึ้นย่อมบังเกิดเป็นญาณสมฺปยุต แม
 เพราะอาศัยอุปบัติโดยนัยตั้งนี้ว่า "ภิกษุทั้ง-
 หลาย การเกิดขึ้นของสติชา, แต่สัตว์นั้น
 ย่อมจะเป็นผู้บรรลุคุณวิเศษโดยเร็วพลัน".

^๑ ส. อพฺยาปชฺเช.

^๒ ก. วิลปนฺติ ; มุลฎีกา. ปลฺลวฺติ.

^๓ อง. จตฺก. ๒๑/๒๕๑.

คุณฉน สุขสมบัตติ

สร้างถวายเป็นพุทธบูชา โดยเสด็จตามพระราชกุศล

ตถา อินฺทฺริยปริปากํ อุปคตํ ปณฺญา-
ทสภุปฺตคตํ อินฺทฺริยปริปากํ นิสฺสายปิ
กุสลํ อุปฺปชฺชํมานํ ฅาณสมฺปยุตฺตํ อุปฺปชฺชติ.

อนึ่ง กุศลจิตที่บังเกิดแม้เพราะอาศัยความ
แก่กล้าแห่งอินทรีย์ของสัตว์ ผู้เข้าถึงความ
แก่กล้าแห่งอินทรีย์ ผู้ถึงปัญญาทสภะ (ทสภะ
ที่ปัญญากำลังเฟื่อง) ชื่อว่าเกิดขึ้นเป็นญาณ-
สัมปยุต.

เยหิ ปน กิเลสํ วิภฺษมฺภิตา, เตสํ
กิเลสํทฺฐีภาวํ นิสฺสายปิ อุปฺปชฺชํมานํ กุสลํ
ฅาณสมฺปยุตฺตํ อุปฺปชฺชติ. วุตฺตํปิ เจตฺ :
"

ส่วนกุศลจิตที่เกิดขึ้น แม้เพราะอาศัยความ
ที่บุคคลผู้ชมกิเลสไฉนนั้น, เป็นผู้ห่างไกลจาก
กิเลส ย่อมเกิดเป็นญาณสัมปยุต. สมดังที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าไตรสรัสไว้ว่า :

"โยคา เว ชายตี ฐฺริ
อโยคา ฐฺริสงฺขโย
เอตํ เทวธา ปถิ ฅตฺวา
ภวาย วิภวาย จ
คตคตํ นินฺเวเสยฺย
ยถา ฐฺริ ปวตฺตติ"^๑ติ.

"ปัญญา (ฐฺริ) ย่อมเกิดแต่การประกอบ
แล ความเสื่อมแห่งปัญญาย่อมเกิด
เพราะการไม่ประกอบ เมื่อทราบทาง
๒ แพร่ง คือทางแห่งความเจริญและ
ความเสื่อมนี้แล้วพึงตั้งตนไว้โดยประ-
การที่ปัญญาจะเจริญออกงามฉะนั้น".

เอวํ กมฺมโต อุปฺปตฺติโต อินฺทฺริย-
ปริปากโต กิเลสํทฺฐีภาวโตติ อิมฺหิ

พึงทราบความที่จิตเป็นญาณสัมปยุต
ด้วยเหตุเหล่านี้คือ โดยกรรม โดยอุปบัติ

^๑ พ. ธ. ๒๔/๔๒.

การณเหติ ฌาณสมุปยุตตตา เวทิตพฺพา.

โดยความแก่กล้าแห่งอินทรีย์ และโดยความเป็นผู้ห่างไกลจากกิเลส ด้วยประการฉะนี้.

อปิ จ สตฺต ฌมา ฌมฺมวิจย-
สมฺโพชฌงฺคสฺส อฺปฺปาทาย สํวตฺตนฺตํ
ปริปุจฺจกฺกตา วตฺตวิสฺสทกิริยา อินฺทฺริย-
สมตฺตปฏิปาทนา ทฺวปฺปญฺญปฺกฺคฺลปฺริวชฺชนา
ปฺญฺญวณฺตปฺกฺคฺลเสวนา คมฺภีรฌาณจฺริย-
ปจฺจเวกฺขณา ตทธิมฺตฺตตาตี อิมฺเหปิ
การณเหตฺถ ฌาณสมุปยุตตตา เวทิตพฺพา.

อีกประการหนึ่ง ธรรม ๗ ประการ
ย่อมเป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นแห่งธรรมวิจย-
สัมโพชฌงค์ คือความเป็นผู้ชอบไต่ถาม การ
กระทำวัตรุภายในภายนอกให้มองแผ้ว การ
ปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน การเว้นบุคคลที่
โฉกเขลา การคบหาบุคคลที่มีปัญญา การ
พิจารณาจรรยาด้วยญาณอันลึกซึ้ง และความ
เป็นผู้มีจิตน้อมไปในคุณ มีความเป็นผู้ชอบ
ไต่ถามเป็นต้น ฟังทราบความที่จิตเป็นญาณ-
สัมปยุต ด้วยเหตุแม่เหล่านี้ ด้วยประการ
ฉะนี้.

อิมสํ ปน วิตฺถาโร โพชฌงฺก-
วิงฺคณฺณกถาย^๑ อววิภวิสฺสตี.

ส่วนความพิสดารแห่งเหตุเหล่านี้ จักปรากฏ
รายละเอียดในอรรถกถาโพชฌงกวิภังค์

เอว ฌาณสมุปยุตฺตํ หุตฺวา
อฺปฺปนฺนญฺเจตฺติ อสงฺขาเรน อปฺปโยเคน

จิตที่เกิดขึ้นเป็นญาณสัมปยุตดังกล่าว
มา ชื่อว่าเป็นอสังขาริก เพราะเกิดด้วย

^๑ ฉ. โพชฌงฺกวิภังฺเก สมฺโมหฺริโนทณิ.

๔๐๓-๑๔.

อนุบายจินตนาย อุปฺปนฺนตฺตา อสงฺขาริโก อสงฺขาร ไม่มีอะไรปรุงแต่ง ไม่มีปโยค
 นาม ชาคฺ. ตยิทํ รชนียวณฺณารมฺมณํ ไม่ไขทวยการคิดทวยอุบาย. จิตที่เป็น
 หุตฺวา อุปฺปชฺชฺมานเมว ติวิเชน นียเมน อสงฺขาริกนั้นเป็นจิตมีสี่ที่นำยินดีเป็นอารมณ์
 อุปฺปชฺชฺติ ทานมยฺ วา โหติ สีมยฺ วา เมื่อเกิดขึ้น ย่อมบังเกิดขึ้นทวยการกำหนด
 ภาวนามยฺ วา. (นิยม) ๓ ประการทีเดียว คือทานมัย สีมัย
 และภาวนามัย.

กถํ? ยทา ทิ นีลปิตฺโตทิตทาเตสุ. ถาไมว่า เกิดอย่างไร? ติอบว่า
 ปุปฺผาทีสุ อณฺณตรํ ลมิตฺวา วณฺณวเสน ก็เมื่อใดบุคคลใดดอกไม้ที่มีสี่เขียว เหลือง
 อากุชิตฺวา "วณฺณทานํ มยฺหนฺ"ติ พุทฺธ- แดง หรือขาว เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง
 รตนาทีนิ ปุเชติ, ตทา ทานมยฺ โหติ. แล้วคำนึงทวยสามารถแห่งสี่ บุษยาพุทธรัตนะ
 เป็นต้น ทวยคิดว่ "เราถวายสี่เป็นทาน"

ตตฺริทํ วตฺถุ :

ภณฺฑทฺวาริกสงฺฆมิตฺโต กิร เอกํ ไต่สกับมาว่า ผู้รักษาเรือนคลังชื่อ
 สุวณฺณขจิตฺ^๑ วตฺถุ ลมิตฺวา "อิทฺปิ วตฺถุ สงฺฆมิตร ไต่ผลลายทองผืนหนึ่ง คิดว่ "ผ้า
 สุวณฺณวณฺณํ, สมฺมาสมฺพุทฺโธปิ สุวณฺณ- ผืนนี้มีสี่เป็นทอง, แม่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 วณฺโณ, สุวณฺณวณฺณํ วตฺถุ สุวณฺณวณฺณสุเสว ก็มีพระฉวีวรรณคฺจทอง, ผ้าสี่ทองเหมาะสม

^๑ ฉ. อสงฺขาริ.
^๒ ก. สุวณฺณขจิตฺ.

คุณพิศิษฺฐ์ คัชฌาภิรมยฺ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพททบชา

ฉบับสาธิต. ม.ป.ท. ๑-๒๓

อนุจฉวิกิ, อมหากณฺจ วณฺณทานิ แก่ท่านผู้มีฉวีวรรณดุจทองเท่านั้น, และเรา
ภวิสฺสตี"ติ มหาเจติเย อาโรเปสิ. ก็จักได้ไหวรรณะเป็นทาน" ดังนี้ จึงเอาขึ้น
เอวรฺุเปปิ กाले ทานมัยิ โหตีติ ไปหมองคัมมหาเจติย. ญาณสัมปยุตกุศลจิตใน
เวทิตัพพ. กาลแม่เช่นนั้น ฟังทราบว่าเป็นทานมัยิ.

ยทา ปน ตถารูปเมว เทยฺยธมฺมํ ลภิตฺวา หนึ่ง ในกาลใดบุคคลได้ไทยธรรมเช่นนั้น
"มยฺหิ กุลวํโส กุลตฺนฺติ กุลปฺปเวณฺิ แลละ แล้วบูชาพระรัตนตรัย มีพระพุทธ-
เอสา, กุลวตฺตํ เอตฺนฺ"ติ พุทฺธรตนาทีนึ รัตนะเป็นต้น ด้วยความตั้งใจว่า "การ
ปุเชติ, ตทา สीलมัยิ โหติ. กระทำเช่นนั้นเป็นวงศ์ตระกูล เป็นระเบียบ
แบบแผนตระกูล เป็นประเพณีตระกูล เป็น
ขอประพฤติปฏิบัติแห่งตระกูลของเรา" ดังนี้,
ญาณสัมปยุตกุศลจิตในกาลนั้น ฟังทราบว่าเป็น
เป็นสීමมัยิ.

ยทา ปน ตาทีเสณ วตฺตุนา รตนตฺตยสฺส หนึ่ง ในกาลใดบุคคลกระทำการบูชาพระ-
ปุชฺชํ กตฺวา "อัยิ วณฺโณ ชยฺหิ คจฺฉิสฺสตี, รัตนตรัยด้วยสิ่งของเช่นนั้น แล้วเริ่มตั้ง
วยฺหิ คจฺฉิสฺสตี"ติ ขยวยฺหิ ปญฺจเปติ, ตทา ความลึ้นไปเลื่อมไปว่า "วรรณะเช่นนั้น จัก
ภาวนามัยิ โหติ. ถึงความลึ้นไป, จักถึงความเลื่อมไป" ดังนี้,
ญาณสัมปยุตกุศลจิตในกาลนั้น ฟังทราบว่าเป็น
เป็นภาวนามัยิ.

คุณนง เยาวี พงษ์กษัตริย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทานมัย ปน หุตฺวา วุตฺตมานปี
 ยทา คีณิ รตนานิ สหฺตฺเถน ปุเชนฺตฺสฺส
 ปวตฺตติ, ตทา กายกมฺมํ โหติ, ยทา
 คีณิ รตนานิ ปุเชนฺโต ปุคฺคทธาร-
 ทาสกมฺมกรโปริสาทโยปิ อาณา เปตฺวา
 ปุชาเปติ, ตทา วจีกมฺมํ โหติ. ยทา
 ตเมว วุตฺตปฺปการํ วิชฺชฺมานกวัตถุ
 อารพฺภ "วณฺณทานํ ทสฺสามี"ติ จินฺเตติ,
 ตทา มโนกมฺมํ โหติ.

อนึ่ง ญาณสัมปยุตกุศลจิต แม้เป็น
 ทานมัยเป็นไปอยู่ ในกาลใดเป็นไปแก่ผู้บูชา
 พระรัตนตรัยด้วยมือของตน, ในกาลนั้นพึง
 ทราบว่าเป็นกายกรรม, ในกาลใดบุคคล
 เมื่อจะบูชาพระรัตนตรัยยอมใช้บุตร ภรรยา
 ทาส กรรมกร และบุรุษเป็นต้น ให้บูชา
 แทน, ในกาลนั้นพึงทราบว่าเป็นวจีกรรม.
 ในกาลใด บุคคลปรารถถึงสิ่งของที่มีอยู่ ซึ่ง
 มีประการตั้งกล่าวแล้วนั้นแหละ คิดว่า "เรา
 จักถวายวโรวณะเป็นทาน" ดังนี้, ในกาลนั้น
 พึงทราบว่าเป็นมโนกรรม.

วินยปริยายํ ปตฺวา หิ^๑ "ทสฺสามี
 กริสฺสามีติ วาจา ภินฺนวา โหติ"^๒ อิมินา
 ลกฺขณฺเณ ทานํ นาม โหติ. อภิธมฺม-
 ปริยายํ ปตฺวา ปน วิชฺชฺมานกวัตถุ
 อารพฺภ "ทสฺสามี"ติ มนฺসা จินฺตติกาลโต
 ปฏฺจาย กุสลํ โหติ. อปรภาเค กาเยน
 วา วาจา ย วา กตฺตพฺพํ กริสฺสตีติ วุตฺตํ.

เพ่งตามสำนวนพระวินัยแล้ว ญาณสัมปยุต-
 กุศลจิต ชื่อว่าย่อมเป็นทาน โดยลักษณะนี้คือ
 "เปล่งวาจาวา เราจักให้ จักกระทำ" ดังนี้,
 แต่ถาจะเพ่ง ตามสำนวนพระอภิธรรมแล้ว
 ญาณสัมปยุตกุศลจิต ย่อมเป็นกุศล นับตั้งแต่
 กิตติด้วยใจ ปรารถถึงสิ่งของที่มีอยู่ว่า "เรา
 จักให้" ดังนี้. อธิบายว่า ต่อจากนั้นมาเขา

^๑ ก. ปตฺวาปี.

^๒ วิ. มหา. ๒/๑๕๐.

ก็จักกระทำกรรมที่ควรกระทำทางกาย หรือ
วาจา.

เอวี่ ทานมย์ กายวจีมนอกมมวเสเนว
ตีวิธั โหติ.

รวมความว่าญาณสัมปยุตกุศลจิตที่เป็นทานมัย
ย่อมเป็นได้ทั้ง ๓ อย่าง คือ กายกรรม
วจีกรรม และมโนกรรม.

ยทา ปน ตั วุตตูปการั วตุถุ
ลภิตวา กุลวีสาทิวเสเน สหตุตา รตนตุตยั
ปฺุเชติ, ตทา สีสมย์ กายกมฺม โหติ.
ยทา กุลวีสาทิวเสเนว ปุตฺตทหาราทโย
อาณาเปตฺวา ปุชาเปติ, ตทา วจีกมฺม
โหติ. ยทา "มยฺหิ กุลวีสเ กุลตฺนฺติ
กุลปฺปเวณี เอสา, กุลวตุตฺ อेतฺนฺ"ติ
วิชฺชมานกฺวตุถุ อารพฺภ "วณฺณทานัน
ทสฺสามี"ติ จินฺเตติ, ตทา มโนกมฺม
โหติ.

ส่วนในกาลใดบุคคลใดสิ่งของมีประ-
การตั้งกล่าวแล้ว บุษาพระรัตนตรัยด้วยมือ
ของตนตามวงศ์ตระกูลเป็นต้น, ญาณ-
สัมปยุตกุศลจิตที่เป็นศีลมัย ในกาลนั้นเป็น
กายกรรม, ในกาลใดใช้ไห้บุตรและภรรยา
เป็นต้น บุษาคตามวงศ์ตระกูล, ในกาลนั้น
เป็นวจีกรรม. ในกาลใดบุคคลคิดว่า "เรา
จักให้วรรณะเป็นทาน" ปราารภถึงสิ่งของที่มี
อยู่ด้วยความตั้งใจว่า "การกระทำเช่นนี้
เป็นวงศ์ตระกูล เป็นระเบียบแบบแผน
ตระกูล เป็นประเพณีตระกูล, เป็นข้อ
ประพฤติปฏิบัติ แห่งตระกูลของเรา" ดังนี้,
ญาณสัมปยุตกุศลจิตที่เป็นศีลมัย ในกาลนั้น
เป็นมโนกรรม.

อาจารย์ปราณี สำเร็จราชย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวี่ สีสมย์ กายวจิม โนกมุวเสน ทิวธิ โหติ.

รวมความว่า ญาณสัมปยุตกุศลจิตที่เป็นสีสมย์ ย่อมเป็นได้ทั้ง ๓ อย่าง คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม.

ยทา ปน ตั วุตตูปการั วตุถุ ลภิตฺวา ตีณิ รตนานิ ปุเชตฺวา จงฺกมนฺโต ขยวยั ปฏฺจเปติ, ตทา ภาวนามยั กายกมุ มั โหติ. วาจา ย สมุสนั ปฏฺจเปนฺตสฺส วจีกมุ มั โหติ. กายจฺกวาจฺกานิ อโจเปตฺวา มนสาว สมุสนั ปฏฺจเปนฺตสฺส มโนกมุ มเมว โหติ.

ส่วนในกาลใดบุคคลใดสิ่งของมีประ- การตั้งกล่าวแล้วนั้น เริ่มกำหนดความสิ้นไป และเสื่อมไป เติมนุชาพระรัตนตรัยอยู่, ญาณสัมปยุตกุศลจิตที่เป็นภาวนามยัในกาลนั้น เป็นกายกรรม. ญาณสัมปยุตกุศลจิตที่เป็น ภาวนามยัของผู้เริ่มกำหนดการพิจารณาด้วย วาจาเป็นวจีกรรม. ญาณสัมปยุตกุศลจิตที่เป็นภาวนามยัของผู้ไม่ทำองค์ คือกายหรือ วาจาให้เคลื่อนไหว เริ่มกำหนดการพิจารณา เฉพาะทางใจเท่านั้น เป็นมโนกรรมอย่าง เดียว.

เอวี่ ภาวนามยั กายวจิม โนกมุวเสน ทิวธิ โหติ.

รวมความว่า ญาณสัมปยุตกุศลจิตที่เป็น ภาวนามยั ย่อมเป็นได้ทั้ง ๓ อย่าง คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม.

17

อังกฤษสาธิต ป.-พ.๑-๒๗

อาจารย์ปราณี สำ เร็จราชย์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวเมตฺถ^๑ รูปารมฺมณํ กุสลํ ติวิชฺฌณ-
กิริยาวตฺถุวเสน นวหิ กมฺมทฺวาเรหิ
ภาเชตฺวา ทสฺเสสิ ฐมฺมราชา. สทฺทา-
รมฺมณาทีสุปี เอเสว นโย.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระธรรมราชา
ทรงจำแนกแสดงกุศลจิตซึ่งมีรูปเป็นอารมณ์
โดยทวารแห่งกรรม ๘ อย่าง ด้วยอำนาจ
บุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง ดังพรรณนามาฉะนี้.
แม้ในกุศลจิตที่มีเสียงเป็นอารมณ์เป็นต้น ก็มี
นัยอย่างนี้เหมือนกัน.

ภเวริสทฺทาทิสฺสุ หิ รชนียสทฺท.
อารมฺมณํ กตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว
คฺคิ นียเมหฺตํ กุสลํ อุปฺปชฺชติ.

ความจริงกุศลจิตนั้นรับเสียงที่น่ายินดี
ในบรรดาเสียงกลองเป็นต้น มาเป็นอารมณ์
แล้ว ย่อมเกิดขึ้นตามข้อกำหนด ๓ อย่าง
โดยนัยที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้นแล.

ตตฺถ สทฺทํ กนฺทมูลํ วิย อุปฺปาฏฺเตว,
นีลุปฺพลหตฺถกํ วิย จ หตฺถเด สเปตฺวา
ทาตุํ นาม น สกฺกา, สวตฺถกํ ปน กตฺวา
เทนฺโต สทฺททานํ เทติ นาม.

ในสัททอารมณ์นั้น ใคร ๆ ไม่สามารถจะหยิบ
ยกเสียงวางไว้ในมือ เหมือนถอนราก
เงาบัว, และเหมือนวางกำดอกบัวเขียว
ไว้ในมือได้, แต่บุคคลให้เสียงพร้อมทั้งวัตถุ
ชื่อว่า ให้เสียงเป็นทาน.

ตสฺมา ยทา "สทฺททานํ ทสฺสามิ"ติ
ภเวริมฺหิงฺกาทิสฺสุ อญฺญตรฺตฺริเยน คิณฺณ

เพราะฉะนั้น ในกาลใดก็ควา "เราจัก
ถวายเสียงเป็นทาน" จึงทำการบูชาพระ-

^๑ ฉ. เอวเมตฺ.

รัตนานัน อุปหาริ กโรติ, "สทททานัน
เม"ติ เภริอาทีนิน วชุชาเปติ, ฐมมกถิก-
ภิกขุณัน สรภะสชชเตลผาณิตาทีนิน เทติ,
ฐมมสุสวานัน โฆเสติ, สรภณณัน ภณติ,
ฐมมกถิกกเถติ, อุปนินินนกกถิกก อุนุโมทนกกถิก
กเถติ, ตทา ทานมยเยว โหติ.

รัตนตรัยด้วยเครื่องดนตรีอย่างใดอย่างหนึ่ง
มีกลองและตะโพนเป็นต้น, คิดว่า "เรา
จักถวายเสียงของเราเป็นทาน" ดังนี้แล้ว
จึงให้ขลุ่ย เครื่องดนตรีที่มีกลองเป็นต้นเสีย,
ถวายยาบำรุงเสียง น้ำมันงา และน้ำอ้อย
เป็นต้น แก่ภิกษุผู้เป็นพระธรรมกถิก, โฆษณา
การฟังธรรม, กล่าวสรภัญญะ, กล่าว
ธรรมกถา, กล่าวอุปนินนกกถา กล่าว
อุนุโมทนากถา, กุศลจิตในกาลนั้นจัดเป็น
ทานมัย.

ยทา เอตเทว วิชานัน กุลวสาทิวเสณ
วตุตวเสณ กโรติ, ตทา สीलมยเยว โหติ.

ในกาลใดบุคคลกระทำวิธีดังกล่าวนี้ ด้วย
อำนาจประพบัติตามวงศ์ตระกูลเป็นต้น ด้วย
อำนาจวัตรปฏิบัติของตน, กุศลจิตในกาลนั้น
จัดเป็นศีลมัย.

ยทา สัพพเมต^๓ กตุวา "อัย เอตุตโก
สทโท พุรหุมโลกปุมมาโณปี หุตวา ขย

ในกาลใดบุคคลกระทำวิธีนี้ทั้งหมดแล้ว เริ่ม
กำหนดการพิจารณาว่า "เสียงมีประมาณ

^๑ ฉ. จปาเปติ.

^๒ ฉ. กโรติ.

^๓ ฉ. สัพพมุเปติ.

คมิสฺสตี, วย คมิสฺสตี^๑ตี สมฺมสนํ แทนนี้ ถึงจะมีขนาดเท่าพรหมโลก ก็จักถึง
ปฏฺจ เปตี, ตทา ภาวนามยํ โหตี. ความสิ้นไป, ความเสื่อมไป" ดังนี้, กุศลจิต
ในการนั้นจักเป็นภาวนามยํ.

ตตฺถ ทานมยํ ตาว ยทา เภริอาทีนึ ในบรรดาบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่างนั้น
คเหตุวา สหตฺถา อุปหารํ กโรตี, จะกล่าวถึงกุศลจิตที่จักเป็นทานมยํก่อน ใน
นิจฺจูปหารตฺถาย จเปนุโตปิ สหตฺถา กาลใด บุคคลถือเครื่องดนตรีมีกลองเป็นต้น
จเปตี, "สทฺททานํ เม"ตี ธมฺมสฺสวณํ กระทบการบูชา(พระรัตนตรัย) ด้วยมือของ
โฆเสตุํ คจฺฉตี, ธมฺมกถํ สรภณฺณํ กาทํ ตนเอง, แมจะวางถวายไว้เพื่อเป็นเครื่อง
วา คจฺฉตี, ตทา ภายกมฺมํ โหตี. บูชาประจำ ก็วางถวายไว้ด้วยมือของ
ตนเอง, คิดว่า "เราจะถวายเสี่ยงเป็น
ทาน" ดังนี้ แล้วเดินโฆษณาการฟังธรรม,
เดินกล่าวธรรมกถา หรือเดินสวดสรภัญญะ,
กุศลจิตในกาลนั้นจักเป็นกายกรรม.

ยทา "คจฺฉณ ตาตา, อมฺหากํ สทฺททานํ ในกาลใดบุคคลสั่งว่า "เนอะพ้อทั้งหลาย
ตีณฺณํ รตนานํ อุปหารํ กโรธา"ตี จงไป, กระทบการถวายเสี่ยงของพวกเรา
อาณา เปตี, "สทฺททานํ เม"ตี เป็นทาน ให้เป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัย",
"เจตียงฺกณเ" อิมํ เภรี, อิมํ มุทิงฺกํ คิดว่า "เราจะถวายเสี่ยงเป็นทาน" ดังนี้

^๑ ฉ. เจตียงฺกณเ.

จเปณา"ติ อาณาเปติ, สยเมว ฌมฺมสุ-
 ส่วน โมเสติ, ฌมฺมกถิ กเถติ, สรภณฺณ
 ภณติ, ตทา วจีกมฺม โหติ.

แล้วส่งผู้อื่นว่า "พวกท่านวางกลองนี้,
 ตะโพนนี้, ไวที่เนินพระเจดีย์เถิด" ดังนี้,
 ตนเองโฆษณา การฟังธรรม, กล่าวธรรม-
 กถา, สวดสรภัญญะ, กุศลจิตในกาลนั้น
 จัดเป็นวัจกรรม.

ยทา กายงฺควาจฺจฺตานิ อโจเปตฺวา
 "สทฺททานํ ทสฺสามิ"ติ วิชฺชมานกฺวตฺถุ
 มนสา ปริจฺจชติ, ตทา มโนกมฺม โหติ.

ในกาลใดบุคคลไม่ทำองค์ คือกายหรือวาจา
 ให้เคลื่อนไหว คิดว่า "เราจักถวายเสียง
 เป็นทาน" ดังนี้ แล้วน้อมใจบริจาคลังของ
 ที่มีอยู่, กุศลจิตในกาลนั้นจัดเป็นมโนกรรม.

สี่ลมยปี "สทฺททานํ นาม มยฺหิ
 กุลวโส กุลตฺนฺติ กุลปฺปเวณิ"ติ เภริอาทีหิ
 สหฺตฺถา อุพหริ กโรนฺตฺสฺส, เภริอาทีนึ
 สหฺตฺถา เจตียงฺคณาทีสุ จเปนฺตฺสฺส,
 ฌมฺมกถิกานํ สร เกสฺชฺชํ สหฺตฺถา ททฺนฺตฺสฺส,
 วตฺตสีเสน ฌมฺมสุสฺวานโมสนฺตฺมฺมกถากถน-
 สรภณฺณภณนฺตฺถาย จ กจฺจนฺตฺสฺส กายกมฺม
 โหติ.

เมื่อบุคคลคิดว่า "ธรรมคาถารถวาย
 เสียงเป็นทาน เป็นวงศ์ตระกูล เป็นระเบียบ
 แบบแผนตระกูล เป็นประเพณีตระกูลของ
 เรา" ดังนี้แล้วกระทำเครื่องดนตรี มีกลอง
 เป็นต้น ให้เป็นเครื่องบูชา(พระรัตนตรัย)
 ด้วยมือของตนเองก็ดี, วางเครื่องดนตรี
 มีกลอง เป็นต้น ถวายไวที่เนินพระเจดีย์
 เป็นต้น ด้วยมือของตนเองก็ดี, ถวายยา
 บำรุงเสียงแก่พระธรรมกถึก ด้วยมือของ
 ตนเองก็ดี, เดินไปเพื่อโฆษณาการฟังธรรม

อาจารย์ปราณี สำเร็จราชย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กล่าวธรรมกถาและสวดสรภัญญะ โดยมุ่งถึง
วัตรปฏิบัติของตระกูลก็ดี กุศลจิตแม่เป็น
สีลมัย ก็จัดเป็นกายกรรม.

"สทฺททานํ นาม อมหากํ กุลวโส กุลตฺตติ เมื่อบุคคลใช้คนอื่นว่า "ธรรมดาการถวาย
กุลปฺปเวณิ, คจฺจนฺต ตาตา, พุทฺธรตนาทินิ เสียงเป็นทาน เป็นวงศ์ตระกูล เป็นระเบียบ
อุปหารํ กโรธา"ติ อาณาเปนุตฺตสฺส, แบบแผนตระกูล เป็นประเพณีตระกูลของ
กุลวสฺวเสเนว อตฺตนา ธมฺมกถํ วา พวกเรา, แน่พอทั้งหลาย จงไป, กระทำ
สรภญฺญํ วา กโรนฺตสฺส จ วจฺจิมฺมํ โหติ. การบูชาพระรัตนตรัย มีพระพุทธรัตน
เป็นตน", และกล่าวธรรมกถา หรือสวด
สรภัญญะควยตนเอง ควยอํานาจวงศ์ตระกูล
เช่นเดียวกัน กุศลจิตที่เป็นสีลมัย จัดเป็น
วจีกรรม.

"สทฺททานํ นาม มยฺหิ กุลวโส, สทฺททานํ กุศลจิตที่เป็นสีลมัยของผู้คิดว่า "ธรรมดา
ทสฺสํสามิ"ติ กายจฺควาจจฺคานิ อโจเปตฺวา การถวายเสียงเป็นทาน เป็นวงศ์ตระกูล
มนสาว วิชฺชมานกฺวตฺถุํ ปริจฺจชนฺตสฺส ของเรา, เราจักถวายเสียงเป็นทาน"
ตทา มโนกมฺมํ โหติ. ดังนี้ แล้วไม่ทำองค์ คือกายหรือวาจาให้
เคลื่อนไหว น้อมใจอย่างเดียว บริจาค
สิ่งของที่มีอยู่ จัดเป็นมโนกรรม.

อาจารย์ปราณี สำ เร็จราชย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ภาวนามยปิ ยทา จงฺกมนฺโต สทฺเท
 ขยวํ ปฏฺสเปติ, ตทา กายกมฺมํ กายกรรมใด, ในเมื่อบุคคลเริ่มกำหนด
 โหติ. กายงฺคํ วา ขน อโจเปตฺวา ความสิ้นและความเสื่อมไปในเสียง เติ
 วาจา ย สมนฺตสฺส วจฺจกมฺมํ โหติ. จงฺกรมอยฺ. หรือว่า กุศลจิตที่เป็นภาวนามย
 กายงฺควา จงฺกานิ อโจเปตฺวา มนสฺวา ของผู้ไม่ทำองค์ คือกายให้เคลื่อนไหว
 สทฺทายตฺนํ สมนฺตสฺส มโนกมฺมํ โหติ. พิจารณาทางวาจาจัดเป็นวจีกรรม. กุศลจิต
 ที่เป็นภาวนามยของผู้ไม่ทำองค์คือกาย หรือ
 วาจาให้เคลื่อนไหว พิจารณาสัททายนะ
 ทางใจอย่างเดียว จัดเป็นมโนธรรม.

เอวํ สทฺทธารมฺมณฺปิ กุสลํ ทิวิธปุญฺญกิริยา- พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระธรรมราชา
 วตฺตฺวเสน นวหิ กมฺมทฺวาเรหิ ภาเซตฺวา ทรงจำแนกกุศลจิต แม้ที่มีเสียงเป็นอารมณ์
 ทสฺเสสิ ธรรมราชา. โดยทวารแห่งกรรม ๘ อย่าง โดยบุญกิริยา-
 วัตถุ ๓ อย่าง ทั้งพรรณนามาจะนี้.

มฺลคฺนฺธาทีสุปิ รชนฺียคฺนฺธํ อารมฺมณฺ
 กตฺวา เหนฺจฺจา วุคฺตฺนเยเนว ตีหิ ยินดี แม้ในบรรดากลิ่นที่เกิดจากรากเป็นต้น
 นิยา เมเหตฺ^๑ กุสลํ อุปฺปชฺชติ. มาเป็นอารมณ์แล้ว ย่อมเกิดขึ้นตามข้อกำหนด
 ๓ อย่าง โดยนัยที่กล่าวแล้วในเบื้องต้นนั้น-
 เอง.

^๑ จ. นียเมเหตฺ.

ตตุถ ยทา มุลกนุธาทีสุ ยงฺกิญฺจิ กนุธํ
ลภิตฺวา กนุชฺวเสณ อากุชิตฺวา "กนุชทานํ
มยฺหนฺ"ติ พุทฺธรตนาทีนึ ปุเชติ, ตทา
ทานมยํ โหตีติ สพฺพํ วณฺณทาเน
วุตฺตนเยเนว วิตุถารโต เวทิตพฺพํ.

ในคันธารมณันั้น ในกาลใดบุคคลใดกลืน
อย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดากลิ่นที่เกิดจาก
รากเป็นต้น คำนึงถึงด้วยอำนาจกลิ่น คิดว่า
"เราจะถวายกลิ่นเป็นทาน" ดังนี้ ย่อมบูชา
พระรัตนตรัยมีพระพุทธรัตนะเป็นต้น, กุศลจิต
ในกาลนั้นจักว่าเป็นทานมัย พึงทราบขอ
ความทั้งหมดดังที่กล่าวมาโดยพิสดาร ตาม
นัยที่ใดกล่าวไว้แล้ว ในการถวายสี่เป็นทาน
นั้นแล.

เอวํ กนุชารมมณฺปิ กุสลํ ติวธิปญฺญกิริยา-
วตฺถวเสณ นวหึ กมฺมทฺวาเรหึ ภาเชตฺวา
ทสฺเสสิ ธมฺมราชา.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระธรรมราชา
ทรงจำแนกแสดงกุศลจิต แม้ที่มีกลิ่นเป็น
อารมณ์โดยทวารแห่งกรรม ๘ อย่าง ด้วย
สามารถแห่งบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง ดัง
พรรณนามาฉะนี้.

มุลรสาทีสุ ปน รชนียรสํ อารมมณฺ
กตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ตีหึ
นียาเมเหตฺ^๑ กุสลํ อุปฺปชฺชติ.

ส่วนกุศลจิตนี้รับรสที่นายินดีในบรรดา
รสที่เกิดจากรากเป็นต้น มาเป็นอารมณ์แล้ว
ย่อมเกิดขึ้นตามข้อกำหนด ๓ อย่าง โดยนัย
ที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้นแล.

^๑ ฉ. นียเมเหตฺ.

ตตถ ยทา มุรสาที่สุ ยงกัญจิ ในรสารมณัั้น กาลใดบุคคลใดสิ่งของมีรส
 รชนียรสวตุถุ์ลภิตวา รสวเสณ อากุชิตวา ที่นายินด้อย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาสที่
 "รสทานั มยหนติ เทติ ปริจจชติ, ตทา เกิดจากรากเป็นต้น คำนึงถึงรส คิดว่า
 ทานมัย โหตีติ สพพิ วณฺณทาเน "เราจะถวายรสเป็นทาน ดังนี้แล้ว ถวาย
 วุตตนเยเนว วิตุถารโต เวทิตพพิ. บริจาค, ทานกุศลจิตในกาลนั้นจัดเป็น
 ทานมัย" พึงทราบข้อความทั้งหมดโดย
 พิศดารตามนัยที่ใดกล่าวไว้แล้วในการถวาย
 สี่เป็นทานนั้นแล.

สีลมเย ปเนตถ "สัมสสุ อทตวา ก็ในกุศลจิตที่เป็นสี่ลมัยนี้ มีเรื่องที่มาใน
 ปริกุกุชณั นาม อมหากัน อัจฉณนุติ มหาอรรถกถา เริ่มต้นตั้งแต่เรื่องพระเจ้า
 ทวาทสนุนั ภิกุชสหัสสานั ทาเปตวา ทูฐคามนีอภัย ผู้ตั้งพระทัยว่า "ธรรมดว่า
 สาธุรสั ปริกุกุชนตสสุ^๑ ทูฐคามณิอภย- การที่ยังไม่ถวายแก่พระสงฆ์ก่อนแล้วบริโภค
 รณฺโณ วตุถุ์ อาทิ กตวา มหาอฏฐกถายั พวกเรามีได้เคยประพฤติมา" ดังนี้แล้ว รับ
 วตุถุณิ อาคทานิ. อยเมว วิเสโส. สั่งให้ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์จำนวน ๑,๒๐๐
 รูป แล้วจึงเสวยพระกระยาหารที่มีรส-
 อร่อย. ข้อความที่แตกต่างมีเพียงเท่านั้น.

เอว รสารมณัปิ กุสลั ทิวธิปุลณฺณกิริยา- พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระธรรมราชา
 วตุถุวเสเนว นวหิ กมฺมทวาเรหิ ทรงแสดงกุศลจิตแม่ที่มีรสเป็นอารมณ์ จำแนก

^๑ ฉ. ปริกุกุชตสสุ.

ภาเซตฺวา ทสฺเสลี ฌมฺมราชา.

โดยทวารแห่งกรรม ๘ อย่าง ด้วยอำนาจ
บุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง ทั้งพรรณนามาฉะนี้.

โผฏฐพฺพารมฺมณฺปิ ปจฺวีธาตุ
เตโชธาตุ วาโยธาตุติ ตีณิ มหาภูตานิ
โผฏฐพฺพารมฺมณฺ นาม. อิมสฺมี จาเน
เอเตสํ วเสณ โยชนํ อกฺตฺวา มญฺจ-
ปีลาทิวเสณ กาทพฺพา,

แต่เมื่อพูดถึงโผฏฐัพพารมณฺ มหาภูต-
รูป ๓ คือ ปฐวีธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ
จัดเป็นโผฏฐัพพารมณฺ. ส่วนในที่นี้ไม่ควร
มุ่งหมายเอามหาภูตรูป ๓ เหล่านี้ ควร
มุ่งหมายเอาเตียงและตั้ง เป็นต้นว่า เป็น
โผฏฐัพพารมณฺ,

ยทา हि มญฺจปีลาทิสฺส ยงฺกิญฺจิ รชฺนียํ
โผฏฐพฺพวตฺถุํ ลภิตฺวา โผฏฐพฺพวเสณ
อาภุชิตฺวา "โผฏฐพฺพทานํ มยฺहनฺ"ติ เทติ
ปริจฺจชฺติ, ตทา ทานมยํ โหตีติ สพฺพิ
วณฺณทาเน วุตฺตนเยเนว วิตุถารโต
เวทิตพฺพิ.

จริงอยู่ ในกาลใดบุคคลใดสิ่งของที่พึง
ถูกต้องอันเป็นที่นายินดี มีเตียงและตั้ง เป็นต้น
คำนึงถึงโผฏฐัพพะ คิดว่า "เราจะถวาย
โผฏฐัพพะเป็นทาน" ตั้งนี้แล้ว ย่อมถวาย
บริจาคทาน, กุศลจิตในกาลนั้นจัดเป็น
ทานมัย พึงทราบข้อความทั้งหมดโดยพิสดาร
ตามนัยที่ได้กล่าวไว้แล้ว ในการถวายสี่เป็น
ทานนั้นแล.

เอวํ โผฏฐพฺพารมฺมณฺปิ กุสลํ ติวิชฺปฺญณ-
กิริยาวัตถุวเสณ นวहि กมฺมทฺวา เรหิ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระธรรมราชา
ทรงแสดงกุศลจิตแม้ที่มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์

ภาเซตฺวา ทสฺเสสี ฌมฺมราชา.

จำแนกโดยทวารแห่งกรรม ๘ อย่าง ด้วย
อำนาจบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง ตั้งพรรณา-
มาฉะนี้.

ฌมฺมารมฺมเณ ปน ฉ อชฺฌตฺติ-
กายตนาณิ, ตีณิ ลกฺขณานิ, ตโย
อรุปีโน ขนฺธา, ปณฺณรส สฺขุมรูปานิ,
นิพฺพานปณฺณตฺตึตี อิม ฌมฺมายตเน
ปริยาปนฺนา จ อปริยาปนฺนา จ ฌมฺมา
ฌมฺมารมฺมณํ นาม. อิมสฺมี ปน จาเน
เอเตสํ วเสณ โยชนํ อกฺตฺวา โອชทาน-
ปานทานชฺีวิตทานวเสณ กาทพฺพา.

แต่เมื่อพูดถึงธรรมารมณธรรมทั้งหลาย
ทั้งที่นับเนื่องและไม่นับเนื่องในธรรมายตนะ
เหล่านี้คือ อายตนะภายใน ๖, ลักษณะ ๓,
อรุปชั้น ๓, สุขุมรูป ๑๕, นิพพานและบัญญัติ
ชื่อว่าธรรมารมณ. ส่วนในที่นี้ไม่ควรมุ่งหมาย
อายตนะภายใน ๖ เป็นต้น ควรมุ่งหมายถึง
การถวายโอชะ การถวายปานะ และการ
ถวายชีวิต ว่าเป็นธรรมารมณ.

โອชาทิสฺสุ หิ รชณียํ ฌมฺมารมฺมณํ อารมฺมณํ
กฺตฺวา เหมฺจจา วุตฺตนเยเนว ตีหิ
นียา เมเหตํ กุสฺลํ อฺปฺปชฺชติ.

จริงอยู่ กุศลจิตนี้รับธรรมารมณอันเป็นที่น่า
ยินดี ในบรรดาโอชะ เป็นต้น มาเป็นอารมณ
แล้วยอมเกิดขึ้นตามข้อกำหนด ๓ อย่าง โดย
นัยที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้นแล.

ตคฺคถ ยทา "โອชทานํ มยฺหนฺ"ติ
สฺปฺปินวณฺีตาทีนํ เทติ, "ปานทานนฺ"ติ
อญฺจ ปานานิ เทติ, "ชฺีวิตทานนฺ"ติ

ในธรรมารมณนั้นกาลใด บุคคลคิดว่า
"เราจะถวายโอชะเป็นทาน" แล้วถวาย
เนยใสและเนยข้น เป็นต้น, คิดว่า "เราจะ

คุณสงวน มะโนทัย
อุทิศให้แด่ บิดา-มารดา

สลากภคตูปกขิยภคตสัสมภคตาทินี^๑ เทติ, ถวายน้ำปานะเป็นทาน" แล้วถวายน้ำปานะ
 อผาสุกภิกขุณั^๒ เกสชชั^๓ เทติ, เวชชั^๔ ๘ ชนิด, คิดว่า "เราจะถวายชีวิตเป็น
 ปจุจุปฏจา เปติ, ซาลั^๕ ผาลา เปติ, กุมินั^๖ ทาน" แล้วถวายสลากภคต ปักขิยภคตและ
 วิหุธสา เปติ, สกุณปณชรั^๗ วิหุธสา เปติ, สัสมภคตเป็นต้น, ถวายเกสชแก่พระภิกษุที่
 พนุชนโมกขั^๘ กาเรติ, มาฆาต เกรั^๙ ป่วยไข้, เชิญหมอมารักษา, ให้ทำลาย
 จารา เปติ, อณฺณานิปิ^{๑๐} ชีวิตปริตฺตตามคฺคั^{๑๑} ชาย, ให้อรลอบ, ให้อกรงนก, ให้ทำ
 เอวรูปานิ^{๑๒} กมุมานิ^{๑๓} กโรติ, ตทา ทานมยั^{๑๔} การปลดปล่อยสัตว์ที่ถูกจองจำ, ให้ตีกลอง
 โหติ.

ยทา ปน "โอชทานปานทานชีวิตทานานิ^{๑๕}
 มยหิ^{๑๖} กุลวโส^{๑๗} กุลตฺนุติ^{๑๘} กุลปฺปเวณิ"^{๑๙}ติ
 วตฺตสีเสณ^{๒๐} โอชทานาทินี^{๒๑} ปวตฺเตติ, ตทา
 สीलมยั^{๒๒} โหติ.

อนึ่ง ในกาลใด บุคคลคิดว่า "การถวาย-
 โอชะเป็นทาน การถวายน้ำปานะเป็นทาน
 และการถวายชีวิตเป็นทาน เป็นวงศ์ตระกูล
 เป็นระเบียบแบบแผนตระกูล และเป็นประ-
 เเพณีตระกูลของเรา" แล้วถวายโอชะเป็น
 ทานเป็นต้น โดยมุ่งถึงประเพณีของตระกูล,
 กุศลจิตในกาลนั้นจัดเป็นทานมัย.

^๑ ฉ. สลากภคตสัสมภคตาทินี .

^๒ ฉ. กุมินั .

^๓ ฉ. การาเปติ .

ยทา ฐมมารมมณฺฐมึ ขยวํ ปฏฺจเปตฺติ,
ตทา ภวานามยํ โหติ.

ในกาลใด บุคคลเริ่มกำหนดความสิ้นไปและ
ความเสื่อมไปในธรรมารมณ์, กุศลจิตใน
กาลนั้นจักเป็นภวานามัย.

ทานมยํ ปน หุตฺวา ปวตฺตมานํปิ
ยทา โยชทานปานทานชิวิตทานานิ
สทฺตถา เทตฺติ, ตทา กายกมฺมํ โหติ.
ยทา ปุตฺตทาราทโย อาณาเปตฺวา
ทาเปตฺติ, ตทา วจฺจกมฺมํ โหติ. ยทา
กายงฺควาจงฺกานึ อโจเปตฺวา "โยชทาน-
ปานทานชิวิตทานวเสน วิชฺชมานกฺวตฺถุ
ทสฺสามึ"ติ มนสา จินฺเตตฺติ, ตทา
มโนกมฺมํ โหติ.

อนึ่ง กุศลจิตแม้เป็นทานมัยก็จักเป็น
กายกรรมได้, ในกาลที่บุคคลถวายโอชะ
เป็นทาน ถวายน้ำปานะเป็นทาน และถวาย
ชีวิตเป็นทานด้วยมือของตนเอง. ในกาลใด
บุคคลใช้ใหญ่ทรหรือภรรยาเป็นต้น ให้ถวาย
แทน, กุศลจิตที่เป็นทานมัยในกาลนั้นจักเป็น
วจีกรรม. ในกาลใดบุคคลไม่ทำองค์คือกาย
และวาจาให้เคลื่อนไหว คิดแต่ในใจว่า
"เราจักถวายสิ่งของที่มีอยู่ ด้วยสามารถ
การถวายโอชะเป็นทาน การถวายน้ำปานะ
เป็นทาน และการถวายชีวิตเป็นทาน",
กุศลจิตที่เป็นทานมัยในกาลนั้น จักเป็น
มโนกรรม.

ยทา ปน วุตฺตปฺปการํ วิชฺชมานก-
วตฺถุ กุลวํสาทิวเสน สทฺตถา เทตฺติ,
ตทา สීමยํ กายกมฺมํ โหติ. ยทา
กุลวํสาทิวเสเนว ปุตฺตทาราทโย

ส่วนกาลใดบุคคลถวายสิ่งของที่มีอยู่
มีประการดังกล่าวแล้วตามวงศ์ตระกูลเป็นต้น
ด้วยมือของตนเอง, กุศลจิตที่เป็นสීමัย
ในกาลนั้นจักเป็นกายกรรม. กาลใดบุคคล

คุณสงวน มะโนทัย

อุทิศให้แด่ บิดา-มารดา

โย ตตฺถ กาลกจฺจนกาตฺถิคนฺโธ^๑ อิทํ เวลาใช้สอย มีกลิ่นเปลือกไม้ที่ย่อมมีไม้ไทร
 กนฺธารมฺมณํ. รสํารมฺมณํ ปน ปริโภก- คำ, นี้จัดเป็นคันธารมณ. ส่วนรสารมณฺตรัส
 รสวเสณ กถิตํ. ยา ตตฺถ สุขสมฺผลสฺสตา, มุ่งถึงรสในเมื่อใช้สอย. เวลาที่ใช้สอยมี
 อิทํ โผฏฐัพพารมฺมณํ. จีวรํ ปฏิจฺจ สัมผัสที่สบาย, นี้จัดเป็นโผฏฐัพพารมณ.
 อุပ္ปนฺนา สุขฺชา เวทนา, อิทํ ฐมฺมา- เพราะอาศัยจีวร สุขเวทนาจึงเกิดขึ้น, นี้
 รมฺมณํ. ปิณฑปาเต รสํารมฺมณํ นิปฺปรียา- จัดเป็นธรรมารมณ. ส่วนรสารมณ ในบิณฑ-
 เยเนว ลพฺภติ. เอวํ จตุสฺส ปจฺจเยสฺส ชาติที่ย่อมมีได้โดยตรงทีเดียว. พึงประมวล
 นานารมฺมณวเสณ โยชนํ กตฺวา จิตที่มีอารมณ์ต่างกันในปัจจุบัน ๔ แล้วทราบ
 ทานมยาตีเกโท เวทิตพฺโพ. ความต่างกันแห่งกุศลจิตที่เป็นทานมัยเป็นต้น
 ตั้งพรรณนามาจะนี้.

อิมสฺส ปน จิตฺตสฺส อารมฺมณเมว
 นิพนฺธ^๒ วินา อารมฺมณเณ อนุปฺปชฺชนโต.
 ทวารํ ปน อนิพนฺธํ. กสฺมา ? กมฺมสฺส
 อนิพนฺธตฺตา, กมฺมสฺมิณฺหิ อนิพนฺธ
 ทวารํปิ อนิพนฺธเมว โหติ.

จิตนี้มีอารมณ์เท่านั้น ที่เนื่องถึงกัน
 เพราะเว้นจากอารมณ์เสียแล้ว หาเกิดขึ้น
 ได้ไม่. แต่ทวารไม่เนื่องถึงกัน. ตามว่า
 เพราะเหตุไร ? แกว่า เพราะกรรม
 (กายกรรมเป็นต้น) ไม่เนื่องถึงกัน, ก็เมื่อ
 กรรมไม่เนื่องถึงกันแล้ว แม้ทวารก็ไม่เนื่อง
 ถึงกันด้วย.

^๑ ก. กาลกจฺจนกาตฺถิคนฺโธ.

^๒ ฉ. นิพนฺธ.

ใบแจ้ง

มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ขอเรียนให้ทราบว่า

1. ท่านที่ได้รับพระกัมภีร์ ฉบับ "ภูมิพลโลกขุ" แล้วปรากฏว่า พบข้อบกพร่องในเนื้อหาพระกัมภีร์ เป็นต้นว่า

- หน้าหนังสือขาดหายไป
- เลขหน้าหนังสือไม่เรียงตามลำดับ
- ข้อความพิมพ์เลอะเลือน อ่านไม่ชัด

ฯลฯ

โปรดส่งพระกัมภีร์คืนไปยัง มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ในบริเวณวัดสระเกศ ฯ

ถนนจักรพรรดิพงษ์ กรุงเทพฯ 10100

โทร.223-0316, 221-8001

มูลนิธิ ฯ ยินดีส่งพระกัมภีร์เล่มใหม่ชดเชยให้ท่าน ทางไปรษณีย์ทันที และจะออกค่าใช้จ่ายในการส่งหนังสือคืนให้ท่านด้วย

2. ถ้าหากท่านพบคำผิด กรุณาแจ้งมาด้วย เพื่อแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป

ด้วยความขอบพระคุณอย่างยิ่ง.

Bhumibalo Bhikkhu Foundation

Notice

1. In case of your "Bhumibalo Bhikkhu" CANON contains the following deficiencies :

- Page(s) missing
- Page number(s) not in order
- Printing(s) unclear/unreadable

Please return such defect CANON to

Bhumibalo Bhikkhu Foundation Wat Srakesa Compound

Chakrabardibong Road

BANGKOK 10100

Tel.2230316, 2218001

The Foundation will immediately replace you with a new copy and will also refund you the return postage.

2. If you found any error(s) in your CANON copy, please let us know so that the correction(s) can be done accordingly.

Thank you very much for your kind cooperation.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริ เวณวัดสระเกษ

ถนนจักรพรรดิพงษ์ กรุงเทพมหานคร

น.ส. ชลอ. สว่างช่วง ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๓๐

โทร. ๒๒๓-๐๓๑๖, ๒๒๑-๘๐๐๑